

1973-ban, a földmunkák megindulásakor a Lackner Kristóf utcai Volán pályaudvar a város szélének számított. A hajnali munkakezdést megelőzően, reggel 5 órától már sorban érkeztek a helyközi járatok a buszpályaudvarra, ahol tömegesen szálltak le az emberek és a munkahelyük felé vették az útjukat. A hajnali sötétségben fénylett a „pléhcsárda”, azaz az Utasellátó neonfelirata (a soproniak csak így emlegették a pályaudvar vendéglátó egységét), ahol a pultos már korán reggel egy kisebb szőnyegnek megfelelő felületen készítette ki a szilva- és a barackpálinkát a röviditalos poharakba, hogy az iparkodóknak ne kelljen várakozni. Az emberek csak köszöntek, mondani nem kellett semmit. Letették a kétforintost, megitták a választott italt és sietve indultak a reggeli hidegben, mert innen még 10–15 perces sétát kellett tenniük, hogy az Ibolyarétre jussanak. Útközben elhagyták a Pamutipart és a Textiles sportpályát, hogy elérjék úti céljukat, a GYÁÉV felvonulási épületet vagy a kijelölt panelépítkezést, ahol a munkavégzés éppen folyt. Így indultak a hétköznapok és így teltek el az évek.

Bolodár Zoltán: Lakótelep-építések Sopronban 1967 és 1985 között

Ára: 600,-Ft

2019. negyedik szám

Soproni Szemle



Soproni Szemle

2019. negyedik szám

Hetvenharmadik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány



Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István, Kiss Melinda technikai szerkesztő,

Kücsán József, Németh Ildikó, Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre,

Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csekő Ernő, Dávid Ferenc Domonkos Ottó, Fiziker Róbert, Galavics Géza, Gömöri János,

Józan Tibor, Pápai László, Sági Éva, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Postacím: 9401 Sopron, Postafiók 315

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 4000 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

3100 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft, egyes szám ára 600 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növénytani

Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magassföldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

Soproni Szemle (CD-ROM) ISSN 1786 – 9749

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlok megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelenítésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokot kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -től -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájlt küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

| 2019. negyedik szám

| hetvenharmadik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

KÁROLYI BÁLINT: Vitnyédy István kapcsolati hálózata. Egy kutatási terület lehetőségei	359
BÓHM JÓZSEF – ORMOS TAMÁS: A selmecbányai Bányászati Akadémia szellemi örökségéről aláírt Deklaráció története és hatása	371
BOLODÁR ZOLTÁN: Lakótelep-építések Sopronban 1967 és 1985 között	387

MŰHELY

VERESS FERENC: Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zarándoktemplom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-emlék mecénásainak tevékenységéhez	421
GYARMATI BÉLA: Boór Sámuel képfestő mester és bor-nagykereskedő visszaemlékezései	435

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA: „Jó szóval oktasd, játszani is engedd” 1. Beszélgetés Baranyai Lenke tanárnővel gyökerekről, tanítványokról, kutatásról. Az ősök, a falu és a gyermekkor	456
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

NÉMETH ILDIKÓ: Líceumi olvasókönyv. Összeállította, a bevezetőket írta és szerkesztette Horváth Edit. Sopron, 2018.	473
IFJ. SARKADY SÁNDOR: Bartha Dénes – Oroszi Sándor: Selmec, Téged soha nem feledtünk! Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2019, 396 oldal	475

TANULMÁNYOK

Károlyi Bálint

Vitnyédy István kapcsolati hálózata.¹
Egy kutatási terület lehetőségei

Vitnyédy István² a 16–17. századi Magyar Királyság történetének talán legismertebb köz-nemese. Ismertségét javarészt a költő, Zrínyi Miklóssal való jó viszonyának, valamint a Wesselényi-féle rendi szervezkedésben játszott szerepének köszönheti. Mindezek mellett a köztudatban Vitnyédy soproni ügyvédként van jelen. A 19. század végén élete és munkássága, központi szerepe miatt, több kutató figyelmét is felkeltette. Ennek eredményeképpen adta ki Fabó András a soproni ügyvéd két kötetes leveleskönyvének egy jelentős részét, ami az újabb vizsgálatok fényében az 1652 és 1664 közötti időszakból tartalmaz válogatást.³ A múlt század elején két szerző vizsgálta Vitnyédy István életútját. Payr Sándor egy hosszabb tanulmányban foglalta össze az életét. Őt követte Hörk József, aki a *Századok* hasábjain megjelent, három részes tanulmányban dolgozta fel Vitnyédy István életútját. A két igen adatgazdag munka napjainkra inkább már csak kiindulási alapnak felel meg egy új Vitnyédy-biográfia elkészítéséhez.⁴

Mint említettem, a leveleskönyv legjelentősebb hányadát Fabó András publikálta, aki 445 levelet adott közre. Ezt követően már csak kisebb közlésekre került sor: Szilágyi Sándor egy, Garády Sándor öt, Hetyéssy István pedig szintén egy levelet adott ki.⁵ Ezt követően Vitnyédy István hosszabb időre kikerült az érdeklődésből. Az 1960-as években Jeney Ferenc végzett kutatásokat a soproni prókátor levelezésének feltárására. Ennek nyomán a Batthyány család körmendi levéltárában található *missilis*-gyűjteményben lévő Vitnyédy-leveleket kivonatolta három tanulmányában, de a leveleskönyv anyagával nem

¹ A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 pályázat keretében végzett kutatások eredményeit közli.

² Ahogy arra többen is felhívták a figyelmet, Vitnyédy István neve többféle formában is ismert. Az egyszerűség kedvéért, a tanulmány a „Vitnyédy” formát használja.

³ *Fabó András*: Vitnyédy István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez, I–II. Budapest, 1871.

⁴ *Payr Sándor*: Muzsaji Wittnyédy István soproni prókátor és evangélikus főember. Budapest, 1906., *Hörk József*: Muzsaji Vitnyédy István 1–3. *Századok* 41. (1907) 4. sz. 289–320. 5. sz. 400–414. 6. sz. 502–517.

⁵ *Garády Sándor*: Vitnyédy István levele növendékéhez Ensel Jánoshoz, Rózsahegy, május 1657. In: *Századok* 4. (1870) 6. sz. 420–421., *Uő.*: Vitnyédy Istvánnak Ensel Jánoshoz, neveltjéhez írt levele, Soprony, dec. 24. 1657. In: *Századok* 4. (1870) 9. sz. 653–654. *Uő.*: Vitnyédy Istvánnak növendéke Ensel ügyében Kőszeg városához írt levele, Soprony, jul. 3. 1661. In: *Századok* 4. (1870) 10. sz. 731., *Hetyéssy István*: Wittnyédy István soproni ügyvéd levele a török „flastrom”-ról. In: *Soproni Szemle* 19. (1965) 4. sz. 381–382., *Uő.*: Vitnyédy Istvánnak növendéke Ensel ügyében Godyhoz írt levele, Soprony, jul. 3. 1661. In: *Századok* 5. (1871) 2. sz. 153., *Uő.*: Vitnyédy Istvánnak növendéke, Ensel ügyében Klesch Dánielhez írt levele, Soprony, jul. 3. 1661. In: *Századok* 5. (1871) 7. sz. 518–519.

foglalkozott.⁶ Ezt követően, az 1990-es években történtek újabb kísérletek a levelezés feldolgozására, kevés sikerrel.⁷ Újabban Bánki Judit három Vitnyédy-levelet tett közzé, elsősorban azok irodalmi értékeire koncentrálván.⁸ Ezt követően Nagy Levente járult hozzá a kutatásokhoz 17 darab, Vitnyédy István által erdélyi nemesekhez írott levéllel. A tanulmányában szereplő levelekből csak kettő található a leveleskönyvben, a többi erdélyi családi levéltárakból származik.⁹ Mint látható, az eddigi munkálatok eredménye is közel félezer levél közzététele, azaz igazán tekintélyes mennyiség. A teljes anyagot tekintve azonban sokkal árnyaltabb képet kapunk. Vitnyédy István leveleskönyveibe ugyanis ennél jóval több iratot másoltak be annak idején. A hiányzó harmadik kötet és a hiányosan fennmaradt két kötet ellenére is 1635 (!) bemásolt levélét ismerjük. (Igaz, ebből 12 darab nem Vitnyédy István, hanem mások levele, amelyeknek különböző személyek a címzettjei.¹⁰) A korábban közöltek nem számítva, így is 1188 kiadatlan, következésképpen a kutatók számára „ismeretlen” Vitnyédy-levelekről tudunk.

A továbbiakban az lehet a kérdés, hogy milyen jellegű kutatás számára lehet alkalmas Vitnyédy István levelezése? Mit kezdhetünk egy hiányos, ám mégis jelentős erjedelmű levelezéssel?

A feltehető lehetséges kérdések közül jelen tanulmány keretében csak arra keresem a választ, hogy lehetséges-e ennek alapján felvázolni Vitnyédy István kapcsolati hálózatát? Hogy milyen részei vannak a rendszernek, illetve, hogy milyen következtetések vonhatóak le a soproni ügyvédnek a magyar rendi társadalomba való beágyazottságáról. (Tekintettel arra, hogy tanulmányban csak a hálózatra kívánok koncentrálni, a levelek tartalma ezúttal kevésbé fontos, így azt csak a legindokoltabb esetekben említem.¹¹)

A munka első lépéseként meg kell határozni, hogy milyen forráscsoportot szolgált a tanulmány alapjául. Vitnyédy István 1670 áprilisában halt meg, elkerülve a felelősségre vonást a Wesselényi-szervezkedésben játszott szerepe miatt.¹² Könyvjegyzékében, amit talán halála után állítottak össze, Kovács József László hívta fel a figyelmet egy összetett tételre, amely három összetartozó fehér papírkötésű kötetből állt. Feltételezése szerint ez volt a soproni ügyvéd leveleskönyve, amibe az elküldött leveleit másolták be és

⁶ *Jeney Ferenc*: Wittnyédy István ismeretlen levelei. I. rész In: Soproni Szemle 20. (1966) 2. sz. 169-173., *Uő.*: Wittnyédy István ismeretlen levelei. II. rész In: Soproni Szemle 1966) 3. sz. 250-253., *Uő.*: Wittnyédy István ismeretlen levelei. III. rész. In: Soproni Szemle 20. (1966) 4. sz. 363-365.

⁷ *Kovács József László*: Vitnyédy István műveltsége (Munkavázlat). In: Kardok és kulcsok. A „Jelentkezünk” különszáma. Szombathely, 1990. 34-35.

⁸ *Bánki Judit*: Wittnyédy István leveleskönyvéből In: Magyar Nyelv 98. (2002) 4. sz. 509-510., *Uő.*: Wittnyédy István levele Kövesdi Pálnak In: Magyar Nyelv 98. (2002) 3. sz. 251-252., *Uő.*: Wittnyédy István leveleskönyvéből. In: Magyar Nyelv 99. (2003) 3. sz. 380-381.

⁹ *Nagy Levente*: Néhány adat Wittnyédy István erdélyi kapcsolataihoz. In: Századok 133. (1999) 6. sz. 1217-1246.

¹⁰ Ebből három Pálffy Pál, három Lessenyei Nagy Ferenc, kettő Nádasdy Ferenc leveleinek kivonata 2 Rabby István, egy-egy pedig Zichy István és Perneszi István levelei.

¹¹ A levelek tartalma az ezt követő tanulmányok szempontjából lesz fontos, amikor magának a hálózatnak és az egyes személyekkel való kapcsolat mélysége kerül vizsgálatra.

¹² *Payr Sándor*: i. m. 73-74.

helyezték el a bibliotékájában.¹³ Amennyiben ez a megállapítása helyes, akkor rögtön tapasztalhatjuk, hogy a rendelkezésre álló első számú forrásunk, az MTA Kézirattárában őrzött példány hiányos. Oda ugyanis csak két kötet került, amelyek azonban már nem fehér papírba vannak kötve, hanem – nyilván állagmegóvás végett – valamikor keménytáblás bőrkötést kaptak. A két könyv bejegyzései 1665-ben megszakadnak. Így biztosan kijelenthetjük, hogy a harmadik kötetet, amely Vitnyédy István 1670-ben bekövetkezett haláláig tartalmazhatta levelei másolatát, talán már akkor, a 17. században megsemmisítették az örökösök. De az is lehet, hogy csak kallódik valahol, bár ez kevésbé valószínű, hiszen a kortársak igyekeztek megsemmisíteni a Wesselényi-féle rendi szervezkedésben való részvétel kompromittáló bizonyítékait. Ezért a kutatás legnehezebb fázisának az 1665–1670 közötti időszak leveleinek felkutatása tekinthető, hiszen a családi és intézményi levéltárakban, ha kis számban is, de valószínűsíthetően fennmaradtak ebből az időszakból származó levelei Vitnyédy Istvánnak.¹⁴ Az elsődleges forráscsoport alapján a soproni ügyvéd kapcsolati hálózatának rekonstruálásakor ezért az 1647 és 1665 közötti időszakra érdemes koncentrálni.¹⁵

A forráscsoport meghatározása után a hálózat részeit és résztvevőit célszerű alaposabban behatárolni. A fennmaradt levelek alapján négy csoport különíthető el. A legkisebb egységet a családi kör alkotja. Ezután következik a vármegyei hálózat, amely esetünkben Sopron vármegyére korlátozódik, illetve azokra a személyekre, akik leginkább ehhez a vármegyéhez kapcsolódtak. A harmadik szint a regionális, ami a Nyugat-Dunántúlt és Alsó-Magyarország nyugati részét jelenti. Ezt követi az országos szinten is ismert és befolyással rendelkező személyek csoportja. A legmagasabb és talán a legnehezebben megragadható rész a nemzetközi hálózat, a Magyar Királyságon kívüli kapcsolatok helye.

A következőkben a legszűkebb körből kiindulva igyekszem bemutatni a vázolt, egyre bővülő hálózatot, annak láttatására, hogy milyen széles ismeretségi körrel rendelkezett a 17. század derekán Vitnyédy István.

Mielőtt azonban a levelezés nyomán rátérnék a hálózat kibontására, szükséges röviden kitérni Vitnyédy István származására és a Magyar Királyság társadalmában elfoglalt helyére.

A Vitnyédy család a Nádasdyak familiárisi köréből emelkedett fel. Vitnyédy János még egyszerű jobbágyként kezdte és Nádasdy Pálnak köszönhetően szerzett nemességet. Vitnyédy Istvánt, a kor szokásának megfelelően, apja gondosan iskoláztatta.¹⁶ Nem tudjuk pontosan, hogy Sopronba költözése után kilépett-e a Nádasdyak szolgálatából. Nemesként is ahhoz a viszonylag szűk értelmiségi réteghez tartozott, amelynek tagjai jogi tanulmányaiknak köszönhetően, ügyvédként próbáltak meg boldogulni. Emellett

¹³ Kovács József László: i. m. 34.

¹⁴ Vitnyédy István négy levele Zichy István kamaraelnökhöz 1667–1668. MNL OL P 507 1-A-440 Nr. 1-4. Vitnyédy István három levele Rottal Jánoshoz 1661–1667. MNL OL P 507 1-A-563 Nr. 1-3.

¹⁵ A jövőben céljaim között szerepel a teljes Vitnyédy-levelezés feltárása és közzlése.

¹⁶ Payr Sándor: i. m. 7–9.

azonban a korban általánosnak tekinthető köznemesi karrierjegyek is megfigyelhetőek az életútjában. 1647-ig a Sopron város jegyzőjeként tevékenykedett, majd a vármegyében volt főadószedő. Városi és vármegyei közeleti pályájának csúcsaként 1646-ban Sopron város, 1655-ben pedig Sopron vármegye országgyűlési követe lett.¹⁷ Eszerint Vitnyédy István karrierje nem különbözik azokétól a regionális szinten is jelentőssé váló köznemesekétől, akik pályája tetőpontját többnyire az alispáni tisztség jelentette. Ez utóbbit Vitnyédy ugyan nem érte el, de valószínűleg nem is törekedett rá.¹⁸

A hálózat legkisebb részéről, a családról viszonylag keveset árulnak el a levelei. A levelezésében felbukkanó több tucat címzett között a legkisebb kört a rokonai képezik. Más nemesi famíliák levelezésével összehasonlítva, jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. A fennmaradt néhány igen gazdag családi levelezésből a következőket szűrhetjük le: a férjek és feleségek viszonylag sokat leveleztek egymással, ahogy az apák és fiúk között is sűrű levélváltások voltak. Érdemes kiemelni a Thurzó családot, ahol György nádor és felesége, Czobor Erzsébet között, az asszony korábbi írástudatlansága ellenére is jelentős mennyiségű levél maradt.¹⁹ Hasonló mondható el a század elején Illésházy István és Pálffy Kata kettőséről is.²⁰ *Szilágyi Sándor* feldolgozásában készült el a két Rákóczi György családi levelezése is, amiben szintén sokféle bensőséges családi kapcsolatról kaphatunk képet.²¹ Kivételesen szép példája a családtagok közötti üzenetváltásoknak a Telekdy Kata és Nyáry Pál közötti.²² De ide vehetjük a Batthyány családot is, ahol a közismerten grafomán Batthyány Ádám anyagában maradt fenn a családtagjaival folytatott igen gazdag levelezése.²³

A felsorolt néhány példától eltérően, Vitnyédy István és családtagjainak viszonyáról, egymáshoz írott leveleiről szinte semmit sem tudunk. 1660-ban elhunyt feleségéhez, Endresz Zsuzsannához írt levelet egyáltalán nem találunk. Pedig bizalmas, jó viszonyra enged következtetni, hogy a wittenbergi diákok verses kötetet ajánlottak az asszony halála alkalmából.²⁴ A fennmaradt anyagban csupán a már felnőtt gyermekei közül Pálhoz szóló írásai maradtak meg nagyobb számban. A többi gyermekéhez, Jánoshoz (–1664 után) ill. István (–1662) írt levelei – ha voltak – nem ismertek. Helyettük találunk néhány levelet Vitnyédy Györgynek (?) és Ferencnek (?) címezve, akik talán távoli rokonai

¹⁷ *Hörk József*: i. m. I. 289–291.

¹⁸ Köznemesi karrierekre összefoglalóan lásd.: *Dominkovits Péter*: Főúri udvar – uradalom – vármegye – katolikus egyház: adatok és szempontok a 17. századi nyugat-dunántúli megyei nemesség mozgásterének kutatásához. In: *Turul* 81. (2008) 2. sz. 33–42.

¹⁹ *Vö.*: *Zichy Edmund*: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez, Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez 1590–1616. I–II kötet. Budapest, 1876.

²⁰ Pálffy Kata leveleskönyve. *Iratok Illésházy István bujdosásának történetéhez 1602–1606.* Szerk.: Ötvös Péter. Szeged, 1991.

²¹ *Szilágyi Sándor*: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Budapest, 1875.

²² *Benda Kálmán*: Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607. Debrecen, 1975.

²³ Batthyány családtagok egymás közötti levelezése javarészt feldolgozatlan. Egy kis részlet kiadva Lobkowitz Poppel Éva levelezéséből. *Vö.*: „Ím küttém én orvosságot”. Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622–1644. Szerk.: Kincses Katalin. Budapest, 1993.

²⁴ *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. XIV. kötet. Budapest, 1914. 1288–1289.

lehetek a soproni ügyvédnek. Sajnos a legpontosabb családtörténeti munkákban sem találjuk ezeket a személyeket, így feltételezhetjük, hogy ők a család nem nemesi ágából származhattak.²⁵ Mindezen adatok ellenére feltételezhető, hogy a gyermekeivel folytatott levelezés valamilyen okból nem kerül be a leveles könyvébe. Ennek okára, leveleskönyve maradványának teljes feldolgozása adhatja meg a választ. Tekintettel arra, hogy elsősorban politikai jellegű leveleket közöl a Fabó-féle kiadvány is, feltételezhető, hogy személyes jellegű leveleit máshol tarthatta, ha egyáltalán megőrizte azokat.

A családi szintről feljebb lépve, tágítva a kört a megyei – elsősorban Sopron vármegyére – egy sokkal nagyobb, összetettebb és szerteágazóbb hálózattal találkozunk. Vármegyei és városi szinten rendkívül sok címzett szerepel a kétkötetnyi gyűjteményben. Mindenekelőtt két csoportot kell kiemelni ebből a rétegből. A vármegyében tisztséget vállalókat, illetve azokat a birtokos nemeseket, akik tisztséget ugyan nem vállaltak – vagy nem tudjuk, hogy voltak-e hasonló pozícióban –, mégis több jelentősebb mennyiségű levél címzettjei. Mivel Sopron vármegye esetében még nem született általános összefoglaló archontológiai kézikönyv – olyan, mint pl. Zala megye esetében²⁶ –, ezért némileg problematikus e személyek azonosítása. Kiindulási pontként ennek ellenére használhatóak *Dominkovits Péter* munkái, amelyek nyomán néhány esetben lehetséges a címzettek azonosítása. Igaz, ők a vármegye felsőbb vezetőire korlátozódnak. Közülük is első sorban az alispánokat és a megyeszékhelyként funkcionáló Sopron bíráit, valamint tanácstagjait kell előnyben részesíteni, hiszen az e tisztségeket betöltő személyek voltak azok, akik komolyabb szerepet vittek a városi és a vármegyei életben.

Az alispánok esetében viszonylag könnyű dolgunk van. *Dominkovits Péter* a 17. századra vonatkozóan már közölte a hivatal viselők névsorát. Tanulmányában az alispánok és főispánok patrónus-szervitor kapcsolatát vizsgálta.²⁷ Kimutatta, hogy a törvényhatóság élén a 16–17. század folyamán a Nádasdy-, Batthyány- és Esterházy-főispánok folyamatosan a legmegbízhatóbbnak ítélt szervitoraikat igyekeztek alispáni tisztségbe juttatni, így próbálván erősíteni saját vármegyei pozíciójukat.²⁸ Vitnyédy István leveles könyvéből az 1647-től kezdve fennmaradt levelek alapján a következőket állapíthatjuk meg: 1665-ig bezárólag nem tisztázott, hogy milyen viszonyt ápolt a vármegye első emberének számító alispánokkal. Cziráky Ádámmal, aki 1643–1651 között viselte a hivatalát, csak 1656-tól kezdve ismerünk leveleket. Bár ő ekkor már nem volt alispán, mégis a vármegye egyik befolyásos tagja maradt. A Czirákit követő Horváth György (1651–1656) esetében is csak a hivatalviselésé utáni időszakból jegyezték be hozzá írt leveleket. Az utána tevékenykedő Bezerédyhez csupán egy bejegyzett levél maradt. Az 1665-ig terjedő időszak

²⁵ Payr Sándor is feltételez valami féle rokonságot Vitnyédy István és Vitnyédy Ferenc között, de a ténylegesen ő sem biztos benne. Mindenesetre a származás és névazonosság, alapján nem zárható ki rokonságuk. Vö.: *Payr Sándor*: i. m. 23–24.

²⁶ Vö.: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: Molnár András, Zalaegerszeg, 2000.

²⁷ *Dominkovits Péter*: Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században. In: *Idővel paloták...* Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk.: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2005. 511–529.

²⁸ Uo. 512–514.

utolsó alispánja Rabby István (1662–1669) volt. Csakhogy éppen róla tud legkevesebbet a szakirodalom. Pedig esetében, társaival ellentétben, már hivatalviselése idejéből fennmaradtak Vitnyédy által neki írt levelek. Külön kiemelendő, hogy Rabbynak két Vitnyédy által Zrínyihez továbbított levele másolatát is bekötötték a leveleskönyvbe.²⁹

Az alsóbb hivatalok viselői közül érdemes kiemelni Beleznay Ferencet, aki a vármegyében is a középszintet képviselhette. Beleznay Ferenc szolgabíróként tevékenykedett az 1650-es évek második felében, és feltehetőleg utána is a vármegye megbecsült tagja volt.³⁰ A szolgabírák közül a címzettek között szerepel még Felsőbüki Nagy György is, aki 1651-től a vármegye esküdtjeként tevékenykedett, 1658-tól 1682-ig pedig a Rábán kívüli alsó járás szolgabírája volt.³¹ Rajtuk kívül megtaláljuk a levelezésben több, Sopron vármegyében birtokos nemes nevét. Ilyenek a Mesterházyak, Fodor András, Bella István, vagy éppen a Farkas család tagjai (András, János, László, Tamás) és Kecskés István. Helyzetük annyiban különbözik a hivatalviselőkéétől, hogy egy-egy említést leszámítva szinte semmit sem tudunk meg róluk.

Elhagyva a vármegyei szintet, következik azoknak a címzetteknek a listája, akik akár regionálisan is számottevőnek számítottak. Véleményem szerint ebbe a csoportba tartoznak azok a nemesek, akik a később kibontakozó Wesselényi-féle rendi szervezkedésben aktív szerepet játszottak. Vitnyédy Istvánt már 1664 előtt is komoly kapcsolat fűzte ehhez a társasághoz. Közülük elsőnek mindenképpen a Keczer testvéreket, Menyhértet, Andrást és Ambrust kell kiemelni. A Felső-Magyarországon birtokos, jómódú nemesek (*bene possessionati*) a térség igazi szervező egyéniségeinek számítottak. Birtokaik javarészt az északi országrészben, Sáros vármegyében feküdtek.³² A Keczer nemcsak a térségben játszott politikai szerepük miatt lényegesek, hanem a közeli eperjesi kollégium támogatása és patronálása okán is.³³ A Keczer testvérekhez szóló Vitnyédy-levelek jellemzője, hogy a három nemesnek gyakran egy időben, mégis külön-külön írt leveleket. Csupán kétszer fordult elő, hogy egy levélnek egyszerre két címzettje is volt. Ezek alapján érdemes lenne összehasonlítani, hogy a három Keczert mennyire eltérő módon, ill. milyen ügyekben kereste írásaival.

Ki kell emelni továbbá a szintén a felső-magyarországi térségben birtokos Klobusiczky és Mednyánszky családok tagjait is. E famíliák tagjai nem játszottak komolyabb szerepet a királyság történetében, mert jelenlegi ismereteink szerint csak kisebb hivatalokat viseltek. Közülük azonban néhányan, mint Mednyánszky Jónás vagy Klobusiczky András Rákóczi- famíliárisként komoly tekintéllyel rendelkezett, és ha

²⁹ Rabby István Vitnyédy Istvánhoz Egyházásfalu, 1662. január 15. MTAK K 83/II. fol. 764–765, Rabby István Vitnyédy Istvánhoz Egyházásfalu, 1662. július. MTAK K 83/II. fol. 765.

³⁰ *Szluha Márton*: A Beleznayak ősei. In: Turul 71. (1998) 3–4. sz. 75–77. 75.

³¹ *Horváth József – Dominkovits Péter*: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron, 2001. 69.

³² *Nagy Iván*: Magyarország nemes családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. VI. kötet. Pest, 1860. 144–150

³³ *Sárközi Gergely*: Vitnyédy István és az evangélikus oktatásügy. In: Credo. Evangélikus folyóirat 12. (2006) 1–2. sz. 3–16. 5.

rövid ideig is, meghatározó alakjai voltak a Magyar Királyság politikai palettájának.³⁴ Vitnyédy István éppen ekkor levelezett velük a legintenzívebben, mert a fennmaradt anyag jelentős része 1656 és 1658 közötti időszakból származik; ezt követően már csak elvétve akadnak hozzájuk címzett *missilisek*.

A soproni ügyvéd mintegy két tucat levelet írt Bory Mihálynak,³⁵ Wesselényi Ferenc nádor (1655–1667) alnádorának is. A jelek szerint vele csak a háborús időszakban vette fel a kapcsolatot. 1663-tól kezdve viszonylag folyamatosnak tekinthető levelezésük. A fennmaradt anyag alapján havonta legalább két alkalommal váltottak levelet.

Kicsit közelebb, Nyugat-Magyarországon is találunk olyan köznemeseket, akik regionális szinten is kiemelkedőnek számítottak. Ott találjuk például a Falussyakat, akiknek kivételes karrierjére már Gecsényi Lajos is felhívta a figyelmet.³⁶ Ide sorolható a Dvornikovich család is, akik horvát származásuk mellett jól betagozódtak a magyar nemességbe. Maga Dvornikovich Miklós nemcsak a vármegyében tevékenykedett, hanem a Kancellárián is kimutatható a munkássága. Befolyása ezért jócskán túlmutat a vármegyei szinten.³⁷ Hasonlóan a későbbi időszak jelentős katona-politikusáéhoz, a Rákóczi-szolgálatába álló Faygel Péteréhez (–1710), aki szintén regionálisan jelentős személynek számított. Hasonló szintet képviselt még Egresdy Boldizsár, akivel a jelek szerint igen komoly kapcsolatokat ápolt Vitnyédy. Erre a leveleskönyvbe bejegyzett közel félszáz levél utal.

Hazai viszonylatban a főnemességé a legmagasabb szint. Vitnyédy István hozzájuk fűződő kapcsolataival kiemelten fontos foglalkozni, tekintve, hogy ez a csoport jelentette a Magyar Királyság vezető elitjét.

A legkevésbé meglepő, hogy a Zrínyiekkal folytatta a legaktívabb levelezést.³⁸ A leveleskönyvben 182 darab levél maradt fenn, ennek java része a költő Zrínyi Miklóshoz szól, de mellette 1662-től megjelenik testvére Péter, illetve a két főúr feleségeihez is írt néhány levelet. A bánnal való ismeretségének kezdete az 1650-es évek elejére tehető. Erre az első, 1651-ben bejegyzett levél adja meg a választ. Tartalma alapján ez lehetett az első Zrínyinek írott levele, amelyben még ismeretlenként mutatkozik be.³⁹ Tovább haladva az országos méltóságok között, az ország nádoraihoz intézett levelekből azt tapasztalhatjuk, hogy nem nagyon sikerült velük komolyabb kapcsolatot kiépíteni. A leveleskönyv

³⁴ *Nagy Levente*: Zrínyi és Erdély. A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdéllyel. Budapest, 2003. 34–36, 51–53.

³⁵ Bory Mihályra lásd: *Gregorich Mária*: A bori és borfői Bory család és levéltára: Családtörténeti és levéltári tanulmány. Szeged, 1935. 38–44.

³⁶ *Gecsényi Lajos*: Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak). In: Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 309–324. Falussy Miklósról különösen: 313–319.

³⁷ *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. Hivatali karrierlehetőségek a kora újkor Magyarországon. In: Századok 148. (2014) 5. sz. 1131–1155. 1145.

³⁸ Vitnyédy Zrínyihez való viszonyára lásd: *Hörk József*: i. m. I. 302–318.

³⁹ Vitnyédy István Zrínyi Miklóshoz Sopron, 1651. szeptember 12. MTAK K 83/I. kötet fol. 17-18.

lefedte időszak három palatinusából csupán egy Draskovics Jánoshoz (1646–1648) címzett levelet ismerünk,⁴⁰ míg Pálffy Pál nádorhoz (1649–1653) 14, Wesselényi Ferenchez (1655–1667) pedig 7 levelet írt. A Pálffyhoz írottak közül a Fabó-féle közlésben ket-
tő szerepel.⁴¹ Az 1651 és 1652 közötti időből származó, nem közölt, Pálffynak szóló *missilis*ek megismerésével teljesebb képet kaphatunk e nádorral való kapcsolatáról.⁴² A Wesselényihez címzett levelekből négyet már Fabó András is publikált.⁴³ A maradék három megismerése is értékes információkat tartalmazhat. A csupán néhány Wesselényihez címzett *missilis* ellenére kijelenthetjük, hogy a nádorral komolyabb kapcsolatot tarthatott fenn, ugyanis a Nádasdy család nádasladányi levéltárában,⁴⁴ illetve a Wesselényi család levéltárában is akad néhány levél, amelyek bár az 1647 és 1665 közötti időszakból származnak, mégsem szerepelnek a soproni ügyvéd saját gyűjtésében.⁴⁵

Az országbírókkal kapcsolatban némileg könnyebb dolgunk van. Csáky Lászlóhoz és egyáltalán a Csáky családhoz fűződő viszonyáról semmit sem tudunk. E familia tagjai nem szerepelnek a címzettek listáján. Ellenben nagynevű hivatali utódához, a magyar Krözusként emlegetett Nádasdy Ferenchez írt közel félszáz levele maradt fenn Vitnyédnek melyek nagy része kiadatlan. Jelentős részük az 1650-es évekből származik. Vitnyédy származása és életútja ismeretében nem meglepő a Nádasdyhoz intézett levelek viszonylag nagy száma. (Az országbírónak az ügyvédhez szóló két levele kivonatát is tartalmazza a gyűjtemény.⁴⁶)

Az országos hivatalok viselői között kiemelendő még Zichy István, a Magyar Kamara elnöke, akivel különösen komoly kapcsolata lehetett a soproni prókátornak. A közel hetven Zichynek címzett levélen kívül, ismerjük Zichy István egyik válaszlevelét is.⁴⁷ Kapcsolatuk igen régi keletűnek számított: egészen iskoláskorukig nyúlt vissza, hiszen mindketten a győri jezsuitáknál tanultak.⁴⁸

Fennmaradtak a Magyar Kancellária vezetőihez szóló írások is. Nyolc, a hivatal élén álló Szelepcsényi Györgyhöz szóló levélről tudunk, ahogy a mellette titkárként tevékenykedő Orbán Istvánhoz 1660 és 1663 között írt tizenhét *missilis* másolatát ismerjük.

Az 1647 és 1665 között országos hivatalt nem viselő főurak köre igen jelentős, akik között akadnak a későbbiekben komoly szerephez jutó személyek is. Köztük van az 1652

⁴⁰ Vitnyédy István Draskovits Jánoshoz (a bejegyzésnél Palatinus szerepel Draskovits neve helyett) MTAK K 83/I. fol. 3–9.

⁴¹ *Fabó András*: i. m. I. 22–27.

⁴² 8 darab Pálffy Pál nádornak címzett levél 1651–1652 között. MTAK K83/I. fol. 13–15, 25–27, 29–32, 38–39, 47, 51–52, 60–61, 65–67.

⁴³ *Fabó András*: i. m. I. 150., II. 110, 161–163, 184–185.

⁴⁴ Vitnyédy István Wesselényi Ferenchez 1661. hn. MNL OL P 507 1-A-495. Nr 15.

⁴⁵ MNL OL E 199 Archivum familiae Wesselényi 5. cs. 116. pallium nr. 1–2.

⁴⁶ Nádasdy Ferenc Vitnyédy Istvánnak Sárvár, 1659. január 31. és Szaibersdorf, 1659. február 19. MTAK K 83/I. fol. 555.

⁴⁷ Zichy István Vitnyédy Istvánhoz Pozsony, 1661. július 30. MTAK K 83/II. fol. 666.

⁴⁸ *Csonkás Mihály*: A költő Zrínyinek egy ifjúkori barátja. In: Irodalomtörténeti közlemények 72. (1968) 4. sz. 429–432.

óta Sopron vármegye főispánjaként tevékenykedő Esterházy Pál – egyedüliként a családjából –, továbbá a Batthyányiak: Ádám valamint fiai, Kristóf és Pál. Ebben a csoportba sorolható Árva várának ura, Thököly István is, aki bár főnemes volt, az országos politikára gyakorolt hatása közel sem tekinthető olyan fontosnak, mint sok társáé. Ennek ellenére az ország északi régiójában jelentős birtokokkal rendelkezett, és az evangélikus egyház első számú támogatói közé tartozott. Kapcsolatuk komolyságára már Fabó András is felfigyelt, és huszonnégy ezt bizonyító levelet közölt is, bár ezek közel sem fedik le a teljes levelezésüket.⁴⁹ Annál kevésbé, mert további két *missilist* sikerült fellelni, Vitnyédy István Thökölynek címzett levelei közül, amit a leveles könyv nem tartalmazott.⁵⁰ A kis számú evangélikus főrend tagjainak szólók közül csupán egy Ostrosith Mátyáshoz írott levelet másoltak be. Tartalmából kiderül, hogy kapcsolatuk szilárd volt, talán személyesen is ismerték egymást, levélváltásaik pedig különösen gyakoriak voltak.⁵¹ Más evangélikus főurat nem találunk a gyűjteményben, pedig azért még akadtak néhányan a Magyar Királyság területén.

A katolikus főnemesek köréből a Forgáchok esetében érdekes részlet, hogy a família férfi tagjaihoz esetleg írt levelek nem kerültek elő, szemben a családba került hölgyeknek szólóak kisebb csoportjával.⁵² Mellettük jelentős számban akadnak a főnemesség második vonalához tartozó személyeknek címzett *missilisek* is. Az utóbbi esetben olyanokról van szó, mint a Liszthyek, a Kéryek, Pázmány Miklós vagy éppen Bocskay István.

A háló elemeinek utolsó csoportját a külföldi levelezők jelentik. Nehéz dolog e kör pontos meghatározása. Az első kérdés az, hogy külföldieknek tekinthetjük-e az Erdélyi Fejedelemségben élő címzetteket? A válasz nem ennek a dolgozatnak a feladata. Az erdélyi kapcsolatokat pedig korábbi tanulmányok keretében javarészt már feldolgozták.⁵³

Ezek után nyugat felé kell fordulnunk. Már a Fabó András által kiadott válogatásban is számos külföldi főnemes és egyéb méltóságot is találunk.⁵⁴ Kérdés, hogy a háló szempontjából kik tekinthetőek fontosnak? Azok a személyek, akik egy-egy alkalommal alkalmi „elemként” bukkannak fel, vagy akik rendszeresen többször is előkerülnek? Persze a háló minden eleme fontos. De Vitnyédy István levelezése alapján úgy tűnik, hogy a legtöbb külföldi esetben csupán alkalmi kapcsolatról volt szó, amelyek a későbbiekben sem fejlődtek tovább. Nem tudjuk, hogy esetleg ezek a továbbiakban is

⁴⁹ Levelek Thököly Istvánhoz vö.: *Fabó András*: i. m. I–II. passim.

⁵⁰ Vitnyédy István Thököly Istvánhoz Sopron, 1656. április 9. és 1658. március 10. MNL OL E 200 46. cs.

⁵¹ Vitnyédy István Ostrosith Mátyáshoz Sopron, 1664. január 1. MTAK K 83 fol. 1298.

⁵² Forgách Zsigmondné részére hét darab levél szerepel a könyvben. Egyik levél címzésénél kiderül, hogy az 1645 óta özvegy Batthyány Borbáláról van szó. MTAK K 83/I. fol. 145, 496, MTAK K 83/II. fol. 944, 954–955, 965–966, 1099, 1241.

⁵³ Vö.: *Nagy Levente*: Néhány adat Wittnyédy István erdélyi kapcsolataihoz. In: *Századok* 133. (1999) 6. sz. 1217–1246., *Sárközi Gergely*: Álhírek és valóság. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata és Mednyánszky Jónás tevékenysége Vitnyédy István leveleinek tükrében. In: *Szerencsének egyes forgása*. II. Rákóczi György és kora. Szerk.: Kármán Gábor és Szabó András Péter. Budapest, 2009. 325–342.

⁵⁴ Vö.: *Fabó András*: i. m. II. 232, 242–245.

megmaradtak-e. Mivel az esetleg létezett válaszlevelek nem ismertek, nem tudhatjuk, hogy a címzettek reagáltak-e valamilyen formában a soproni ügyvéd megkeresésére. Biztos azonban, hogy a Tübingeni Egyetem tanárai közül egy Schwarz nevű oktatóval komolyabb kapcsolatot tartott fenn. Ezt öt levél igazolja, amelyeket már Fabó András közölt.⁵⁵ Mivel Vitnyédy István az idők során több alumnust is támogatott, érdemes elgondolkodni, hogy vajon a soproni prókátor más egyetemek oktatóival is folytatott-e hasonló levelezést. Tübingen esete azért is érdekes, mert jelenlegi ismereteink szerint egyedül Dömötöry György volt Vitnyédynek ottani tanulmányokat folytató alumnusa. A többiek közül Ensel János Wittenbergben, egy Fabricius nevű pedig ismeretlen helyen – talán szintén Tübingenben – járt egyetemre.⁵⁶

Az alsóbb rétegek mellett már Fabó András közlésében is felbukkant egy-egy nevesebb európai politikus, zömmel az 1663–1664-es háború időszakából. Mivel a hozzájuk írott misszilisek száma igen csekély, ezért feltételezhető, hogy csak kapcsolatteremtési kísérletről lehetett szó. A forrásanyag hiányossága miatt további kutatásokat igényel, hogy pontosan tisztázni lehessen, kik és milyen mélységben voltak részei Vitnyédy István nemzetközi kapcsolati hálójának. Egyelőre csupán annyit jelenthetünk ki, hogy a soproni ügyvéd köznemesi kortársait messzemenően felülmúló, sőt már-már némely kortárs főnemesét is túlszárnyaló nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett. Címzettjei sorában szerepel többek között Jacques Grémonville lovag, a bécsi francia követ, a közelebbről meg nem nevezett svéd rezidens, egy Brisah herceg néven bejegyzett személy, vagy éppen Jean Coligny gróf, a Rajnai Szövetség keretében küldött francia segélyhad parancsnoka. Az említett személyek mind kapcsolatban álltak a Rajnai Szövetséggel, volt, aki annak csapataival érkezett Magyarországra. Egyes személyek, mint Grémonville, vagy a svéd rezidens viszont a Habsburg Monarchiáéval ellenkező érdekű országok képviselői voltak. Fontos lenne, hogy a további kutatások e kapcsolatok mélységét illetve tartósságát is feltárják, ugyanis ezek hozzájárulhatnak a Wesselényi-féle rendi szervezkedés jobb megismeréséhez, valamint a Magyar Királyság nemessége európai szintű kapcsolatainak kutatásához.

A levelek címzettjein végig tekintve megállapíthatók a kapcsolati háló területi és hierarchikus horizontjait is. A területi alapú megközelítés eredménye szerint a nyugat-magyarországi címzettek bukkannak fel a legnagyobb számban. A kapcsolat velük volt a legintenzívebb, mivel Vitnyédy Sopronban lakott. A számokat tekintve a nyugat-magyarországi köznemesség felülreprezentáltsága szembeszökő. Őket követik a nyugati országrész főnemesei. Az alsó-magyarországi térséget képviselik a legkevesebben, és a legkisebb számúak a nekik küldött levelek is. A felső-magyarországi térségben ismét találunk egy jelentősebb csoportosulást. Itt főleg olyan családok tagjai vannak, akik a hazai evangélikus vallás és oktatásügy támogatói lettek, vagy potenciálisan lehetett velük számolni. E társaság tagjai valamilyen formában szinte mind részesei voltak a Wesselényi-féle ren-

⁵⁵ Schwarz tübingiai tanárhoz írott levelek. Vö.: *Fabó András*: i. m. II. 41, 55–57, 101–102, 111, 238–242.

⁵⁶ *Hörk József*: i. m. I. 292–293.

di szervezkedésnek. Bár a főbb felső-magyarországi résztvevők közül csupán Thököly Istvánnal és a Keczer testvérekkel volt hosszabb és tartalmasabb kapcsolata Vitnyédynek, a többiekkel feltételezhetőleg csak az 1665 utáni időszakban alakított ki komolyabb kapcsolatot. Mégis árulkodó, hogy olyanok, mint Szepesy Pál⁵⁷ vagy Baxa István is már korábban felbukkannak egy-egy levéllel, így ennek alapján kijelenthető, hogy korábbról is ismerték egymást.⁵⁸ Ennek feltárása mégis nehézségekbe ütközik, ugyanis – mint említettük – a megmaradt leveles anyag igen hiányos. A térbeli lefedettség alapján tehát Vitnyédy István kapcsolati hálója, bár országos volt, mégsem arányosan. Fehér foltot jelent a horvát-szlavón térség, ahová, a Zrínyieket leszámítva, szinte semmilyen más kapcsolatára nem derült fény. A másik hiátust az alsó-magyarországi régió jelenti, amellyel csak néhány személy révén került kapcsolatba. Erdély esete némileg más. Bár a leveleskönyv ezt kevéssé támasztja alá, a kutatások mégis azt igazolják, hogy az erdélyi ügyek érdekelték Vitnyédyt, ugyanis a fejedelemségbeli politikusokkal is tartott, ha nem is túl intenzíven, kapcsolatot. Soproni ügyvédünknek a jelek szerint, sikerült egy, az átlag köznemeseikét jócskán felülmúló kapcsolati hálózatot kialakítania. Helyzetéből kiindulva ez mindenképpen figyelemre méltó és érdemes lenne további kutatásokat végezni annak érdekében, hogy kiderüljön, mennyire voltak ezek a kapcsolatok aktívak és hasznosak Vitnyédy István számára.

Ha a vertikális horizontot vizsgáljuk, Vitnyédy István kapcsolati hálójában a címzetek tekintetében is felülreprezentáltak a köznemesség tagjai. Mellettük evangélikus lelkészeket, teológusokat és tanárokat is találunk. Érdekes viszont, hogy egyáltalán nincsenek evangélikus felső vezetőknél címzett levelei. Természetesen ezek létezése sem zárható ki, mivel Vitnyédy István saját egyéni vallásossága mellett, aktív támogatója volt egyházának. Nem meglepő, hiszen saját társadalmi csoportjával könnyebben tudott kapcsolatokat kialakítani. Viszonylag kis számban vannak jelen a főnemesség második vonalának tagjai. A magyar arisztokrácia viszont jelentős helyet foglal el a levelezés alapján felvázolt hálózatban. Láthatjuk, hogy az ország legjelentősebb és legbefolyásosabb tagjaival igen aktív kapcsolata volt. Hozzájuk fűződő kapcsolatát teljes mértékben azonban csak a levelezés egészének feldolgozása után lehet tisztázni. Ha a hivatali hierarchiát nézzük, ott is azt tapasztalhatjuk, hogy Vitnyédy kapcsolatai között a megyei hivatalviselők – elsősorban Sopron vármegye – szinte minden tagja képviselteti magát. Országos szinten valamennyi nagybírával, a főbb hivatalok képviselőivel egyaránt kimutatható, még ha csak érintőlegesen is, a kapcsolat. A levelezésben többek között előkerül Szelepcsényi György neve. Esetében azonban nem a katolikus egyházban betöltött szerepe, sokkal inkább a Magyar Kancellária a fontos, amit 1666-os érseki kinevezéséig vezetett.⁵⁹ Az 1647 és 1665 közötti időszakból általában véve csaknem teljesen hiányoznak a katolikus előjárók a *missilisek*

⁵⁷ Fabó András: i. m. II. 46, 62–63.

⁵⁸ Vitnyédy István Baxa Istvánhoz Rosomberg (Rózsahegy), 1657. május 15. MTAK K 83. fol. 370–371.

⁵⁹ Tusor Péter: Szelepcsényi György In: Esztergomi érsek 1000–2003. Szerk.: Beke Margit, Budapest, 2003. 303–310. 304.

címzettjei közül. Csak Újfalusy Márton zirci apát szerepel, illetve egy ismeretlen páter és Zrínyi Miklós gyóntatója, Forstall Márk.⁶⁰ Emiatt tehát a háló vertikális horizontjából az egyik legbefolyásosabb réteg, a katolikus hierarchia felső része szinte teljesen hiányzik. Talán ezt igyekezett ellensúlyozni a főnemesség befolyásosabb tagjaival fenntartott viszonytal, valamint a vezető hivatalok betöltőivel kialakított kapcsolatával. Ennek járulékos hozadéka volt, hogy jelentős presztízst tett szert az alsóbb rétegek körében, így egy idő után önmagát generálhatta, megnövelve a köznemesi tábor létszámát.

Vitnyédy István soproni házából tehát igen impozáns kapcsolati hálót szőtt. Bár levelezése még a vizsgált 1647 és 1665 közötti időszakot tekintve is hiányos, mégis, csupán a névjegyzéke alapján is számos fontos következtetést vonhatunk le belőle. Gyűjteményében az egyszerű Sopron vármegyei köznemesektől az ország életében kulcsszerepet játszó főnemesekig szinte mindenki jelen van. Ugyanezt látjuk a hivatali szférát tekintve is, hiszen a legalacsonyabb megyei tisztségviselőktől kezdve az országos méltóságot viselőig terjed az összetétel. Családtagjainak írott levelek viszont alig maradtak. Ezek közül csupán egyik fiának címzett írásai ismertek. Ezek alapján úgy vélem, hogy lehetett egy másik gyűjteménye is, amelyben talán a személyesebb írásait őrizte.

Vitnyédy István köznemesi volta ellenére leveleivel nemzetközivé tágította a kapcsolatait azzal, hogy az általa támogatott alumnusai érdekében felvette a kapcsolatot egyes egyetemek, (pl. Tübingen) némelyik oktatójával, amelyből maga is igyekezett hasznot húzni. Írásaival nemcsak az oktatás világában tevékenykedőket találta meg, hanem a 17. századi politikai élet legismertebb alakjait is.

Összegzőként tehát elmondható, hogy Vitnyédy István levelezése kivételes lehetőséget nyújt ahhoz, hogy egy köznemesi levelezésen keresztül a kapcsolatépítésébe és általában véve a mindennapjaiba betekintést nyerhessünk. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy ebből nem lehet levonni a köznemesség egészére vonatkozó, általános érvényű következtetéseket, mert Vitnyédy István több szempontból is kivételesnek számít. A későbbiekben szándékomban áll levelezésének teljes feldolgozása és kiadása. Ennek eredményeképpen úgy vélem, nemcsak a hálózat ismerhető meg majd részletesebben és tölthető meg „élettel”, hanem eddig ismeretlen adalékokkal bővíthető a 17. század közepére vonatkozó tudásunk. Fontos, hogy a levelezés nem csak egy kisebb térségre – Sopron vármegye – koncentrált, hanem országos szinten tartalmaz információkat. Ezek az adatok nem kizárólag politikai jellegűek, így a történeti kutatás más területein munkálkodók számára is bőven tartalmaznak fontos új ismereteket. Végezetül, fentebb már említettük, nemcsak a MTA Kézirattárában tárolt leveleskönyv tartalmaz Vitnyédy-leveleket. Ezért a más levéltárakban őrzött anyagok szisztematikus feltárása a kutatás újabb színtere lehet, egyszersmind szem előtt tartva a tanulmány elején jelzett időbeli határt. Mert az 1647 előtti, illetve – ami talán még fontosabb – az 1665 és 1670 közötti időszak leveleinek feltárása szintén fontos lenne, hiszen ezek nemcsak a Vitnyédyre vonatkozó kutatást vinnék előre, hanem új adalékokkal gazdagíthatnák a Magyar Királyság története egyik bonyolult időszakának megismerését is.

⁶⁰ Vitnyédy István a Barátnak, aki bán uram körül van. MTAK K 83/II. fol. 1445–1446.

2001. november 30-án Kassán, a Szlovák Műszaki Múzeum (Slovenské Technické Múzeum, Košice) oszlopos termében a bányászati és erdészeti felsőoktatást folytató magyar, osztrák, cseh és szlovák intézmények (karok) vezetői (képviselői) Deklarációt írtak alá a Selmeci Akadémia történelmi hagyatékának rendezésére, a vitás kérdések tisztázására.

Előzmények

1735-ben az osztrák császári udvar, német oktatási nyelvű, bányászati-kohászati tanintézetet (Berg-Schule) hozott létre a magyar királyság területén, az ország akkori harmadik legnagyobb lakosságú városában, Selmecbányán (Schemnitz).¹ Az iskola célja műszaki, igazgatási és jogi vezető szakemberek képzése, elsősorban a Habsburg birodalom (kincstár) számára kiemelten fontos bányászat-kohászat, valamint a magánbányászat szakemberellátására. 1762. október 22-én Mária Terézia jelenlétében és jóváhagyásával határozat született az intézmény akadémiai szintre történő fejlesztéséről. 1770-re, három tanszék (Ásványtan-kémia-elméleti kohászat, Matematika-mechanika-gépészet, Gyakorlati bányászat) felállításával kiépült az akadémia (az intézmény neve: Bergakademie) és a *Systema Academiae Montanisticae* címen kiadott tantervi utasítás szerint megindult a bányászati-kohászati mérnökképzés. Az 1808-tól a főkamagrófi hivatal intézményeként működő erdészeti tanintézetet 1846-ban az akadémiához csatolták (az intézmény neve: Berg- und Forstakademie lett), ezzel megindult az erdészeti felsőoktatási képzés is.

Az 1867-es kiegyezést követően, 1872-ben az akadémia magyar állami intézmény (az intézmény neve: Bányászati és Erdészeti Akadémia) lett, a pénzügyminisztérium felügyelete alá került és az oktatás nyelve fokozatosan a magyar lett. Sajnos Selmecbánya és a térség ércelőfordulásainak kimerülésével a város lakosság száma, gazdasági, társadalmi, politikai súlya jelentősen lecsökkent, bár az akadémia szakmai-tudományos vezető szerepe megmaradt, így az intézmény Selmecbányáról történő elköltöztetésének igénye rendszeresen felmerült. Ezeket a törekvéseket a szakmai egyesületek némelyike, a város vezetése és polgársága folyamatosan ellenezte. Az irányító főhatóság jelentős fejlesztésekkel (1892: Erdészeti palota, 1900: Bányászati és Kohászati palota, Bányászati pavilonként is említve, 1912: Kémiai palota átadása), tandíjkedvezményekkel és támogatásokkal (Segélyező Egylet és a Mensa Academica) igyekezett az intézmény helyzetét javítani. 1904-ben az akadémia neve Bányászati és Erdészeti Főiskola elnevezésre változott.

¹ Zsámboki László (szerk.): Két és fél évszázad a bányamérnökképzés szolgálatában. Emlékkönyv, Selmecbánya, 1762. Miskolc – Košice, 2002. 11–78.

Az intézmény helyzetének részbeni stabilizálódását az első világháború megtörte, az anyagi támogatás lecsökkent, a hallgatók és oktatók többségét hadi szolgálatra rendelték. A hadi események hatására a Pénzügyminisztérium 1918 őszén elrendelte a Főiskola elköltöztetését. A már korábban is meglévő elköltözési törekvések megvalósulását a fájó történelmi események kényszerítették ki. Az intézmény új székhelye (kezdetben ideiglenes jelleggel) Sopron lett, ahol 1919. április 28-án kezdődtek az előadások. Sajnos a kialakult helyzetet a Trianoni békediktátum 1920-ban véglegesítette. Az Akadémia Sopronba történő áttelepülésével, közel két évszázad után, Selmecen megszűnt a bányászati, kohászati és erdészeti szakemberképzés.²

Selmecbánya, az Akadémia épületeivel, infrastruktúrájának egy részével, egyes történelmi és tárgyi emlékeivel, néhány áttelepülni nem szándékozó oktatóval és hallgatóval az újonnan megalakuló Csehszlovákiához került. Ez a történelmi tény sok tekintetben téves következtetések, megállapítások megtételére adott lehetőséget.³ Különösen a második világháborút követően erősödtek fel azok a nézetek, hogy a „selmeci Akadémia 1918-ban megszűnt”, a „magyarok ellopták a selmeci Akadémiát”. Az 1937-ben megalapított pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetem (Slovenská Technická Univerzita v Bratislave) gyökereit is a selmecbányai Akadémiához kötik, azzal az indoklással, hogy „az akadémia működése 1919–1937 között csak szünetelt”, de a létrejött Szlovák Műszaki Egyetemmel a folytonosság helyre állt. A pozsonyi egyetemen az 1941/42. tanévben megindult a bányászati és kohászati mérnökképzés (1951-től önálló karként) is, amely 1952-ben Kassára települt át. A két ország közötti oktatási és kulturális kapcsolatok során az 1960-as évektől, de különösen az önálló szlovák állam 1993. január 1-én történő megalakulását követően folyamatos nézetkülönbséget és vitát jelentett az ősi selmeci Alma Mater történetének és tovább működésének kérdése és megítélése. A megalakult új ország kereste történelmét, gazdasági és kulturális örökségét, és a selmeci Akadémia ebből a szempontból is jelentős, nemzetközileg ismert és elismert kultúrtörténeti értéket jelentett. „Selmecbánya a szlovák műszaki felsőoktatás bölcsője és kezdete” – hirdetik konferenciákon és kiadványokban angol, német és szlovák nyelven.

Bonyolította a helyzetet az is, hogy a Sopronba áttelepült ősi Alma Mater keretei közül, 1949-ben kiszakították a bányászati és kohászati mérnökképzést, és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemhez (NME) csatolták, nem hivatkozva a két kar történelmi gyökereire, múltjára (a 11676-1/2007. szám alatt kiadott alapító okirat már megnyugtatóan rendezte ezt a kérdést). Ma már nem tudható, hogy 1949-ben ennek a problémának a megoldására, tudatosan vagy véletlen folytán, az új Nehézipari Műszaki Egyetem első rektorának azt a Szádeczky-Kardoss Elemért nevezték ki, aki Sopronban a Bányamérnöki kar (osztály) dékánja volt, ezzel a történelmi folytonosság megmaradt.

² Lásd továbbá a Soproni Szemle 2019. évi 3. számában a Bányászati és Erdészeti Főiskola Sopronba költözésének 100. évfordulójára megjelent tanulmányokat.

³ Lásd pl. Spektrum. Periodikum Slovenskej Technickej Univerzity v Bratislave, september R. 2002/2003 Ročník IX. (XLI.), 2002.

A Deklaráció előkészítése

A Bányamérnöki kar 1959-ben Miskolcra történt átköltözésével a korábban tagadott selmeci örökség, a tiltott selmeci diákhatományok számos eleme (szaktestételek, diáknóták, balek-firma lét, valétálás, ballagás stb.) a Nehézipari Műszaki Egyetemen, Miskolcon is megjelent különösen a bányász és a kohász oktatók, valamint hallgatók körében. A hagyományos balek-oktatások keretében a bányász- és kohász-képzés (azaz karok) története, a selmeci és a soproni időszak is felelevenítésre került, kiemelve a selmeci Akadémia hazai és nemzetközi szerepét és jelentőségét, a selmeci szellemiséget. A hatvanas évek második felétől Miskolcon talán már mindenki számára elfogadott volt, hogy a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem, az utóbbi 1949-es alapítása ellenére, a bányász és kohász mérnökképzés révén, az 1735-ben megindított és 1770-re akadémiai rangra emelt, majd 1918-ban Sopronba áttelepült ősi selmeci intézmény történelmileg igazolható jogfolytonos utódintézményei.

A Nehézipari Műszaki Egyetem és a hasonló képzési profilú Kassai Műszaki Egyetem (Technická Univerzita v Košiciach) 1966-ban kötött barátsági és együttműködési szerződést, amelynek előkészítésében szlovák részről jelentős szerepet vállalt Prof. Ing. Dr. Ján Puzder CSC, a kassai Bányamérnöki kar (Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, mai nevén Fakulta BERG) akkori dékánja. A kapcsolat első tíz éve inkább csak protokolláris jellegű volt. 1981-ben a Kassai Műszaki Egyetem megalapítása 30. évfordulójának központi ünnepségén a kassai intézmény történetét Selmecebányához kötik, de az is elhangzik, hogy „Magyarország elrabolta a selmeci Akadémiát”. Az elhangzottak ellenére a két kar kapcsolata, döntően a kassai Bányamérnöki karon dolgozó magyar kollégák révén, 1980–1990 között folyamatosan erősödött. Ezt bizonyította, hogy 1981-ben a két kar közösen tette rendbe Jászón a Faller család elhanyagolt síremlékét. Ez a család több bányász és kohász professzort adott a Selmeci Akadémiának. 1982-ben a kassai bányász kollégák szervezésében a miskolci Bányamérnöki kar vezetői, 3 napos szakmai program keretében felső-magyarországi bányászattörténeti emlékeket látogattak meg, melynek keretében Selmecebányán az Akadémia épületében is látogatást tettek.

1990-ben Dr. Ing. Marián Lichner lett Selmecebánya (Banská Štiavnica) polgármestere, aki 16 éven keresztül vezette a várost. Személye és a város iránti elkötelezettsége, realitásérzéke nagyon pozitív változásokat eredményezett a selmeci akadémia történelmi hagyatékának, emlékeinek megőrzése és elismertetése terén.⁴ Ennek eredményeként 1993-ban a város történelmi központja, benne az akadémia épületeivel, felkerült az UNESCO kulturális világörökségi listájára, és ez az Akadémia épületegyüttesének megőrzése szempontjából is biztosítékot jelentett. Jelentős város-rehabilitációs munkálatok, fejlesztések kezdődtek el, amelynek eredményeként a korábban „halott” városközpontból fokozatosan éledő, jelentős kulturális-turisztikai központ alakult ki. Lichner polgármester korán felismerte, hogy a város, az akadémiai épületegyüttes a történelmi előzményekre tekintettel, az 1918-ban Sopronba áttelepült intézmény, az onnan 1949-ben Miskolcra tovább

⁴ *Marián Lichner* a kolektív: Banská Štiavnica – svedectvo času. Banská Bystrica, 2002.

költöző karok hallgatói és oktatói, a magyar bányász, kohász és erdész szakmai közösség számára komoly érzelmi kötődést jelent, ezért kezdettől fogva nagyon jó kapcsolatokat ápolt Sopronnal és Miskolccal, a magyar szakmai szervezetekkel (OMBKE, OEE) is.

A Kassai Műszaki Egyetem Bányamérnöki Kara azonban nem tett le arról a szándékról, hogy történelmi gyökereit valamilyen módon a már önálló szlovák állam területén található Banská Štiavnica (Schemnitz, Selmezbánya) létrejött és működött Akadémiához kösse. A törekvések arra irányultak, hogy elfogadtassák, 1918-ban Selmezbányán az Akadémia megszűnt (nem elköltözött), illetve a képzés csak szünetelt, de az 1937-ben alapított pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetemmel, az 1941-ben megindított, majd 1952-ben a Kassai Műszaki Egyetemre költöztetett bányászati és kohászati mérnökképzéssel a szlovák műszaki felsőoktatás folytatólagosan működik. A történelmi folytonosság elismeretése iránti törekvések megerősödése különösen az önálló szlovák állam 1993. január 1-én történt megalakulását követően volt érzékelhető.

2000–2007 között a Kassai Műszaki Egyetem BERG karának dékánja Prof. Dr. Ing. Pavol Rybár volt, aki kiemelt figyelmet szentelt ennek a kérdésnek. Történelmi ismeretei alapján, bár tisztában volt az Akadémia valódi történetével, mindent megtett annak érdekében, hogy a kar gyökereit valamilyen módon Selmezbányához kösse. Ennek érdekében 2000 júniusában meghívta Kassára a Miskolci Egyetem Bányamérnöki kar⁵ akkori dékánját és bejelentette, hogy a „Fakulta BERG a Selmezi Akadémia jogutóda” és kérte, hogy ezt az MFK ismerje el. Természetesen erre a kérésre az MFK dékánja részéről csak teljes elutasítás lehetett a válasz. Rybár dékán 2000 novemberében Prof. Dr. h.c. Dr. Kovács Ferenc akadémikus előkészítésével és kíséretében Sopronba és Leobenbe is ellátogatott, ahol az egyetem, ill. az érintett karok vezetőivel is ismertette és megvitatta javaslatait.

A 2000. év végén Rybár dékán miskolci látogatása során ismét felvetette egy Deklaráció gondolatát, továbbá a selmezi Akadémia 1762-es alapítása 240. évfordulójának 2002-ben Selmezbányán történő közös megünneplésének javaslatát is. A megbeszélés során elmondta, hogy tudja és elismeri, az akadémia 1918-ban Selmezcéről Sopronba költözött, és ott, illetve Miskolcon folytatja működését. Véleménye szerint „az akadémia épületegyüttese, tárgyi emlékei és történelmi iratanyagai részben Selmezbányán, a mai Szlovákia területén található, a képzést megalapozó és támogató bányászati, kohászati és erdészeti ipar létesítményei, iptörténelmi emlékei is”, és ez indokolja a szlovák bányászati-kohászati mérnökképzés gyökereit is az 1762-ben Mária Terézia által alapított Akadémiához kötni. E véleményre válaszul a Műszaki Földtudományi kar dékánja – a korábbi elutasítást fenntartva – megfogalmazta: „a tények alapján az nem vitatható, hogy az első világháborút követően létrejött nemzetállamokban 1918-után megalakult bányász, kohász és erdész mérnökképzések (Ostrava, Leoben, Zólyom, Kassa, Příbram) a selmezi akadémia mintájára szerveződtek, annak szellemiségét őrzik, magukénak vallják, de nem

⁵ A Miskolci Egyetem Bányamérnöki és Kohómérnöki Karai a képzési profiljaik megváltozása miatt nevet változtattak a 2000-es évek elején. Mai nevük: Műszaki Földtudományi kar (MFK) és Műszaki Anyagtudományi Kar (MAK).

tekinthetők jogutód intézményeknek, legfeljebb a szellemi örökséget viszik ezek az intézmények is tovább”.

Ez a megbeszélés alapozta meg az érdemi továbblépés lehetőségét és egy közösen elfogadható szöveg előkészítését. Pavol Rybár dékán 2001. március 14–15-ére a Kassa melletti Herľany-ba megbeszélésre hívta a soproni Erdőmérnöki, a miskolci Műszaki Földtudományi és Anyagtudományi karok (korábbi nevén Bányamérnöki kar és Kohómérnöki kar), a leobeni Montanuniversität, az ostravai és a zólyomi érintett karok vezetőit, képviselőit, valamint Selmechánya város polgármesterét. A találkozón Rybár dékán – az előzetes miskolci, soproni és leobeni megbeszélései alapján – előterjesztette az általa javasolt Deklarációra vonatkozó szövegtervezetét, amelyben valamennyi intézményt mint az Akadémia jogutód intézményét sorolta fel. A tervezettel kapcsolatosan a soproni és miskolci dékának azonnal elutasítást fogalmaztak meg. A vitát végül is a megbeszélésen a leobeni intézményt képviselő Prof. Dr. Ing. Dr. h.c. mult. Günter Fettweis megszólalása tisztázta és zárta le. A nemzetközileg elismert, a bányászat és a bányászati felsőoktatás történetében kiválóan tájékozott professzor a rá jellemző pontossággal és alaposággal, ismertette a történelmi tényeket. Levezette a Selmecei Akadémia történetét, kiemelve annak 1918-ban Sopronba költözését, majd a bányász és kohász képzések 1949–1959 közötti Miskolcra történő áttelepülését, amely tényekből egyértelműen kijelentette, csak a Soproni Egyetem (Erdőmérnöki kara) és a Miskolci Egyetem Bányamérnöki és Kohómérnöki kara⁶ tekinthető a Selmechányán 1762-ben Mária Terézia által alapított Bányászati, később Bányászati és Erdészeti Akadémia jogutód intézményeinek. Ezzel a hozzászólással, amelyet egy „harmadik fél” (sem Miskolc és Sopron, sem Kassa) tett meg, a vita lezárult, és a Deklaráció szövegének a hozzászólás értelmében történő átfogalmazásában mindenki egyetértett. Fettweis professzor a Deklaráció előkészítésének és aláírásának történetét 2007-ben teljes részletességgel közreadta.⁷

A Deklaráció-tervezet szövegének megfogalmazását Rybár dékán vállalta magára, azzal a kikötéssel, hogy a tervezetet minden érintett egyetértése esetén tekintjük csak elfogadottnak. A megbeszélésen résztvevők megállapodtak abban is, hogy aláírásra Selmechányán 2002 szeptemberében, az akadémia alapításának 240. évfordulóján kerüljön sor. A Deklaráció szövegtervezetével és a tervezett szeptemberi selmecei ünnepség programjavaslatával 2001 áprilisában Rybár dékán ismét végiglátogatta az érintett intézményeket és véglegesítette a szövegtervezetet. Ezt az Erdőmérnöki és Bányamérnöki karok dékánjai – akik erről előzetesen egyeztettek – azzal a kiegészítéssel fogadták csak el, hogy az aláíróknál e két intézmény esetében a jogutódlás és a jogfolytonos működés ténye megjelentetésre kerül.

⁶ Ld. az 5. jegyzetet.

⁷ Günter B.L. Fettweis: Über die „Deklaration der Fortführer des geistigen Erbes der berühmten Bergakademie in Schemnitz“ von 30. november 2001. – Res Montanarum. Zeitschrift des Montanhistorischen Vereins für Österreich (Leoben), 40 (Februar 2007), 11–27.

A HÍRES SELMECBÁNYAI

Bányászati Akadémia szellemi örökség követőinek ünnepélyes nyilatkozata

Mi, a Kassai Műszaki Egyetem Bányamérnöki, Környezetvédelmi, Irányítási és Geotechnológiai Kar képviselői a Kar hatvan éves alapításának és Karunknak a Kassai Műszaki Egyetemen való 50 éves fennállásának jubileumi ünnepségei alkalmából kijelentjük, hogy a híres Selmecbányai Bányászati Akadémia követőinek tartjuk magunkat és ütszeleiben tartjuk annak Selmecbányai keletkezésével és működésével kapcsolatos történelmi időpontokat:

1735 - a bányászati és rokon tudományok képzésének kezdete,
1762 - Mária Terézia uralkodói okirata által a Habsburg Birodalom területén megalapított első Bányászati Akadémia,
1770 - a Bányászati Akadémia teljes kori működésének kezdete.

Mi, a Bányá-, és Erdőmérnöki Kar képviselői:

Miskolci Egyetem Bányamérnöki Kara, Miskolc, Magyar Köztársaság,
Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karu Sopron, Magyar Köztársaság,
Montanuniversität Leoben, Ausztria,
Hornicko-geologická fakulta Vysoké školy báňské - Technické univerzity Ostrava, Cseh Köztársaság,
Fakulta banierna, ekológie, riadenia a geotechnológie, Technickej univerzity v Košiciach, Košice, Szlovák Köztársaság,
Lesnicka Fakulta Technickej univerzity vo Zvolene, Zvolen, Szlovák Köztársaság.

kijelentjük, hogy

1. mindnyájan ilyen vagy egyéb módon a Selmecbányai Bányászati Akadémia szellemi örökösének tartjuk magunkat,
2. ütszeleiben tartjuk a Selmecbányai Bányászati Kar tanárainak és végzett hallgatóinak a természetükön múló, műszaki, jogi és közgazdasági tudományok területén hátrahagyott örökségének üzenetét, kiknek munkássága a több nemzetiségű Habsburg és később az Osztrák-Magyar Monarchia szellemi és anyagi gazdagságának részévé vált,
3. élismerjük, hogy a híres Selmecbányai Bányászati Akadémia az alma matere a nyilatkozat által felsorolt utódiskoláknak, melyek az Osztrák-Magyar Monarchia keletkezését és széthullását követően az utód államokban Magyarországon és Csehszlovákiában alakultak meg,
4. munkásságunkkal és működésünkkel visszahozzuk a Selmecbányai Bányászati Akadémián uralkodó szellemet, hogy a jelenlegi egyetemi Európában magas műveltség, tolerancia és szabad lelki polgárok neveljenek fel,
5. kihasználjuk intézményeink hagyományos kapcsolatát az elkövetkezendő együttműködéshez az oktatás és művelődés azon területein, amelyekben tevékenykedünk és ezt az együttműködést hatékonyabbá tesszük.

A jelen Nyilatkozatot ünnepélyesen írták alá a kassai Szlovák Műszaki Múzeum Oszlopos termében.

A jelen Nyilatkozat szlovák, magyar és angol nyelven készült kétezeregyedik év november harmadikán, miközben a szlovák változat egyenrangú érvényességgel bír.

Selmecbányai Bányászati Akadémia jogutód
intézménye a Miskolci Egyetem (főosztály)
Bányamérnöki Karjának dékánja

Montanuniversität Leoben
rektor

Fakulta banierna, ekológie, riadenia a geotechnickej univerzity v Košiciach
dékán

Selmecbányai Bányászati Akadémia jogutód
intézménye a Nyugat-Magyarországi Egyetem (alapítva 1735)
Erdőmérnöki Karjának dékánja

Hornicko-geologická fakulta
Vysoké školy báňské - Technické univerzity Ostrava
dékán

Lesnicka fakulta
Technickej univerzity vo Zvolene
dékán

Selmecbányai fíjpolgármestere

1. kép. A Deklaráció magyar nyelvű változata (Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár, Múzeum)

A Deklaráció aláírása

A Deklaráció ünnepélyes aláírására, a megegyezés szerint, Selmecbányán 2002 szeptemberében került volna sor. Egy évvel korábban, 2001 szeptemberében azonban a Kassai Műszaki Egyetem vezetése nevében Prof. Dr. h.c. Ing. Juraj Sinay rektor részéről komoly támadás indult a Deklaráció aláírása ellen, fegyelmi eljárás megindítását is kilátásba helyezték. Rybár dékán a további támadások megelőzése érdekében javasolta a már minden tekintetben egyeztetett Deklaráció (1. kép) mielőbbi ünnepélyes aláírását. Az érintettekkel történt előzetes koordináció alapján az aláírásra 2001. november 30-án Kassán, a Szlovák Műszaki Múzeumban került sor (2. kép). A Deklaráció szövege a következő:

A HÍRES SELMECBÁNYAI

Bányászati Akadémia szellemi örökség követőinek ünnepélyes nyilatkozata

Mi, a Kassai Műszaki Egyetem Bányamérnöki, Környezetvédelmi, Irányítási és Geotechnológiai Kar képviselői, a Kar hatvan éves alapításának és Karunknak a Kassai Műszaki Egyetemen való 50 éves fennállásának jubileumi ünnepségei alkalmából kijelentjük, hogy a híres Selmecbányai Bányászati Akadémia követőiek tartjuk magunkat, és tiszteletben tartjuk annak selmecbányai keletkezésével és működésével kapcsolatos történelmi időpontokat:

1735 – a bányászati és rokon tudományok képzésének kezdete,

1762 – Mária Terézia uralkodó okirata által a Habsburg Birodalom területén megalapított első Bányászati Akadémia,

1770 – a Bányászati Akadémia teljes körű működésének kezdete.

Mi, a Bánya- és Erdőmérnöki Kar képviselői:

Miskolci Egyetem Bányamérnöki Kara, Miskolc, Magyar Köztársaság,

Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kara, Sopron, Magyar Köztársaság.

Montanuniversität, Leoben, Ausztria,

*Hornicko-geologicka Fakulta Visoké Školy Báňské-Teknické Univerzity Ostrava, Cseh Köztársaság
Fakulta banictva, ekológie, riadenia a geotechnológii, Technickej univerzity v Košiciach, Košice, Szlovák
Köztársaság,*

Lesnicka Fakulta Technickej univerzity vo Zvolene, Zvolene, Szlovák Köztársaság,

kijelentjük, hogy

- 1. mindnyájan ilyen vagy egyéb módon a Selmecbányai Bányászati Akadémia szellemi örököseinek tartjuk magunkat,*
- 2. tiszteletben tartjuk a Selmecbányai Bányászati Kar tanárainak és végzett hallgatóinak a természettudomány, műszaki, jogi és közgazdasági tudományok területén hátrahagyott örökségének üzenetét, kiknek munkássága a több nemzetiségű Habsburg, és később az Osztrák-Magyar Monarchia szellemi és anyagi gazdagságának részévé vált,*
- 3. elismerjük, hogy a híres Selmecbányai Bányászati Akadémia az alma matere a Nyilatkozat által felsorolt utódfőiskoláknak, melyek az Osztrák-Magyar Monarchia keletkezését és széthullását követően az utóállamokban Magyarországon és Csehszlovákiában alakultak meg,*

4. munkásságunkkal és működésünkkel visszahozzuk a Selmebányai Bányászati Akadémián uralkodó szellemet, hogy a jövőbeli egyesült Európa magas műveltségű, toleráns és szabad lelkű polgárait neveljük fel,
5. kihasználjuk intézményeink hagyományos kapcsolatait az elkövetkezendő együttműködéshez az oktatás és művelődés azon területein, amelyekben tevékenykedünk és ezt az együttműködést hatékonyabbá tesszük.

A jelen Nyilatkozatot ünnepélyesen írták alá a Kassai Szlovák Műszaki Múzeum oszlopos termében.
A jelen Nyilatkozat szlovák, magyar és német nyelven készült 2001. év november 30-án, miközben
mindhárom változat egyenrangú érvényességgel bír.

Selmebányai Bányászati Akadémia jogutód
intézménye a Miskolci Egyetem (alapítva 1735)
Bányamérnöki Karának dékánja

Selmebányai Bányászati Akadémia jogutód
intézménye Nyugat-Magyarországi Egyetem (alapítva 1735)
Erdőmérnöki Karának dékánja

Montanuniversität, Leoben
rektor

Hornicko-geologická Fakulta
Visoké Školy Báňské - Technické Univerzity Ostrava
dékán

Fakulta banictva, ekológie, riadenia a geotechnológie,
Technickej univerzity v Košiciach
dékán

Lesnicka Fakulta
Technickej univerzity vo Zvolene
dékán

Selmebánya főpolgármestere

Az aláíró intézmények és személyek: Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi kar részéről Dr. Bóhm József dékán; Nyugat-magyarországi Egyetem, Erdőmérnöki kar részéről Prof. Dr. Mészáros Károly dékán; Montanuniversität Leoben nevében Univ.-Prof. Dipl.-Ing. Dr.-Ing. Dr. h.c. Albert F. Oberhofer rektorhelyettes,⁸ az Ostravai Műszaki Egyetem Bányászati és Geológiai kar részéről Prof. Dr. Jaroslav Dvořáček dékán; Kassai Műszaki Egyetem Bányamérnöki, Környezetvédelmi, Irányítási és Geotechnológiai kar (Faculta BERG) részéről Prof. Ing. Pavol Rybár dékán; a Zólyomi Műszaki Egyetem Erdőmérnöki kar részéről Prof. Ing. Štefan Zihlavník dékán, valamint Dr. Ing. Marián Lichner, Banská Štiavnica polgármestere. A Deklaráció német, magyar és szlovák nyelven készült el, mindegyik aláírásra került. A dokumentumok egyezőségét, és az aláírásokat közjegyző hitelesítette a helyszínen. Az aláírást követő beszédében a miskolci Műszaki Földtudományi Kar dékánja kiemelte: „A Habsburg Birodalom területén, Selmebányán alapított intézmény korát messze megelőzően mai értelemben véve igazi Európai Intézmény volt. Az akadémia soknemzetiségű professzorgárdája képezte a birodalom, később az Osztrák

⁸ Az egyetem rektora, Dr. h.c. Dipl.-Ing. Dr. mont. Wolfgang Pöhl professzor más irányú elfoglaltsága miatt nem tudott Kassára utazni.



2. kép. A Deklaráció aláírása Kassán, 2001. november 30-án. Dr. Mészáros Károly a jogutód Erdőmérnöki kar dékánja (Fotó: Dr. Sasvári Tibor)

Magyar Monarchia bányászata és kohászata számára a szakembereket, német, magyar, cseh, szlovák, horvát, szerb és román nemzetiségű ifjakat, akik békében és barátságban éltek, tanultak és szórakoztak.

A történelem viharai a Bányászati és Erdészeti Akadémiát is megérintették, a béke és barátság, a tanulás és alkotás nyugodt légkörét feldúlták. Az intézmény székhelye is többször változott, a soknemzetiségű Európai kisugárzású intézmény nemzeti intézménnyé alakult át. A bekövetkezett változások hatására, a történelem különböző időszakában sorra alakultak meg a bányászati-kohászati-erdészeti felsőoktatás azon nemzeti intézményei, amelyek valamilyen módon Alma Materüknek érezték és érzik az ősi Selmeci Akadémiát, elfogadják és követik annak felvilágosult szellemét, szellemiségét, és vállalják annak szellemi örökségét. Ez a szándék, ez a tény köti össze a nyilatkozatot aláírt intézményeket. Bízom abban, hogy a ma aláírt dokumentum tovább segíti és erősíti intézményeink kapcsolatát és együttműködését, egymás jobb megismerését és elfogadását a sokszínű, de mégis egységes Európa létrejöttét.”

Sajnos az aláírást követően a Kassai Műszaki Egyetem vezetése részéről nem csökkentek az alaptalan támadások. 2002. január 17-én Sinay rektor és Flórián rektorhelyettes látogatást tettek a Miskolci Egyetemen. Egyetemünk rektorával történő találkozás során a Kassai Egyetem vezetői nehezményezték a Deklaráció előkészítését és aláírását, különösen a miskolci és a kassai kohómérnöki karok mellőzését. A megbeszélésen a Műszaki



3. kép. Deklaráció emlékülés az egykori Kammerhof dísztermében 2002. szeptember 13-án. b1: Dr. Marián Lichner polgármester, b2: Dr. Böhm József (MFK), j2: Dr. Mészáros Károly (EMK), j1: Dr. Pavol Rybar (BERG) dékánok (Fotó: Dr. Sasvári Tibor)

Földtudományi kar dékánja tájékoztatta a vendégeket, hogy a két érintett kar többszöri megkeresésre és felkérésre sem kívánt csatlakozni a Deklaráció előkészítéséhez és aláírásához. A Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi kar akkori vezetése részéről teljes érdektelenség, a kassai Kohómérnöki kar részéről pedig teljes elutasítás volt tapasztalható. Sajnos közel tíz évet kellett várni, hogy ez a helyzet megváltozzon és megoldódjon.

A selmecbányai ünnepi események

Az eredeti terveknek megfelelően 2002. szeptember 11–13. között Pozsonyban és Selmecbányán ünnepségsorozat keretében emlékeztek meg a Selmeci Akadémia Mária Terézia által 1762-ben történt alapításának 240., a szlovák bányászati mérnökképzés Pozsonyban történt indítása (1942) 60., valamint a bányászati képzés Kassán történő működésének (1952) 50. évfordulójára. A pozsonyi Műszaki Egyetemen 2002. szeptember 11-én tartott ünnepségen részt vett Rudolf Schuster köztársasági elnök is, aki a fogadáson magyarul is köszöntötte a soproni és miskolci résztvevőket. Az ünnepséghez kapcsolódó konferencián a bányászati szekcióban, Dr. Zsámboki László főigazgató (Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár és Múzeum), Doz. Dr. Ivan Herčko, a Szlovák Bányászati Múzeum (Slovenské Banské Múzeum) volt igazgatója és Prof. Dr. Günther Jontes, a Leobeni



4. kép. A Deklaráció ünnepség emléktárgya. A selmeci tanulmányi emlékérmek verőtövével és Agricola könyvrészletének felhasználásával alkotta Varga Éva miskolci képzőművész (Fotó: Dr. Ormos Tamás)



5. kép. Deklaráció ünnepség a Szent Katalin templomban 2002. szeptember 13-án. b1: Dr. Marián Lichner, Selmecebánya polgármestere, b2: Dr. Wolfgang Pöhl, a leobeni Montanuniversität rektora, b3: Kobold Tamás, Miskolc polgármestere, j2: Gimesi Szabolcs, Sopron polgármestere, j1: Nadežda Babiaková, Selmecebánya akkori alpolgármestere (jelenlegi polgármester, 2019) (Fotó: Dr. Sasvári Tibor)

Városi Múzeum igazgatója tartottak előadást a bányászati-kohászati és erdészeti képzés történeti eseményeiről. Szeptember 13-án délelőtt Selmecbányán az egykori Kammerhof (ma a Szlovák Bányászati Múzeum) épületének barokk termében (3. kép) Dr. Marián Lichner, Selmecbánya polgármestere köszöntötte az ünnepségre meghívott polgármestereket, az egyetemek rektorait és a dékánokat. A rektorok és polgármesterek rövid köszöntő beszédeit követően, a Deklaráció aláírásának emlékére készített dísztárgyat adtak át Dr. Bóhm József (MFK) és Dr. Pavol Rybár (Faculta BERG) dékánok a résztvevőknek. Az alkotást Varga Éva miskolci képzőművész tervezte és készítette (4. kép).

Az ünnepséget követően az egyetemek rektorai és a jelenlévő dékánok leszálltak a történelmi emlékeket őrző Glanzenberg táróba, és emléktáblát avattak az ünnepi események emlékére. A délután folyamán a polgármesterek, rektorok és dékánok, valamint további meghívottak a talárokban, valamint egyetemeik szimbólumait viselve a város-házáról közösen vonultak a Szt. Katalin-templomba, ahol a város és a karok zászlói körében Dr. Ing. Marián Lichner polgármester vezette az ünnepséget (5. kép). Prof. Dr. h.c. Dr. Kovács Ferenc (Miskolc Egyetem) akadémikus latinul, Prof. Dr. Horst Wagner (Montanuniversität Leoben) németül elmondott köszöntő beszédeit követően került sor a már korábban aláírt deklarációk megszentelésére és ünnepélyes átadására (6. kép). Az ünnepi eseménysorozatot este szalamander zárta le.



6 kép. Deklaráció ünnepség a Szent Katalin templomban 2002. szeptember 13-án. Dr. Bóhm József átveszi az aláírt és megszentelt deklarációt Dr. Marián Lichner polgármestertől (Fotó: Dr. Sasvári Tibor)

A jubileum alkalmából a miskolci és kassai érintett egyetemek közös gondozásában, Dr. Zsámboki László szerkesztésében megjelent az *Emlékkönyv Selmechánya 1762* című kiadvány, amely az Akadémia oktatási nyelvein, németül, magyarul és szlovákul tartalmazza az Akadémia és a bányászati felsőoktatás történetének magyar, szlovák és osztrák feldolgozását, vonatkozó eseményeit. A kiadványt Dr. Kovács Ferenc latin nyelvű köszöntője vezeti be és Dr. Böhm József utószava (2001. november 30-án Kassán elmondott beszéde) zárja le.

Csatlakozás a Deklarációhoz

A Deklaráció 2001-ben történt aláírását és a 2002. szeptemberi selmechányai ünnepeket követően a Selmec–Sopron–Miskolc, valamint az aláíró szlovák intézmények kapcsolatában jelentős pozitív változás állt be. Az Alma Mater városának vezetése fokozott figyelmet fordított az akadémia jogutód intézményeire, a történelmi hagyományokra. A jogutód soproni és miskolci intézmények hallgatóinak kezdeményezéseit örömmel fogadták, így került sor 2006-ban Miskolcra csille, Sopronból faragott farönk Selmechányára történő eltolására (7. kép). A hallgatókat Lichner polgármester az egykori Kammerhof épületének udvarán ünnepélyesen fogadta és megvendégelte. Ehhez az eseményhez kötődik Lichner polgármester kezdeményezése és meghívása az évenként megrendezésre kerülő „Akademisták Selmecen” rendezvényre is, amely hagyományt a későbbi polgármesterek, Pavol Balžanka és Nadežda Babiaková is folytatták és folytatják. A múltunknak és történelmi gyökereinknek emléket állító csillét és faragott farönköt ünnepélyesen az első „Akademisták Selmecen” rendezvény keretében 2006. október 14-én helyezték el az érintett karok hallgatói és vezetői az egykori Akadémia Erdészeti, valamint Bányászati palotáiban.

A Deklaráció aláírásának kedvező fogadtatását és hatásait tapasztalva szlovák részről próbálkozások történtek más szlovák műszaki felsőoktatási intézmény (vegyész, építés stb.) csatlakozására is, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy az egész szlovák műszaki felsőoktatás gyökereit a selmeci Akadémiához vezessék vissza. Ezeket a törekvéseket az aláíró intézmények határozottan elutasították.

A miskolci és a kassai kohómérnöki karok vezetésében bekövetkező változásokat követően, valamint további „utódkarok” (Dunaújvárosi Főiskola, Soproni Egyetem Geoinformatikai kar (Székesfehérvár), ostravai Kohómérnöki kar) kezdeményezték, hogy az előzőekben felsorolt intézmények bevonásával készüljön és kerüljön aláírásra egy új Deklaráció. A Műszaki Földtudományi Kar, az Erdómérnöki kar, továbbá a kezdeményezésben és előkészítésben jelentős feladatokat felvállaló Faculta BERG dékánjai, ismervé a már aláírt deklaráció előkészítésének nehézségeit és körülményeit, határozottan elutasították a több éves előkészítés után aláírt Deklaráció ismételt tárgyalását, felülvizsgálatát. Szövegszerző javaslatot tettek egy csatlakozó nyilatkozatra, amelyet az érintett karok/intézmények elfogadtak. A „Csatlakozási nyilatkozat” előkészítésében és szervezésében jelentős szerepet vállalt Dr. Gácsi Zoltán, a Miskolci Egyetem Műszaki



7. kép. a): A Sopronból eltolt farönk elhelyezése, b): A Miskolcra eltott csille elhelyezése.
„Akademisták Selmecen”, Selmecbánya, 2006. október 14. (Fotók: Dr. Dúl Jenő)



8. kép. A Deklarációhoz való csatlakozási ünnepség a Szent Katalin templomban 2009. október 10-én. Aláírók: b1: Molnár István igazgató, b2: Dr. Mélykúti Gábor dékán, b3: Dr. Gácsi Zoltán dékán, b4: Pavol Balžanka polgármester, j2: Dr. Zdeněk Toman dékánhelyettes, j1: Dr. Štefan Nižník dékánhelyettes (Fotó: Dr. Palotás Árpád)

Anyagtudományi kar akkori dékánja, Dr. Dúl Jenő, a kar professzora, valamint a kassai kohász kar (Hutnícka fakulta, Technickej Univerzity v Košiciach) dékánhelyettese, Doc. Dr. Štefan Nižník. „A Csatlakozási nyilatkozatot” a Deklarációt aláíró intézmények képviselőinek jelenlétében 2009. október 10-én Selmecebányán, az „Akademisták Selmeceen” rendezvény keretében ünnepélyesen aláírták.

A „Csatlakozási nyilatkozatot” amely szerint: „Mi a Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi kar, Hutnícka fakulta Technickej univerzity v Košiciach, Fakulta metalurgie a materiálóvého inžénýrstvi Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, Dunaújvárosi Főiskola a Nyugat-Magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar Székesfehérvár, aláírásunkkal megerősítve, ezennel kijelentjük, hogy minden tekintetben elfogadjuk a társegyetemek és Karok által korábban aláírt DEKLARÁCIÓT ...” A Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi kar – mint jogutód intézmény – részéről Dr. Gácsi Zoltán dékán írta alá a „Csatlakozási nyilatkozatot”. A szellemi örökséget valló intézmények aláírói: Nyugatmagyarországi Egyetem Geoinformatikai kar részéről Dr. Mélykúti Gábor dékán, az ostravai Műszaki Egyetem Kohómérnöki kar (Fakulta metalurgie a materiálóvého inžénýrstvi) részéről Doc. Ing. Dr. Zdeněk Toman dékánhelyettes; a Kassai Műszaki Egyetem Kohómérnöki kar részéről Doc. Ing. Dr. Štefan Nižník dékánhelyettes; a

Dunaújvárosi Főiskola részéről Molnár István igazgató, továbbá Pavol Balžanka, Selmecbánya polgármestere írták alá (8. kép). A „Csatlakozási nyilatkozattal” nyolc évvel a Deklaráció aláírását követően, a történelmi tényekhez ragaszkodva, rendeződött a Selmeci Akadémia jogfolytonosságának, szellemi örökségének évtizedek óta nyitott és vitatott kérdése.

A Deklaráció jelentősége és hatásai

A Deklaráció aláírása jelentős lépésnek tekinthető a Selmeci Akadémia történetének, történelmi hagyatékának, tudománytörténeti szerepének és jelentőségének a tényekhez igazodó rendezésében, a magyar és szlovák intézmények között évtizedeken át fennálló viták megnyugtató tisztázásában. Voltak és vannak (magyar és szlovák részről is) ma is, akik megkérdőjelezik szükségességét, fenntartásokkal fogadják annak szövegét. A tények azonban azt mutatják, hogy a Deklaráció előkészítése és aláírása, a csatlakozási nyilatkozattal kiegészülve, nagyon pozitív változásokat hozott a Selmeci Akadémia történelmi hagyatékának őrzésében, az elérhetőségben, Selmecbánya város és intézményei nyitottságában. Tudomásul kell vennünk, hogy az ősi Alma Mater épület-együttese, egykori professzorainak, hallgatóinak, történelmi jelentőségű eseményeinek színhelye, Selmecbánya, immáron több mint száz éve Szlovákia (korábban Csehszlovákia) területén található. A Selmecbánya városához köthető történelmi emlékeink méltó megőrzése és ápolása csak szlovák kollégáink támogatásával, közös érdek és szándék mellett valósítható meg. A világon elsőként alapított bányászati, kohászati, erdészeti akadémia jelentőségét, hazai és nemzetközi kultúrtörténeti, ipartörténeti értékét nem csökkenti, sőt inkább növeli, hogy az ősi Alma Matert számos Közép-európai intézmény is magáénak vallja, szellemiségét őrzi és tovább viszi. Ma már a Selmeci Akadémia nem megosztja, hanem összeköti a Kárpát-medence országait, nemzeteit, diákságát.

A már említett pozitív fejlemények mellett érdemes számba venni azokat az eseményeket, változásokat, amelyeket a Deklaráció aláírását követően történtek:

- „Akademisták Selmecen” ünnepségsorozat elindítása és megtartása;
- Csille, faragott farönk fogadása, elhelyezése az egykori akadémia Bányászati és Erdészeti palotáiban, magyar és szlovák nyelvű táblákkal;
- Magyar nyelvű emlékek, táblák visszahelyezése az Akadémia épületében;
- Magyar nyelvű feliratok megjelenése;
- Jubileumi megemlékezések (OMBKE, OEE), ünnepi ülések;
- Kihelyezett miskolci MFK és MAK kari tanácsülések;
- Rendszeres, évenkénti megemlékezés a Deklaráció aláírása évfordulóján;
- A szlovák kiadványokban elkezdődött az Akadémia történetének tényszerű megjelenítése.

A III. ötéves tervidőszak első három évében és azt megelőzően az állami lakásépítések a lakótelepi méreteket nem érték el és jellemzően szétszórva jelentkeztek. Figyelmet érdemlő nagyobb számú lakáslétesítés csak a Szabadság körút (ma: Löver körút) mentén indult 1966-ban. Elsőként a Kőfaragó téri lakótelep esetében beszélhetünk tömeges, telepserű lakásépítésről. Ennek köszönhetően a tervidőszak végére az 1969–1970-ben átadott lakásszámok már jelentős növekedést mutattak. Ezzel vette kezdetét a három nagy lakótelep megépítése (1967–1985), amelynek köszönhetően enyhíteni tudtak Sopronban a súlyos lakásproblémákon. Kubinszky Mihály professzor többször is foglalkozott ezzel a témával a *Soproni Szemlében* megjelent tanulmányaiban és a *Sopron építészete a 20. században* című művében.¹ A célom az volt, hogy új információkat tegyek hozzá az eddigi megjelentekhez. Írásom a Kőfaragó téri, a József Attila és a Jereván lakótelep építéstörténetét ismerteti és folytatása a *Soproni Szemle* 2018. évi negyedik számában megjelent „Lakáshelyzet és lakásépítések Sopronban (1945–1990)” című tanulmányomnak.²

A Kőfaragó téri lakótelep építéstörténete (1967–1973)

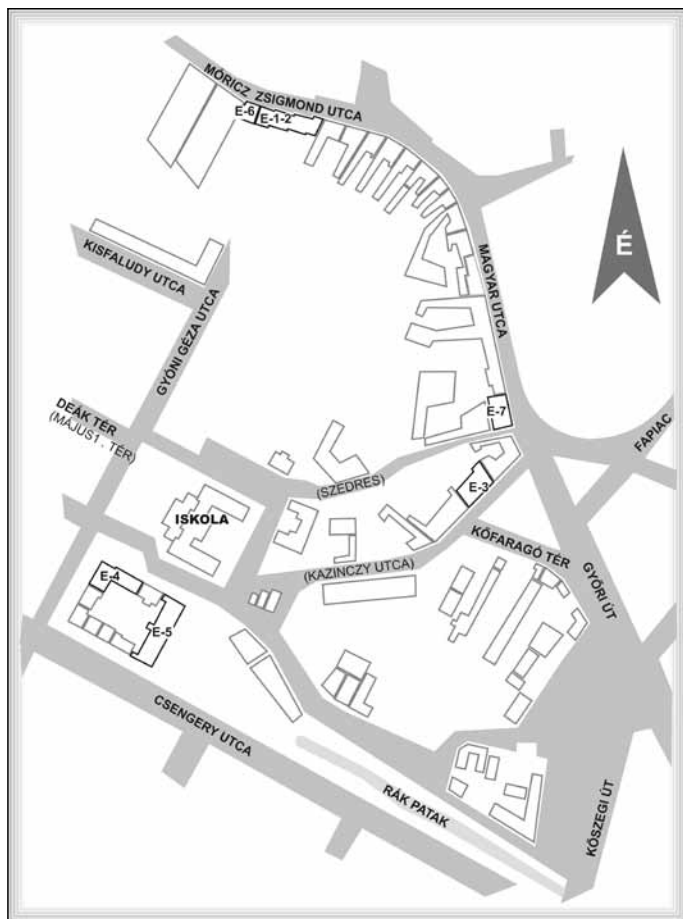
Az általános rendezési terv elfogadását követően (1962), a Győri Tervező Vállalat Soproni Tervező Irodája 1964-ben készítette el a részletes rendezési tervet, amelyet a Sopron Városi Tanács Végrehajtóbizottsága (továbbiakban: VB) 1964. július 31-én fogadott el.³ Eredetileg 550 lakás építését tervezték, majd több módosítást követően – főként lakásszám bővítésből adódóan – az utolsó változatot az Országos Tervhivatal 1966. augusztus 4-én hagyta jóvá. A Győri Házgyár elkészülte a kivitelezés megkezdéséig bizonytalan volt, ezért két alternatívát dolgoztak ki. Mindenképpen a panelos építési módot szerették volna előnyben részesíteni, de minden eshetőségre felkészülve a téglafalás, illetve a panelos kivitel terveit is kidolgozták. A Győri Tervező Vállalat készítette a beépítési tervet,

¹ Kubinszky Mihály: *Sopron építészete a 20. században*. Szeged – Tataháza, 2003

² Szeretném megköszönni a segítséget Horváth Péter Pálnak, a Soproni Múzeum önkéntesének, aki az ábrákat készítette. Kósa Istvánnak, aki a Beruházási Vállalat lebonyolítója volt és rengeteg információval és történettel segítette a munkámat. Hámori Gábornak, aki a Soproni Tervező Iroda Út-közmű csoportjának tervező mérnöke volt. Rosenstingel Antalnak, aki 1962-től dolgozott az építőiparban. Először a GYÁÉV, majd a Fertődi KTSz., végül 1976-tól a Beruházási Vállalat Soproni Kirendeltségének munkatársa volt (az utolsó időben mint kirendeltségvezető) és tevőlegesen részt vett a József Attila lakótelep és a Jereván lakótelep építésében. Mind a négyen személyes beszélgetéssel segítettek a munkámat és válaszokat adtak a felemerülő kérdéseimre.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: MNL. GYMSM SL) XXIII. 502. Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága (továbbiakban: VB) iratai. 1968.05.03. ülés, melléklet, 2. napirendi pont, 1. p.

amelynek az alapkonceptiója a környék fő közlekedési útvonálának, a Kazinczy utcának a megszüntetése volt, ezzel a lakótelep két részre osztására nem került sor. A forgalom a Kazinczy utcán keresztül a Május 1. teret terhelte (ma: Deák tér), de a tervek szerint a majdan megépülő Csengery utcára irányítva a járműveket a Kazinczy utca a kulcsszerepét elveszítette (1. kép). A Városi Tanács a lakótelep generálkivitelezésével az ÉVM Győr-Sopron Megyei Állami Építőipari Vállalatot bízta meg, a lebonyolításra pedig a Győr-Sopron Megyei Beruházási Vállalattal kötött szerződést. A beruházások léptéke miatt ekkor már kirendeltséget hoztak létre Sopronban, így a korábban Győrben intézett ügyeket helyben tudták bonyolítani.⁴



1. ábra. A Kőfaragó téri lakótelep helyszínrajza az egyedi épüetekkel
(Az ábrákat Horváth Péter Pál készítette)

⁴ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1968.02.23. ülés, melléklet, 2. napirendi pont, 1-5. p.



1. kép. A Kazinczy utca és az egykori Zita Otthon Fotó: Adorján Attila, 1968.
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 12089)

Az előkészítés közben számos nehézséget kellett elhárítani. A VB rendkívüli figyelemmel kísért minden eseményt. Az érintett szerveket folyamatosan beszámoltatta (pl.: Beruházási Vállalat, Tervcsoport) és a szükséges döntéseket rendre meghozta. Már induláskor különösen nehéz feladatnak bizonyult a területen fekvő telkek kisajátítása és az épületek szanálása. Ennek késedelmét az 1968. február 23-i ülésen jelezték, ezért a VB külön határozatot hozott, hogy a szakigazgatási szervek a zavartalan lebonyolítás érdekében az illetékességükhöz tartozó döntéseket soron kívül hozzák meg. Ez jelentette például: a bontásra kijelölt épületek értékelését, a kisajátítási eljárás lefolytatását és a beruházással kapcsolatos kooperáció megszervezését. Komplikált feladat volt a panelelemek szállítása, melyre a megoldást a 3 tengelyes „trélerek” jelentették, mivel a tengelynyomásuk alacsonyabb volt, mint az útvonalra eső hidak maximális terhelhetősége.⁵

A beépítés két ütemben történt, amelyeket térben a Kellner Sándor utca (ma: Király Jenő utca), időben a harmadik és negyedik ötéves terv választotta el egymástól. Az első ütem lakásainak építése a harmadik ötéves tervidőszakra estek, ami a Május 1. téri Általános Iskola és a Magyar utca közötti térséget jelentette (1. ábra). Ifj. Sarkady Sándor és Jankó Ferenc közös tanulmányában található ábra megjelöli a Móricz Zsigmond utcai bombakárokat és a benne megjelent visszaemlékezésben említi Kubinszky Mihály is a környéket ért pusztításokat, amely szintén hozzájárult, hogy a területet jelölték szanálás-

⁵ u.o.

ra.⁶ Az E-1-2 (Móricz Zsigmond utca 18.) jelű épületet építették fel elsőnek, majd ennek elkészülte után kezdődhetett a terület bontása, amely 82 lakás szanálását igényelte. 1968-ban kezdték meg az első ütemhez a bontást és a terület előkészítését, ami 1969 első negyedévéig tartott. E házak lakóit az első ütemben felépített, egyedi építésű lakóházakban helyezték el. Ennek megfelelően 69 db lakást a szanálásra került épületek lakóinak kellett átadni, öt család gondoskodott saját elhelyezéséről. Az E-1-2 jelű épület 17 lakásából 14-et a kisajátított és szanált lakások lakói kaptak. A legsúlyosabb problémát az őstermelők és kisiparosok elhelyezése jelentette, mert számukra csereműhelyt és borospincét a tanács kiutalni nem tudott. A kisajátított területen lévő gyümölcsfák és cserjék kiirtását az Erdészeti és Faipari Egyetem és az Erdészeti Technikum hallgatói végezték el társadalmi munkában. A szanálendő épületek bontását és a törmelék elszállítását a Csornai Petőfi Mg. Tsz. végezte. Ezen kívül bontási munkát több esetben magánszemélynek adtak ki. Elbontották a volt városi kórház épületét a Szedres (volt Kórház utca) mellett. Erre a sorsra jutott az egykori Kazinczy utca 1. (korábban: Betegház utca 1.), amely a Zita királyné magánkórház volt, majd Zita Otthon. Építési vállalkozóknak adták ki a bontását, akik ezért az épületből kinyerhető valamennyi anyagot megkapták.⁷ A Beruházási Vállalat 1970-ben engedélyt kapott a II. ütemben az alábbi épületek szanálására⁸:

- Ív utca 1, 2, 4, 6, 8.
- Kőfaragó tér 4, 5, 6, 7, 8.
- Kőszegi út 2, 4, 6, 8, 10.
- Kőszegi úti mérlegház
- Kőfaragó téri nyilvános WC és trafóállomás

A Húsipari Vállalatot a Kőszegi út 10. szám alatt lévő telephelyért (Marlovits-telep) kárpótlták. Cserébe a Tánacsics Mihály utcai egykori katonai raktárból kapott, illetve vásárolhatott hozzá raktárterületet. A Petőfi Mg. Tsz. a bontást nem végezte el időben, így a GYÁÉV kártérítési igényt jelentett be, mert az A-12-es épület alapozását akadályozta. Felszólításra végül lebontották a raktárt.⁹ Kapcsolódó feladat volt a Kőszegi úti kazánház és a lakások központi fűtését biztosító távvezeték kiépítése. 1968-ban kezdték el, mivel 1969 telére már az egyedi építésű lakásokat kellett a kazánnak ellátnia.¹⁰ A kiépült kazánokkal, a teljes üzemeltetési feladatot (mintegy 1100 lakás fűtése) 40 fős munkáslétszámmal működtették.¹¹

⁶ *iff. Sarkady Sándor – Jankó Ferenc: Amerikai és szovjet légitámadások Sopron ellen: Winkler Oszkár bombakár-felmérési jegyzéke. Soproni Szemle 70 (2016), 319, 321.*

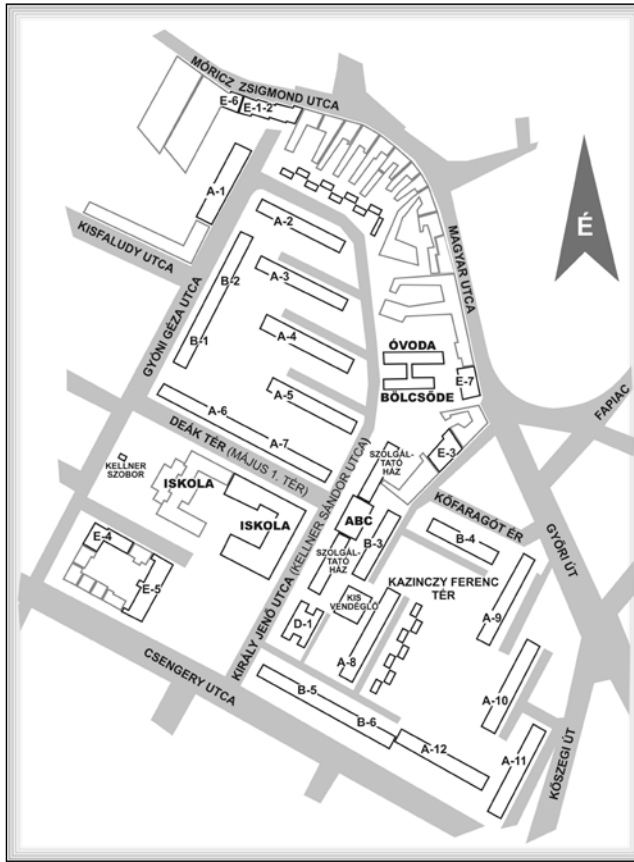
⁷ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 7007/1970, Bontási vállalkozási szerződés

⁸ u.o. 7007/1970, Kőfaragó téri szanálás bontási engedélye, Húsipari Vállalat kártalanítása

⁹ u.o. 7007/1970, Marlovits-telep bontása

¹⁰ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1968.02.23. ülés, jegyzőkönyv, 2. napirendi pont, 3. p.

¹¹ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8003/1973, Kőfaragó téri lakótelep fűtése (1969. augusztus 7-én kelt levél)



2. ábra. A Kőfaragó téri lakótelep tervezett helyszínrajza

1968-ban elkészültek az E-1-2, E-3, E-4, E-5 jelű egyedi építésű háztömbök. Az ütemezés szerencsés volt, mert 1969-ben indult meg a Győri Házgyár szerelőszalagja, így a panelelemek szállítása megoldódott. 1969-ben realizálódtak az A-6, A-7 és B-1, B-2 jelű lakások, valamint az I. ütemet ellátó kazán és a Gyóni Géza utcai közművek. Már közben megkezdték a második ütem kisajátítási eljárását. 1970-ben az I. ütemre tervezett lakások mellett befejezték a B-5 és B-6 jelű lakásokat, mert így tudták a harmadik ötéves terv (1966–1970) lakásszámait teljesíteni. Ekkor készültek el a Kellner Sándor utcai (ma: Király Jenő utca) közművek és zárult az első ütem. 1971-ben felépültek az A-11, A-12 jelű épületek és járulékos beruházásként a 8 tantermes iskola – amelynek ünnepélyes átadása szeptember 1-én történt¹² – valamint az ABC áruház (410m²) és a II. ütem kazán. Az ABC még egy éve sem üzemelt, amikor szóba került (az 1973. április 20-i VB ülésen), hogy nagyon nagy a zsúfoltság és bővítésre lenne szükség. A felvetést elutasították

¹² MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1972.03.08. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 11. p.



2. kép. Régi és új szembeállítása Fotó: Finta Béla, 1972.
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 70732)

azzal, hogy a mérete az előírt normáknak megfelelően épült, így nincs lehetőség ezen változtatni. 1972-ben készült el a II. ütem közmű, a szolgáltatóház, az óvoda-bölcsőde, majd 1973-ban következtek az utak és a parkosítás. 1972-ben többletkapacitás biztosításával vállalta a Fertődi Építőipari Szövetkezet, hogy azévből elkészíti a 8 lakásos házat (E-6). Az építését határidőre befejezte, csupán a gázszerelési munkák miatt csúszott ki az időből, így 1973. január végén adták át.¹³ Ellenben a lakótelep összes panelházának átadása még 1972-ben megtörtént. 1973. október 5-én tartották a VB ülésén a beszámolót a Kőfaragó téri lakótelep beruházási programjának teljesüléséről.

1032 lakás épült házigyári technológiával, míg 87 lakás téglafalal építéssel, összesen: 1119 új lakás létesült. Ha hozzászámítjuk az E-6, és E-7 épületeket, akkor 1131. A villamos táplálást 4 db transzformátor állomás biztosította, 10kV-os primerhálózattal betáplálva. A teljes közműhálózat még tartalmazott: választott rendszerű csapadék- és szennyvízhálózatot, vízvezetékét és alacsony nyomású gázvezetékét. A beszámolóban kiemelték a problémákat is. A szanalást, amelyben gondot jelentett a bontást végző vállalkozók nagy száma. A rossz talajmechanikai felmérést, ami azt jelentette, hogy menet közben kellett egyes épületeknél az alapozás módját megváltoztatni. A szeméttárolók a szerelőszinten lettek elhelyezve. Szűk volt a méretük, vezetékes vízzel és csatornaösszefolyóval nem látták el azokat, így a tisztítás nehezen volt megoldható.

¹³ u.o. 1973.01.26. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 3. p.

A hőközponttal rendelkező épületeknél a fűtési szezonban gondot jelentett a zajártalom, amelynek okozója a hőközpont melegvíz-keringető szivattyújának működése volt. A helyzeten javított, hogy ezeket 1972-ben az IKV olasz importszivattyúkra cserélte. Az alig egy éves működés során kiderült, hogy az összes kapcsolódó, vagy járulékos beruházást (iskola, óvoda, bölcsőde, szolgáltatókombinát) „alul tervezték”.¹⁴ A lakótelep szanalási tervét 1967-ben, majd a beépítési tervet 1968-ban Szentpály Árpád, Varga László és Winkler Oszkár készítette. A megtalálható levéltári dokumentumok alapján az épületek felelős tervezői voltak (valószínűleg nem teljes a felsorolás): Szalai Győző, Kocsis A., Foltányi Miklós, illetve Rosta János. Az E-6, E-7 épületek nem tartoztak eredetileg a tervekhez, ezek építését az 1967. júniusi helyszíni bejárásán döntötték el, amikor látták, hogy a Móricz Zsigmond utca 12. és a Szedres köz 2. állapota olyan rossz, hogy célszerűtlen lenne a felújításuk. Előbbit 8, utóbbit 4 lakással építették fel. Az A-2, A-3, A-4, A-5 épületek esetében 1969-ben úgy döntöttek, hogy az átjáró lépcsőház megszüntetésével 4 db plusz lakás alakítható ki, így ezekben az épületekben 56 helyett 60 lakást realizálhattak. Az E-6 jelű, egyedi épületet a Fertődi Építőipari Szövetkezet kivitelezte. Tervezője Varga László volt, 1973.03.01-én adták át.¹⁵ Kapcsolódó beruházásként ABC, egy 8 tantermes iskola, óvoda, bölcsőde és egy szolgáltatóház valósult meg. Az ABC kisáruházat 1971. október 4-én nyitotta meg 400 m²-es alapterülettel a Soproni Élelmiszer-kereskedelmi Vállalat. A szolgáltatóházban helyet kapott Patyolat gyors tisztító, férfi és női fodrászat, kozmetika és virágüzlet. Egy tervezett kisvendéglő nem épült meg.¹⁶

Jelölés	Lakcím	Lakás-szám	Építés	Ütem	Típus	Átadás-átvétel
E-1,2	Móricz Zsigmond utca 18.	17	egyedi	-	szövetkezeti	1968.
E-3	Kőfaragó tér 2.	11	egyedi	-	állami	1968.
E-4	Deák tér 66, 68.	21	egyedi	-	állami	1968.
E-5	Deák tér 72.	38	egyedi	-	állami	1968.
A-1	Gyóni Géza utca 4-6-8-10.	56	panel	I.	állami bérlakás	1970.
A-2	Király Jenő utca 2-4-6-8.	60	panel	I.	szövetkezeti	1970.
A-3	Király Jenő utca 10-12-14-16.	60	panel	II.	szövetkezeti	1970.
A-4	Király Jenő utca 18-20-22-24.	60	panel	II.	szövetkezeti	1970.

¹⁴ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1973.10.05. ülés, melléklet, Beszámoló a Kőfaragó téri lakótelep beruházási programjának teljesüléséről

¹⁵ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8003/1973

¹⁶ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 7011/1971, szórólap, október 4-én hétfőn megnyílik a 3. számú Élelmiszer ABC Áruház

A-5	Király Jenő utca 26-28-30-32.	60	panel	I.	szövetkezeti	1970.
A-6	Deák tér 53, 55, 57, 59.	56	panel	I.	állami bérlakás	1969.
A-7	Deák tér 61, 63, 65, 67.	56	panel	I.	állami bérlakás	1969.
A-8	Kazinczy tér 8, 9, 10, 11.	60	panel	II.	állami bérlakás	1972.
A-9	Kazinczy tér 4, 5, 6, 7.	60	panel	II.	szövetkezeti	1972.
A-10	Kőszegi út 2/A, 2/B, 2/C, 2/D.	60	panel	II.	OTP	1972.
A-11	Kőszegi út 4A, 4B, 4C, 4D.	60	panel	II.	szövetkezeti	1971.
A-12	Csengery utca 85, 87, 89, 91.	60	panel	II.	állami bérlakás	1971.
B-1	Gyóni Géza utca 7, 9, 11.	42	panel	I.	szövetkezeti	1969.
B-2	Gyóni Géza utca 1, 3, 5.	42	panel	I.	szövetkezeti	1969.
B-3	Kazinczy tér 12, 13, 14, 15.	45	panel	II.	szövetkezeti	1972.
B-4	Kazinczy tér 1, 2, 3.	45	panel	II.	szövetkezeti	1972.
B-5	Csengery utca 73, 75, 77.	45	panel	I. (II.)	állami bérlakás	1970.
B-6	Csengery utca 79, 81, 83.	45	panel	I. (II.)	állami bérlakás	1970.
D-1	Király Jenő utca 7.	60	panel	II.	állami bérlakás	1972.
Összesen:		1119				

1. táblázat: A Kőfaragó téri lakótelep házainak adatai¹⁷ (2. ábra).

Megnevezés	Közterület	Felelős tervező	Átadás-átvétel
8 tantermes iskola	Király Jenő utca 34.	Varga László	1971.08.18.
ABC kisáruház (3. számú Élelmiszer ABC Áruház)	Király Jenő utca 3.	Varga László	1971.08.31.
Szolgáltató épület	Király Jenő utca 5.	Deák Béla	1972.05.17.
40 férőhelyes bölcsőde	Király Jenő utca 1.	Láng János	1972.11.14.
75 férőhelyes óvoda	Király Jenő u. 1.	Láng János	1972.11.14.

2. táblázat: A GYÁÉV kivitelezésében és Soproni Tervező Iroda munkatársai által megvalósult járulékos beruházások.¹⁸

¹⁷ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 7007/1970, 7011/1971, 8003/1973. Átadás-átvételi jegyzőkönyvek

¹⁸ u.o.

Jelölés	Lakásszám	1 szobás	1,5 szobás	2 szobás	2,5 szobás
E-1,2	17	-	5	6	6
E-3	11	2	-	-	9
E-4	21	-	-	21	-
E-5	38	4	-	34	-
A-1, 6, 7	56	-	8	36	12
A-2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12	60	-	8	44	8
B-1, 2	42	-	4	31	7
B-3, 4, 5, 6	45	-	4	37	4
D-2	60	-	20	40	-
Összesen:	1119	6	145	815	153

3. táblázat: A lakótelepen épülő lakások nagyság szerinti eloszlása.¹⁹



3. kép. Játszótér a Kőfaragó téri lakótelepen Fotó: Finta Béla, 1975 körül
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 71025)

¹⁹ Soproni Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény, Aprónyomtatványok, Leltári szám: A.85.79.2, Beszámoló a Kőfaragó-téri lakótelep beruházási programjának teljesítéséről

A József Attila lakótelep építéstörténete (1972–1979)

1965-ben a Győri Tervező Vállalat Soproni Tervező Irodája elkészítette a részletes rendezési tervet a GYSEV vasútvonaltól délre, a József Attila utcától keletre, a József Attila utca – Nyéki utca – Vas Gereben utca által határolt területre, ahova 496 lakást terveztek a meglévő 32 lakás mellé, így az 528 lakásra nagyjából 1900 lakónak megfelelő városrész kialakítását vizionálták. Az első megoldás már kezdetben magában foglalta következőket: 40 férőhelyes bölcsőde, 75 férőhelyes óvoda, 500 m²-es ABC áruház, orvosi rendelő, általános iskola és kollégium. Mivel az általános iskola és a kollégium miatt a postás sportpályát kellett volna megszüntetni, ezért a VB tagok nem fogadták el a javaslatot és a döntést későbbi időpontra halasztották, amikor világos lesz számukra a sportpálya és a tervezett épületek egymáshoz viszonyított elhelyezkedése.²⁰ 1971. január 25-én a Sopron Városi Tanács VB Közlekedési Osztályán tartott egyeztetésen megtörtént a végleges helykijelölés az érintettekkel egyeztetve. A tervezést a kezdetektől Ligeti Gizella végezte. 1971-ben 4 ütemre tervezte az építést, az I. ütemet 160, a II–IV. ütemeket 80–80 lakással, így összesen 400 lakás kialakítását tervezték a lakótelepen. Tartalmazta az óvoda (75 fős), bölcsőde (40 fős) és az ABC megépítését is.²¹ A beépítési tervet 1972-ben készítette el a Lakó és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat (LAKÓTERV). Az épületegységek szerkezete a francia Outinord vagy alagútzsalus technológiához igazodott.²² Annak ellenére, hogy négy ütemet fogadtak el, már 1973 kora tavasszal felmerült a 32 lakásos épület (József Attila utca 7.) szanálásának lehetősége az ötödik ütem biztosításához, így még ebben az évben módosították a terveket. Az egykori Károly-laktanyának a bombázásokat követően megmaradt tömbje az Állami Szanatórium kezelésben állt és szolgálati lakásokat biztosított benne a dolgozóinak. A szanálás esetére hasonló mennyiségű vállalati bérlakást igényelt cserelakásként. A szekciók változtatásával négy helyett öt ütem valósulhatott meg. Ekkor módosult az I. ütem 178 lakásra, a II–IV. ütemek 80-ról egyenként 90 lakásra és ez eredményezte, hogy további 90 lakással, vagyis az V. ütemmel bővült a lakótelep (3. ábra). Ekkor még arra kérték a tervezőt (Ligeti Gizella), hogy csak beépítési mélységig tervezze az ötödik ütemet, mert a szanálások ügyében a tárgyalások még folyamatban voltak.²³ A József Attila utca 7. (32 lakás) szanálása 1974-ben vált véglegessé.²⁴

A tényleges munkák 1973 tavaszán indultak meg a közmű kiépítésével, amelyre a szerződést 1972-ben kötötte meg a VB Tervosztálya a Beruházási Vállalattal. A gázhálózat építését nem vállalta egy cég sem, ezért tárgyalásokat kezdeményeztek és a helyzetet sikerült rendezni, mivel a Észak-Dunántúli Közműipari és Mélyépítő Vállalat végül elvállalta a megbízást. A késedelmes kezds miatt számolni kellett azzal, hogy később fejezik be,

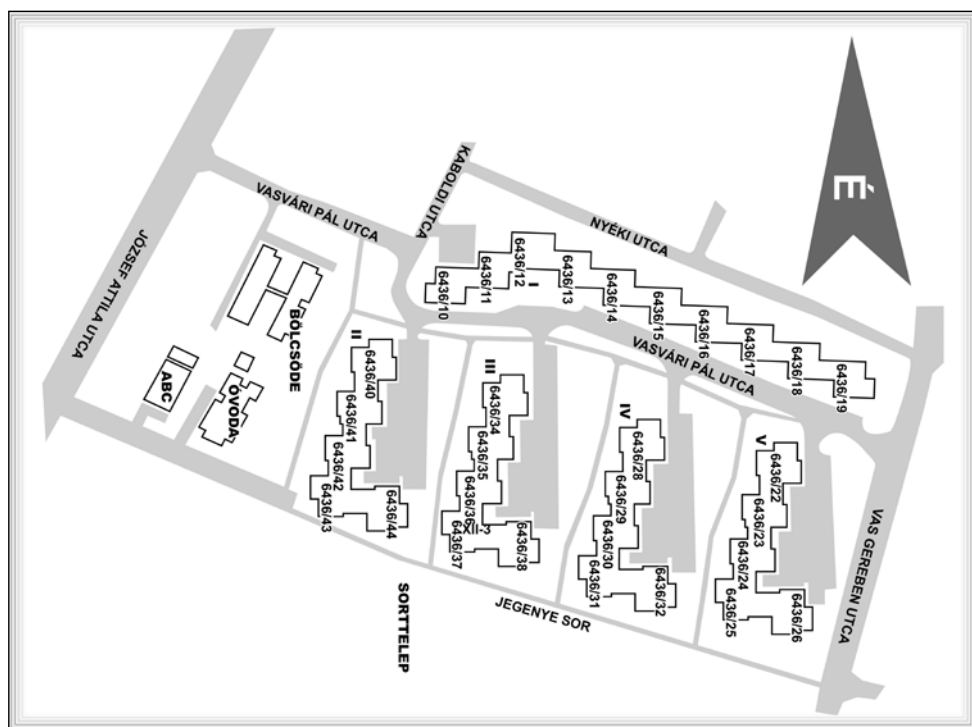
²⁰ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1965.03.26. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 2. p.

²¹ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 7025-2/1971, Tervek

²² *Kubinszky Mihály*: Sopron építészete a 20. században. Szeged – Tatabánya, 2003, 93. p.

²³ u.o. 8018/1973

²⁴ u.o. 8010/1974, Jegyzőkönyv



3. ábra. A József Attila lakótelep helyszínrajza

minthogy az építőipari vállalat az építéssel elkészül.²⁵ Végül a munkálatokat 1973. novemberben zárták, így a közmű átadására 1973. december 21-én sor került.²⁶ A kivitelező kérte beruházót, hogy a folyamatosság biztosítása érdekében, amikor az első ütem elkezdi, rendelje meg a II. ütem tervezését a LAKÓTERV-nél.²⁷ 1974. november 9-én a VB határozatot hozott az IKV tevékenységének kiterjesztéséről a lakótelep kazánházainak üzemeltetésére, amivel a hőszolgáltatás történik. Később, mind az öt ütem elkészültével, 5 olajtüzelésű kazánt működtetett az IKV, lakótömbönként egyet-egyet.²⁸ Az 1974. júniusi megbeszélés alkalmával több problémát orvosoltak. Az ÉDÁSZ vállalatot kérték, hogy az épület északi oldalán elhelyezkedő 10 kV-os kábelt helyezze mélyebbre, mert az magasan van. Apróbb gondok is felléptek: az első ütem lakásainak számozásához az alu-

²⁵ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1975.05.16. ülés, jegyzőkönyv, 7. napirendi pont, 20. p.

²⁶ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8018/1973, Átadás-átvételi jegyzőkönyv

²⁷ u.o. 8059/1972, jegyzőkönyv

²⁸ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai 1974.11.29. ülés, melléklet, 6. napirendi pont, 1. p.

mínium betűk nem érkeztek meg. Jelezték a következőt: ha nem érkezik meg az átadásra, akkor a számokat ceruzával írják az ajtókra. 1974 tavaszán már hivatalos levelezés zajlott az ABC szükségességéről, mert az ott lakók egyre gyakrabban vetették fel annak hiányát.²⁹ Az ötödik ütem sorsa 1974 júliusában dőlt el véglegesen. Az OTP saját beruházásban vállalta a megépíttetését. Szociálpolitikai kedvezménnyel, a munkáslakás-akció keretében valósította meg. Az úgynevezett munkáslakás-akció 1973-ban indult, amelynél az OTP hitel és a munkáltató által a dolgozóknak nyújtott vállalati támogatás, munkáltatói kölcsön biztosította a vételárat. Ezzel az állam próbálta segíteni a speciális emberi helyzeteket, mint az ingázás, kétlakiság. Azokat segítette ez elsősorban, akik nem rendelkeztek nagyobb kezdőtőkével a lakásvásárláshoz, így rászorultak az állam és a vállalat segítségére. Még egy feltételt kért az OTP képviselője, hogy a területet a Városi Tanácsnak kell biztosítania. Mivel állami tulajdon volt, és a tanács vállalta a területen a szanálás elvégzését és a többi ütemhez hasonlóan a közmű kiépítését, megoldódott helyzet. Mindeközben (1974 nyarán) megkezdődtek az ABC létesítésével kapcsolatos szanálási és területbiztosítási intézkedések.³⁰

Ütem	Megnevezés (jelölés jegyzőkönyvekben)	Lakás-szám	Lakásszám ütemre	Műszaki átadás	Felelős tervező
I.	I. ütem 1. sz. (C1)	52	178	1974.09.03.	Ligeti Gizella
	I. ütem 2. sz. (C2)			1974.09.03.	Ligeti Gizella
	I. ütem 3. sz. (B)			1974.09.03.	Ligeti Gizella
	I. ütem 4. sz. (A1)	18		1974.12.12.	Ligeti Gizella
	I. ütem 5. sz. (A2)	18		1974.12.16.	Ligeti Gizella
	I. ütem 6. sz. (A3)	18		1974.12.16.	Ligeti Gizella
	I. ütem 7. sz. (A4)	18		1974.12.30.	Ligeti Gizella
	I. ütem 8.sz. (A5)	18		1975.03.06.	Ligeti Gizella
	I. ütem 9. sz. (A6)	18		1975.03.26.	Ligeti Gizella
	I. ütem 10. sz. (A7)	18		1975.05.22.	Ligeti Gizella
II.	II. ütem 1. sz.	18	90	1976.03.22.	Ligeti Gizella
	II. ütem 2. sz.	18		1976.01.29.	Ligeti Gizella
	II. ütem 3. sz.	18		1975.12.22.	Ligeti Gizella
	II. ütem 4. sz.	18		1975.12.22.	Ligeti Gizella
	II. ütem 5. sz.	18		1975.12.22.	Ligeti Gizella

²⁹ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8010/1974, József Attila lakótelepen kereskedelmi egység létesítése

³⁰ u.o. 8010-19/1974, 8010-27/1974

III.	III. ütem 1. sz.	18	90	1976.11.30.	Ligeti Gizella
	III. ütem 2. sz.	18		1976.10.01.	Ligeti Gizella
	III. ütem 3. sz.	18		1976.10.01.	Ligeti Gizella
	III. ütem 4. sz.	18		1976.10.01.	Ligeti Gizella
	III. ütem 5. sz.	18		1976.10.01.	Ligeti Gizella
IV.	IV. ütem 1. sz.	18	90	n.a.	Ligeti Gizella
	IV. ütem 2. sz.	18		n.a.	Ligeti Gizella
	IV. ütem 3. sz.	18		n.a.	Ligeti Gizella
	IV. ütem 4. sz.	18		n.a.	Ligeti Gizella
	IV. ütem 5. sz.	18		n.a.	Ligeti Gizella
V.	V. ütem 1. sz.	18	90	1978.	Ligeti Gizella
	V. ütem 2. sz.	18		1978.	Ligeti Gizella
	V. ütem 3. sz.	18		1978.	Ligeti Gizella
	V. ütem 4. sz.	18		1978.	Ligeti Gizella
	V. ütem 5. sz.	18		1978.	Ligeti Gizella
	Összesen:	538			

4. táblázat: A lakótelep épületeinek a kivitelezője a Fertődi Építőipari Szövetkezet, tervezője a LAKÓTERV (3. ábra).³¹

Megnevezés	Műszaki átadás	Felelős tervező
Bölcsőde 60 férőhelyes	1979.09.21.	Vajda Géza
Óvoda 75 férőhelyes	1979.08.31.	Vajda Géza

5. táblázat: Egyéb GYÁÉV beruházások a József Attila lakótelepen³²

A harmadik és negyedik ötéves tervidőszaknak különösen nagy nyomatókat adtak, hogy a célcsoportos lakásépítések teljesüljenek. A Városi Tanács VB és a Tervosztály folyamatosan intézte az ügyeket és ellenőrizte az időszakos állapotokat. Előfordult, hogy a tervidőszak vége felé az MSZMP Sopron Városi Pártbizottsága is „közbeszólt”, ahogyan az történt az 1974. július 25-i ülésén. A negyedik ötéves tervi előirányzatok helyzetét tárgyalták és feladatokat fogalmaztak meg, amelyek elég általánosak voltak ahhoz, hogy utasításként értelmezzék az építkezésekben résztvevők. Intézkedési terv kidolgozására adtak utasítást és az alábbiakat közölték – idézet a jegyzőkönyvből:

³¹ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8010/1974, 8002/1975, 8004/1976, 8003/1977, 8004/1978, 8009/1979, 8006/1980. Átadás-átvételi jegyzőkönyvek.

³² u.o.

- az ötéves tervi építkezések teljesítve legyenek,
- a József Attila lakótelepen a lakásokat gátló körülmények szűnjenek meg,
- segíteni, hogy a munkáslakás-akció minél szélesebb mértékben kibontakozzék,
- megvizsgálni, hogyan lehet minél nagyobb mértékben alkalmazni a város területén a házigyári elemeket,
- miként lehet bővíteni a város területén az épületfelújításoknál az építőipari kapacitást,
- hogyan lehet bővíteni a városban a zöldség és gyümölcs ellátást.

Kinyilvánították még, hogy az 1975. évi célcsoportos és minden egyéb állami beruházás 452 db lakását mindenképpen biztosítani kell. A munkáslakás-akció kiszélesítését hangsúlyozták és számos probléma megoldásához felelőst jelöltek ki, több esetben Dr. Erdély Sándor tanácselnököt.³³ Megismerve az említetteket már érthető, hogy az 1975. évben átadásra kerülő lakások esetében a műszaki átadások időpontegyeztetésén Dr. Erdély Sándor és Váczi Miklós, a Városi Pártbizottság osztályvezetője miért is voltak jelen. Mellettük természetesen az érintett vállalatok képviselői is ott voltak. Valószínűleg, az 1975-ben záródó negyedik ötéves terv teljesítéséről volt szó, így ők a megjelenésükkel az átadások fontosságának és a tervek elvárt teljesítésének adtak súlyt. A megbeszéléseken összegezték az 1975-ben átadásra kerülő lakásszámokat és minden jelenlévő ígéretet tett, hogy ki-ki a saját területén minden segítséget megad.³⁴ 1975. márciusban adták ki a IV. ütem építési engedélyét.³⁵ Szintén 1975. májusban adták át az I. ütem közvilágítását és parkosítását. 1975. szeptember 23-i megbeszélésen már az alagútzsalus technológiával készült épületek további helybiztosítását beszélték meg az északnyugati városrészre (Jereván lakótelep), illetve egyeztették, hogy milyen lakásszámokat biztosítanak a Fertődi Építőipari Szövetkezet által biztosított technológiának az ötödik ötéves tervidőszakban.

Az akkori lakásépítési viszonyok között nem volt ritka, hogy az egyik lakótömbben már lakók voltak, a mellette lévőben még szereltek vagy a szomszédos területen építkeztek. Ilyen esetben előfordult, hogy a lakók éveken át földutakon közlekedtek, vagy közvilágítás nélkül voltak. Így a József Attila lakótelep esetében az I. ütemben beköltöző lakóknak kellett elviselni a párhuzamosan zajló építkezések okozta kellemetlenségeket. 1976 januárjában 10 tömb nevében (178 lakás) nyújtottak be panaszt a József Attila lakótelepen. Kifogásolták, hogy a lámpaoszlopok fel vannak állítva, mégis sötétben sýnylódik az egész lakótelep, s ezt „a társadalom számára nemkívánatos személyek” ki is használják. Több magányosan közlekedő nőt megijesztettek, zaklattak, megtámadtak, egy fiatal asszony kórházba is került állkapocstöréssel. Sokan dolgoztak esti és éjszakai műszakban, így a dolgozó nők nem mertek hazamenni, a férjek kísérték haza őket. Ez ügyben kérték a közvilágítás megoldását. A VB Tervosztálya az alábbi választ adta: a közvilágítási hálózat

³³ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8010/1974, Intézkedési terv

³⁴ u.o. 8002-5/1975, Emlékeztető

³⁵ u.o. 8002-7/1975, Határozat, IV. ütem építési engedély



4. kép. Épül a József Attila lakótelep Fotó: Torma József, 1976 körül
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 71543)

átadását és üzembe helyezését 2 oszlop hiánya akadályozza, amelyeket az építési területen lévő romok miatt nem tudnak felállítani. A Beruházási Vállalat felszólítására a kivitelező február végéig vállalata, hogy légvezetékekkel megoldja a hiányzó két oszlop áthidalását és bekapcsolja a közvilágítási hálózatot.³⁶

1976-ban a 32 lakásos épületet szanálták, a terepet rendezték.³⁷ Az akadály elhárult, így 1978-ban az ötödik ütem átadásával a lakótelep építése befejeződött. A járulékos építkezések voltak még hátra. 1978. január 11-én egyeztettek a leendő óvoda és bölcsőde helyén álló épület bontásáról. Megállapodtak, hogy robbantással történik a szanálás.³⁸ 1979-ben az óvoda és a bölcsőde átadásra került. A bekötőút és a csapadékvíz-csatornázás terveit még 1975-ben készítette el LAKÓTERV, a műszaki átadás 1979. november 21-én történt meg.³⁹ 1980. június 23-i levelében a Beruházási Vállalat a Győr-Sopron Megyei Állami Építőipari Vállalattal közölte: az óvoda és bölcsőde megépítésével a József Attila lakótelep beruházása befejeződött. Kérték a GYÁÉV felvonulási épületének elbontását, mert parkosítandó területen állt.

³⁶ u.o. 8004-8/1976, Kérelem az ÉDÁSZ igazgatójához

³⁷ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1977.02.11. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 8. p., 2. napirendi pont, 7. p.

³⁸ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8004/1978, Jegyzőkönyv, A József Attila u. 7. bontása robbantással

³⁹ u.o. 8002/1975, 8009/1979

A Jereván lakótelep építéstörténete (1973–1985)

1973 késő tavaszán, földmunkavégzés és tereprendezés kezdődött a város északnyugati határában elterülő Iboljaréten. Gömöri János régész a kezdetektől figyelemmel kísérte a terepet, majd az első telepnyomok megjelenése után, Tomka Péter régésszel a helyszínrre siettek – aki akkor egy korábbi ásatása feldolgozását végezte a Soproni Múzeum Fő téri épületében (Fabricius-ház). Ugyanebben az időben Jerem Erzsébet a várostól északra lévő Bécsi-dombon éppen ásatást vezetett, hogy a kora-kelta lelőhelyen a 19. század végén megtalált sírok helyét azonosítsa és rögzítse. 1973. augusztus 13–14-én, ők hárman együtt végezték a terep bejárását. A több korszakba is betekintést nyújtó felfedezés őskori maradványait Jerem Erzsébet, az Árpád-korit Gömöri János határozta meg. Az Urnázós, Hallstatt és La Tène kultúra nyomait azonosítva akkor még talán nem is sejtették, hogy milyen jelentős kelta településre bukkantak. A több mint 10 éven át tartó építkezések idején, sőt azok befejezését követően is, még éveken át folytak feltárások a környéken.⁴⁰ Az Árpád-kor nyomait maguk után hagyó elődöket követően mintegy ezer évnek kellett elmúlni, hogy ismét lakója legyen a területnek, és a Jereván lakótelep felépítésével Sopronban soha nem látott méretű vállalkozásba kezdjenek. A 19. századtól az 1970-es évekig tekintve, az urbanizációval együtt végbement változások szinte minden területét jelentősen befolyásolta az itt megvalósult „város a városban”. Sopron vízellátását kellett új telephely bekapcsolásával megoldani. Módosították a villamosenergia-ellátást, a gázellátást. A közúti közlekedés átszervezését igényelte és a tömegközlekedés fejlesztését. Járulékos beruházásokkal kellett az itt lakókat kiszolgálni (ABC, iskola, bölcsőde, óvoda, szolgáltató kombinát ...), ezenkívül élhető, kellemes környezetet kellett teremteni a parkosítással és köztéri szobrok elhelyezésével. Mindez, helyi viszonylatban soha nem látott számú munkás, hivatalnok és tervező munkáját és együttműködését igényelte!

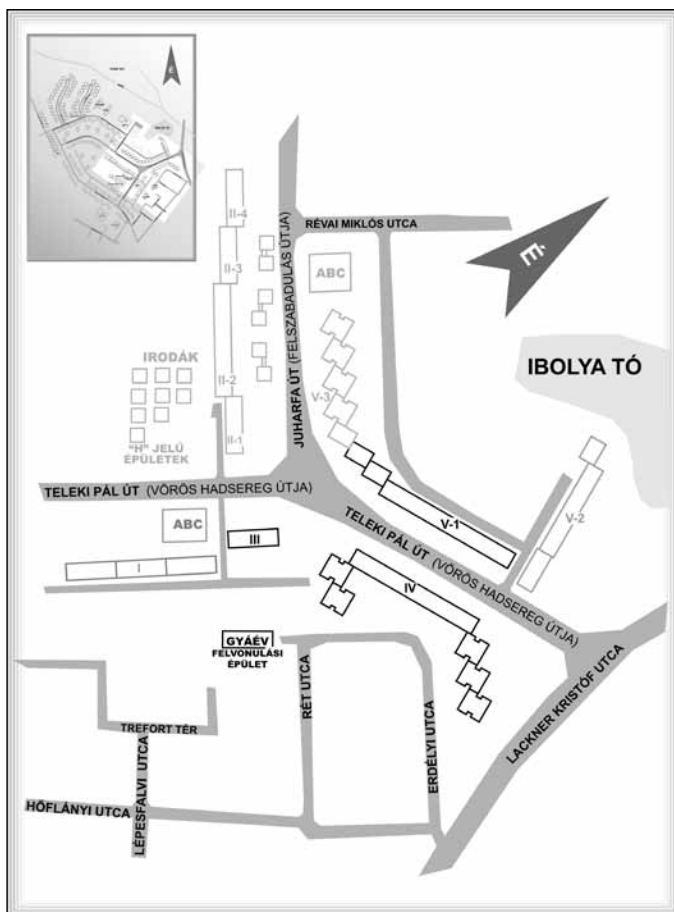
Ekkor a Kőfaragó téri lakótelep már a befejezéséhez közeledett és a negyedik ötéves tervben 865 lakást kellett a városban felépíteni, amiből 1972-ben hiányzott még 475 lakás.⁴¹ Csak úgy tudták elérni az előirányzatot, ha időben elindul az északnyugati városrészen az építkezés. Megyei és Városi Tanács VB ülések sorát kellett megtartani, ahol fontos döntéseket kellett meghozni. A korábbi években hosszú tervezés és egyeztetés zajlott számos vállalat között. Azt azonban senki nem gondolta, hogy egy, az 1960-as években megkezdett fejlesztés (ami Sopron ivóvízhálózatát érintette), kulcskérdés lesz a lakótelep építésének indításakor.

1960 körül már többször fellépett a városban vízhiány. Oka, hogy a lakossági és ipari vízigény megnőtt, ezen kívül a fürdőszobák mellett a vízőblítéses WC-k is kezdtek általánossá válni. A megoldást keresve, 1963 novemberében átadták a kőhidai vízművet.⁴² Időközben tervbe vették a fertőrákosi vízmű megépítését és bekapcsolását, akkor még

⁴⁰ Gömöri János régésszel történt személyes beszélgetés alapján, valamint az alábbi kiadvány alapján: Sz. Burger Alice (szerk.): Az 1973. év régészeti kutatásai (Régészeti Füzetek I/27.). Budapest, 1974.

⁴¹ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1972.08.11. ülés, melléklet, 5/a. napirendi pont, 6. p.

⁴² u.o. 1966.09.09. ülés, melléklet, 3. napirendi pont, 1-5. p.



4. ábra. Az Északnyugati városrész (Jereván lakótelep) I/A. ütemének helyszínrajza

nem azzal a céllal, hogy kiváltsák a lakótelep építési területe által csorbított északnyugati vízgyűjtőterületet. 1969-ben megtörtént az északnyugati lakótelep (Jereván lakótelep) végleges helykijelölése és megkezdték az előközművesítéshez az egyeztetést az érintettekkel. Ekkor alakult úgy, hogy az építkezés miatt a Bánfalvi-galéria ipari vízszolgáltatásra való átkapcsolását javasolták a Városi Tanács VB-nek. Még a 19. századi tervek jelölték ki vízgyűjtő területként a Soproni-hegység és a Bécsi-domb között elterülő somfalvi és bánfalvi medencét, amelyek talajvízének kitermelésére a vízmű megépítésekor két galériavezetékot hoztak létre. A Somfalvi-galéria északnyugati irányban haladt az Ikva-patak mentén, a Bánfalvi-galériát pedig déli irányban fektették le a Faraktár területén levő kútig.⁴³ Előbbi napjainkban is fontos részét képezi a város vízellátásának.

⁴³ Boronkai Pál: Sopron vízellátása. Soproni Szemle 13 (1959) 3. 15. p.

A lakótelep-építés kezdetén senki nem gondolta, hogy Sopron vízellátását alapjainban átalakító események zajlanak. 1970. október 27-én szakértői döntés született, hogy a Bánfalvi galériát és az Ibolyaréti kutat még ipari vízellátás céljából sem szabad használni, mert az építendő toronyházak állékonyságát veszélyezteti és a tervezett alapozása szempontjából sem lenne megnyugtató, ha alatta a víztermelés tovább folyrna. A közelben lévő Faraktári kutat javasolta a szakvélemény esetleg ipari vízellátás céljára megtartani. Ez azt jelentette, hogy a megszüntetésével 1000 m³/nap vízmennyiséggel csökken a vízmű víztermelése. Akkoriban a város nyári csúcsfogyasztása 14–15 ezer m³/nap között mozgott. Ezt csak fertőrákosi kutak bekapcsolásával lehetett pótolni, amit 5000m³/nap körülire becsültek. 1971-re tervezték a fertőrákosi kutak átadását, ami ekkortól rendkívüli fontosságúvá vált azért, hogy az építkezést időben el lehessen kezdeni.⁴⁴ 1971. január 8-án a VB határozatot hozott, ami az alábbiakat rögzítette: a Bánfalvi galériát és az Ibolyaréti kutat 1972. december 31-ig az ivóvíz hálózatról le kell kapcsolni. A Faraktári kutat ipari vízfelhasználásra szerették volna először megtartani, de később úgy döntöttek, hogy azt is megszüntetik. Ütemezés szempontjából is utasítást adtak: a Fertőrákosi Vízmű belépésének meg kell előznie az említett galéria és a kút lekapcsolását. Végül az eredeti határidőt túllépve, a Fertőrákosi Vízmű műszaki átadása 1972. szeptember 28-án, az üzembe helyezés pedig 1973. április 20-án volt.⁴⁵ A kivitelezés során a Pozsonyi úti átemelőtelep folyamatos működését biztosítani kellett, hogy a technológiai szerelés alatt is, a város vízellátása rendben legyen. Ideiglenes épületben elhelyezett 2 db szivattyú segítségével érték el a folyamatos vízszolgáltatást.⁴⁶ A VB jelentésében is úgy értékelték, hogy igen lényeges fejlesztés valósult meg. Két probléma is megoldódott. A korábbi vízellátási nehézségeket megszüntették, valamint indulhatott a munka, hogy furcsa módon a káposztaföldek helyén szokatlan magasságú és nagyságú városrész emelkedjék.⁴⁷

1969-ben a VB az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériummal tervpályázatot írt ki az „Északnyugati városrész” lakótelepi beépítésére és rendezésére, amelyre 35 pályázat érkezett. Azokat a pályázatokat díjazták, amelyek a tervezési területet övező zöldterületet a lakóterülettel szervesen összekapcsolták, és amelyek a 84. számú út átvezető szakasza mentén zöldterületről is gondoskodtak. Vizsgálták a tömegközlekedési eszközzel való megközelíthetőséget, és szempont volt, hogy 4 és 5 szintes épületek mellett, maximálisan 11 szintes magasságú házakat alkalmazzon a pályázó. Az értékelést követően a bírálóbizottság javasolta, hogy elsősorban az I. díjban részesített pályaterv javaslatait vegyék figyelembe.⁴⁸ A pályatervet Callmeyer Ferenc és Szabó Dénes (közműtervező) közös

⁴⁴ u.o. 1971.01.08. ülés, melléklet, 2. napirendi pont. 1-2. p.

⁴⁵ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8019/1973, Jegyzőkönyv, Sopron Északnyugati városrész terület átadásáról

⁴⁶ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1972.11.03. ülés, melléklet, 2. napirendi pont, 7-8. p.

⁴⁷ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai 1973.01.05. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 1. p.

⁴⁸ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága iratai. 1971.03.05. ülés, melléklet, 5. napirendi pont, 2. p.



5. kép. A Tó utca és balra a GYÁÉV felvonulási épülete Fotó: Csengeri Barnabás, 1974.
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 72739)

pályázata nyerte.⁴⁹ Időközben a Városépítési Tudományos Tervező Intézet (VÁTI) elkészítette a részletes rendezési tervet, amit a VB 1971. március 5-én tartott ülésén elfogadott.⁵⁰ Ennek alapján készítette el a Győri Tervező Vállalat az északnyugati városrészre a beruházási programot. A terv a terület legmélyebb pontját nem beépítésre jelölte, hanem egy tározó tó kialakítását javasolta. Ennek nem csak gazdasági előnye, hanem esztétikai szempontjai is voltak. Előreláthatólag 10 ezer lakosra becsülték városrész lakosságát, és a megvalósítására 10–15 éves távlatot jósoltak. A Kőfaragó térhez hasonlóan, az ötéves tervi időszak szerint két ütemre osztották a létesítést. A negyedik ötéves tervre (1971–1975) vonatkozó épületeket I/A ütemként jelölték (4. ábra).

1973-ban, a földmunkák megindulásakor a Lackner Kristóf utcai Volán pályaudvar a város szélének számított. A hajnali munkakezdést megelőzően, reggel 5 órától már sorban érkeztek a helyközi járatok a buszpályaudvarra, ahol tömegesen szálltak le az emberek és a munkahelyük felé vették az útjukat. A hajnali sötétségben fénylett a „pléhcsárda”, azaz az Utasellátó neonfelirata (a soproniak csak így emlegették a pályaudvar vendéglátó egységét), ahol a pultos már korán reggel egy kisebb szőnyegnek megfelelő felületen készítette ki a szilva- és a barackpálinkát a röviditalos poharakba, hogy az iparkodóknak ne kelljen várakozni. Az emberek csak köszöntek, mondani nem kellett semmit. Letették a

⁴⁹ Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Aprónyomtatványok, Leltári szám: A.73.158.1

⁵⁰ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1971.03.05. ülés, jegyzőkönyv, 5. napirendi pont, 19. p.

kétforintost, megitták a választott italt és sietve indultak a reggeli hidegben, mert innen még 10–15 perces sétát kellett tenniük, hogy az Ibolyarétre jussanak. Útközben elhagyták a Pamutipart és a Textiles sportpályát, hogy elérjék úti céljukat, a GYÁÉV felvonulási épületet vagy a kijelölt panelépítkezést, ahol a munkavégzés éppen folyt.⁵¹ Így indultak a hétköznapi és így teltek el az évek.

A legtöbb cég bevonását és a legtöbb egyeztetést azonban éppen az előkészületek jelentették. Az első feladat itt is a közművek biztosítása volt. A hőtávvezeték kiépítése teljes hosszban szükséges volt, és bővítéshez a város hozzájárulást fizetett az ÉDÁSZ Vállalatnak.⁵² A forróvízes távfűtő vezetékét a Somfalvi úttól magas vezetéssel valósították meg, a vasútig bakoszplokon haladva. Ez a terület a Dózsa Mg. Tsz. területe volt, így egy 10 méteres sávot ki kellett sajátítani. A kisajátítás időtartama és a megvalósítás fontossága miatt a Dózsa Mg. Tsz. hozzájárult, hogy a kisajátítási eljárás előtt az építést elkezdjék. A területen nagyfeszültségű villamos légvezetékek haladtak, ezeket az Észak-dunántúli Áramszolgáltató Vállalattal együttműködve kiváltották. A városrész vízellátását a Bécsi-dombi víztárolóból oldották meg, és a vezetékrendszer kiépítése a végleges keresztmetszettel történt, mert később az egész lakótelep vízellátását ez a vezetékrendszer biztosította.

A szennyvízcsatorna esetében hasonlóan – Ø400-as vezetékkel – csatlakoztak volna a Lackner Kristóf utca–Selmeci utca kereszteződésénél lévő 2-0-0 számú városi főgyűjtőbe. Az 1973. május 16-án tartott bejárásán azonban egy új nyomvonal-javaslatról egyeztettek, amelyet a jelenlévő minden érintett cég elfogadott. A végleges és megvalósult vonalvezetés az alábbi lett: a Lackner Kristóf utcai szennyvízcsatorna 11. számú aknájáról ágaztak le. A 84-es számú út keresztezésével a Textiles sportpálya kerítésétől, mintegy 10 méterre haladtak az Ikva patakig, ahol az Ikva vonalát 5 méterre követve, azzal párhuzamosan érték el a Selmeci utcát és ott becsatlakoztak a főgyűjtőbe (2-0-0).⁵³ A csapadékvíz elvezető csatornát is a teljes lakótelep ellátására kellett kialakítani. A csapadékvizet a tározó tóba vezették (később nevezték el Ibolya tónak), amelyből egy zsiliptolózárral ellátott vezetéken folyhat ki a túlcorduló víz az Ikva patakba. Látható, hogy a kezdeti időben a I/A ütem lakásai esetében nagyon nagyok voltak a költségek, mivel mindent úgy kellett megépíteni, hogy a teljes lakónegyedet ellássa a későbbiekben.⁵⁴

Az érintett területen összesen három ház állt öt lakással, ezeknek lakóit kellett kitelepíteni váltólakás biztosításával. Ezen kívül több magántulajdonban lévő, illetve a Dózsa Mg. Tsz. tulajdonában lévő, mezőgazdasági művelésre használt földterület volt. A kisajátítás érintette még az Erdőgazdaság fafeldolgozó üzemét. Az új területet az Épületasztalos-ipari Vállalat gyára mellett jelölték ki számukra.⁵⁵ Mindezek hatósági intézkedéseket követeltek. Építési tilalmat rendeltek el a területen, a szanálásra ítélt épületeket fel kellett mérni, kisajátítani, kártalanítani, a földterületek mezőgazdasági művelés alól kivonni.

⁵¹ Kósa István visszaemlékezése, aki a Beruházási Vállalat lebonyolítója volt.

⁵² u.o. 1972.08.11. ülés, melléklet, 5/a. napirendi pont, 3. p.

⁵³ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8019/1973

⁵⁴ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1972.09.22. ülés, melléklet, 5. napirendi pont, 1-8. p., Sopron, Északnyugati városrész I/A ütem beruházási programjavaslata

⁵⁵ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8020/1972



6. kép. A Kodály Zoltán tér Fotó: Finta Béla, 1978 körül (Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 70449)

A GYÁÉV 1973. március 17-én vette meg a Rét utca végén lévő területet, ahol a felvonulási épületét felépítette. A kétszintes panelépületet úgy tervezték meg, hogy az építkezések befejezésével ott egy 150 fős óvodát lehessen létrehozni, amelyet a Városi Tanács fog átvenni. Ez nem valósult meg, mivel egyéb szervezetek használták és iskolai célokra hasznosították. A lakótelep építés alatt mintegy 100 fő számára biztosított öltözőt, mosdót, éttermet és irodákat. A földmunkát a tó létesítésével kezdték meg 1973. május 15-én. Már 1973. október 25-én a Sopron és Vidéke Horgász Egyesület elnöke, Belánszky Sándor fordult a VB-hez, hogy az egyesület ott horgásztavat üzemeltethessen. November 9-én Kocsis József tanácselnök helyettes levélben tájékoztatta, hogy engedélyezik, mivel összhangban van a városképi érdekekkel és a dolgozók pihenését is szolgálja.⁵⁶ 1974-ben felmerült, hogy be kellene keríteni, mivel még nem történt meg a végleges tereprendezés és a gyerekek odajárnak játszani. A laza talaj balesetveszélyes volt és a 2–3 méteres rézsűről fennállt a veszélye annak, hogy a mély tóba csúsznak.⁵⁷ A Városi Tanács és a rendőrség illetékesei megtárgyalva az ügyet arra jutottak, hogy egyrészt esztétikai szempontból nem lenne szerencsés bekeríteni, másrészt ez is csak csábítaná a gyerekeket. A GYÁÉV-et felkérték, hogy a meredek rézsűt szüntessék meg, a környék lakosságát pedig értesítették, hogy a gyermekeket felügyelet nélkül ne engedjék a vízpartra. A rendőrök is figyelmeztették a gyerekeket, hogy ne tartózkodjanak a tó közelében. 1977-ben az ELZETT zárgyár dolgozói kérték, hogy a tavat kerítsék be veszélyessége miatt. A VB ismét úgy ítélte

⁵⁶ u.o. 8019/1973

⁵⁷ u.o. 8003/1974

meg, hogy a bekerítés a kívánt célt nem éri el, de bevallottan pénzügyi oka volt, hogy a kérdést nem oldották meg. A többször visszatérő problémát 1978-ban tereprendezéssel megszüntették. A szélvédő erdősávot 1973-ban, kommunista vasárnap keretében telepítették. A Dózsa Mg. Termelőszövetkezet később hozzájárult, hogy a területén is folytasák a telepítést, amihez az Erdészeti Technikum segítségét kérték.⁵⁸

1973 augusztusára, a következő évben átadandó 202 lakás tereprendezése és a tározó tó kialakítása megtörtént, az V/1 és V/2 épületek alapozása megkezdődött (4. ábra).⁵⁹ 1974-ben a negyedik ötéves terv előirányzatának a teljesítése érdekében módosították az I/A ütemet. Az eredetileg jóváhagyott program 472 lakást irányzott elő a lakótelepre, amelynek első ütemébe eredetileg a III, IV és az V/1 jelű házak tartoztak. 1974 végére szerkezetkész lett a III-as jelű 11 szintes ház is, ami lehetővé tette, hogy üzembe helyezték a nagy központi TV antennát az épület tetején. A módosított I/A ütem már az ötödik ötéves terv első évére is meghatározta az építendő házakat.

Jelölés	Lakásszám	Átadás éve	Beruházás
V/1	112	1974	tanácsi
V/2	90	1974	tanácsi
IV	180	1975	OTP
III	60	1975	tanácsi
II-1	54	1975	tanácsi
II-2	108	1975	tanácsi
Összesen:	604		

6. táblázat: Az I/A ütem negyedik ötéves tervre módosított adatai.⁶⁰

Jelölés	Lakásszám	Átadás éve	Beruházás
II-3	54	1976	tanácsi
II-4	54	1976	tanácsi
I	90	1976	45 KISZ +45 tanácsi
V/3	90	1976	tanácsi
Összesen:	288		

7. táblázat: Az I/A ütem ötödik ötéves terv első évére eső lakásszámai.⁶¹

⁵⁸ u.o. 8019/1973

⁵⁹ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1973.08.03. ülés, melléklet, 3/a. napirendi pont, 1-5. p.

⁶⁰ u.o. 1974.07.26. ülés, melléklet, 4. napirendi pont, 1-6. p.

⁶¹ u.o.

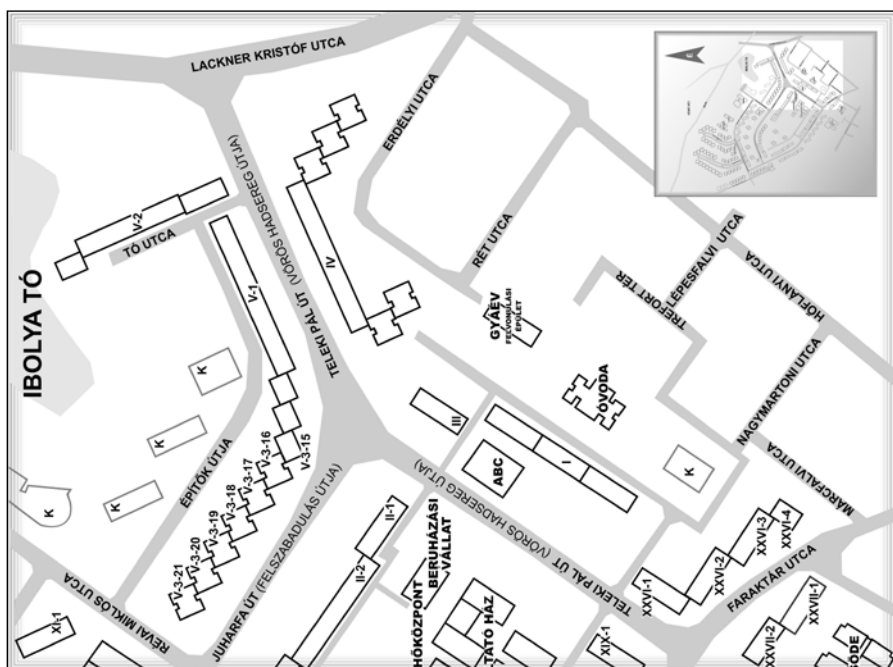
Jel	Lakcím	Lakás (db)	Felelős tervező	Műszaki átadás
V/2	Tó utca 1, 2, 3, 4, 5, 6.	90	Foltányi Miklós	1974.10.30.
V/1	Teleki Pál út 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16.	112	Foltányi Miklós	1974.09.25.
III	Teleki Pál út 19, 21.	60	Halmi Nándor	1975.06.04.
IV.	Teleki Pál út 1, 3, 5, 7, 9.	85	Halmi Nándor	1975.06.26.
II-1	Juharfa út 1, 3.	54	Szalai Győző	1975.09.30.
II-2	Juharfa út 5, 7, 9, 11.	108	Szalai Győző	1975.12.15.
I	Teleki Pál út	30	Halmi Nándor	1976.03.02.
II-3	Juharfa út 13, 15.	54	Szalay Győző	1976.06.15.
II-4	Juharfa út 17, 19.	54	Szalay Győző	1976.06.15.
V/3-15	Teleki Pál út 18.	10	Halmi Nándor	1976.08.31.
V/3-16	Juharfa út 2.	20	Halmi Nándor	1976.08.31.
V/3-19	Juharfa út 8.	20	Halmi Nándor	1976.09.17.
V/3-18	Juharfa út 6.	20	Halmi Nándor	1976.09.17.
V/3-17	Juharfa út 4.	20	Halmi Nándor	1976.09.17.
V/3-21	Juharfa út 12.	20	Halmi Nándor	1976.10.29.
V/3-20	Juharfa út 10.	20	Halmi Nándor	1976.10.29.
XI-1	Soproni Horváth József u. 1, 3.	30	Vajda Géza	1977.09.16.
XI-2	Soproni Horváth József utca 5, 7.	30	Vajda Géza	1977.09.16.
VI	Juharfa út 16.	44	Vajda Géza	1977.08.29.
XX-1	Juharfa út 39, 41.	30	Vajda Géza	1977.03.15.
XX-2	Juharfa út 33, 35, 37.	45	Vajda Géza	1977.03.25.

8. táblázat: A műszaki átadás-átvételi iratok az alábbi információkat tartalmazták (5–9. ábrák).⁶²

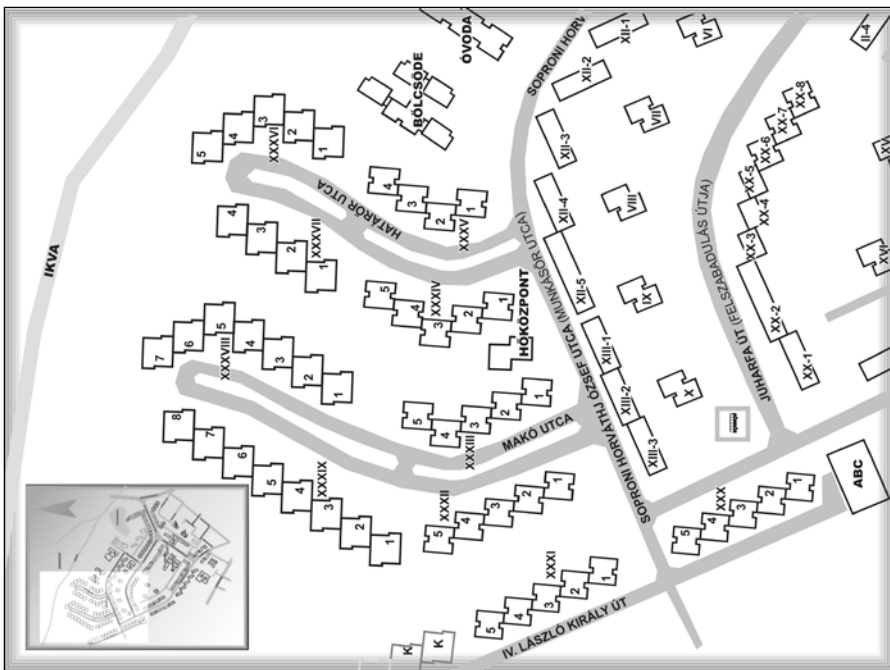
1976 közepére elkészült a Felszabadulás út (II jelű épület) bal oldalán lévő 9 szintes lakóépület földszinti üzletsora. Az üzlethelyiségekben üveges és képkeretező, cipőjavító, GELKA, Totó-Lottó Kirendeltség (Felszabadulás út 7–9.), virágüzlet (Felszabadulás út 17.) és zöldségbolt kapott helyet.⁶³ A Totó-Lottó üzlet műszaki átadása: 1976. június 25. A GELKA 1974-ben a Kőfaragó téri lakótelepen nyitotta meg 400 m²-es üzletét, majd 1976-tól a Jereván lakótelepen is működtetett fiók szervízt. A járulékos létesítmények

⁶² MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8003/1974, 8010/1975, 8002/1976, 8001/1977

⁶³ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1977.02.11. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 8. p.



6–7 ábra. Az Északnyugati városrész (Jereván lakótelep) helyszínrajzának (5.ábra) részlete



8-9. ábra. Az Északnyugati városrész (Jereván lakótelep) helyszínrajzának (5.ábra) részlete

A Fertődi Építőipari Szövetkezet az XXX, XXXI jelű épületek kivitelezésével kezdte a munkát 1976-ban, ezekkel 1978-ra készült el. A továbbiak átadási időpontjairól a levéltári jegyzőkönyvek sajnos nem adnak információt, azonban a tanulmányomban látható 5-9. ábrákon az épületek római számmal lettek jelölve és ezek a számozások az építés sorrendjét is jelzik. A VB jegyzőkönyvek annyit említenek, hogy a IV. László király útján 1981–1982-ben adták át a házakat.

Megnevezés	Közterület neve	Felelős tervező	Átadás
Szolgáltató ház	Kodály Zoltán tér	Vajda Géza	1981.
ABC áruház	Teleki Pál út 21.	Halmi Nándor	1977.03.21.
ÁFÉSZ ABC (1142m ²)	Juharfa út 14.	n.a.	1979.07.12.
Kék ABC (650m ²)	IV. László király utca 39.	n.a.	1983.06.01.
Kék óvoda - 150 férőhelyes	Soproni Horváth József utca 4.	n.a.	1978.
Bölcsőde – 80 férőhelyes (Ma: Zöld Ág Bölcsőde)	Soproni Horváth József utca 6.	n.a.	1978.
200 férőhelyes óvoda (ma: Trefort Téri Óvoda)	Trefort tér 11.	n.a.	1979.
Bölcsőde – 60 férőhelyes (ma: Százszorszép Bölcsőde)	Szarvkői utca 1.	n.a.	1981.05.01.
Munkásőr úti Általános Iskola (ma: Lackner Kristóf Általános Iskola)	Révai Miklós utca 2.	Vajda Géza	1977.09.01.
Jereván 2. sz. Általános Iskola (későbbi neve: Erkel Ferenc Általános Iskola)	Teleki Pál út 26.	Vajda Géza	1982.08.28.

9. táblázat: Járulékos beruházásként megvalósult épületek⁶⁶

Az építés alatt még kétszer módosították az Északnyugati városrész rendezési tervét. A lényeges változtatásokat a házgyári rekonstrukció következtében kialakult új típusok és az outinord-os, azaz alagútzsalus építési technológia alkalmazása jelentette. A terv az alábbi kapcsolódó létesítmények helyét jelölte ki: általános iskola, óvoda, bölcsőde, gyógyszertár, orvosi rendelő, kereskedelmi létesítmény, szolgáltatóház, könyvtár, közösségi helyiség stb. Az óvodák, bölcsődék és iskolák már a végleges helyükre kerültek. A 2. számú Postahivatal 1981. április 6-án nyílt meg a szolgáltató házban, ezzel egyidejűleg a korábbi 2-es számú Kossuth utcai postahivatal beszüntette működését. Ugyanebben az évben nyíltak meg a gyógyszertár, a Patyolat, az OTP fiók, kisvendéglő és a szolgáltatóipari szövetkezet üzlethelyiségei.⁶⁷

⁶⁶ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8003/1974, 8010/1975, 8002/1976, 8001/1977, 8008/1978, valamint a Kisalföld és a Népszabadság vonatkozó lapszámaiból

⁶⁷ Kisalföld 37 (1981), 81. sz., április 7. 5. p. „Postahivatal a Jereván városrészben”

Az 1976. évi módosítás következtében az alábbi elosztást rögzítették lakásszámra és gépkocsi-elhelyezésre:⁶⁸

Épület típus	Lakásszám
házgyári középmagas	682
házgyári 5 szintes	1747
outinord 4 szintes	768
Összesen:	3197

Gépkocsik elhelyezése:

Épületben, garázsban	503
Kisgarázsban	139
Önálló parkolóban	2365
Leállósáv parkolójában	194
Összesen:	3203

1979-ben ismét módosították a lakásszámokat az ötödik ötéves tervből a hatodikba való folyamatos átmenet biztosítása érdekében. Az előző, 3197 lakást módosítják 3338-ra. A 141 többletből 76 az alagútzsalus épületek egy szinttel történő emeléséből adódott. A 65 házgyári épületnél egyrészt típusmódosítások történtek, másrészt a Faraktár út–Szarvkői utca sarkára további két házat telepítettek panelokból (XXVII-1, XXVII-2). A bölcsődék esetében 160 helyett 140 valósult meg, az óvodák esetében 300 helyett 350.⁶⁹

Az 1979. évi módosítás szerint (megjegyzés: a program befejeződésével 1985-re összesen 3634 lakást építettek meg):⁷⁰

Házgyári középmagas	682	2494
Házgyári többszintes (öt szintes)	1812	
Outinord (4 lakószintes)	464	844
Outinord (5 lakószintes)	380	
Összesen:	3338	3338

⁶⁸ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1976.02.06. ülés, melléklet, 3. napirendi pont, Előterjesztés az Északnyugati lakótelep rendezési tervének módosítására., MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1977.10.07. ülés, melléklet, 1/a. napirendi pont, 1-7. p.

⁶⁹ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1979.03.30. ülés, melléklet, 6/b. napirendi pont, 1-3. p.

⁷⁰ u.o.



7. kép. A Munkásőr úti Általános Iskola ünnepélyes átadás és tanévnyitó. Fotó: Lobenwein Tamás, 1977. szeptember 1. (Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 39243)

Az egyre nagyobb számú itt élő között nagyfokú feszültséget keltett az iskola hiánya. A helyzetet úgy oldották meg, hogy más iskolákba helyezték el a gyerekeket. Ez a Ferenczy János utcai iskolában túlszűfolttságot okozott, ahol két műszakos tanítással próbálták ellátni a feladatokat. 1977. augusztus 1-től Czibula Imrét nevezték ki az újonnan megnyíló Munkásőr úti Általános Iskola igazgatójának.⁷¹ Az iskola megnyitásáig nagyon szoros volt a határidő és kérdéses volt, hogy szeptemberben megindulhat-e a tanítás. Az igazgató által szervezett szocialista brigádok, szülők és az iskolai leendő pedagógusai társadalmi munkában végezték el az utolsó feladatokat (festések, tantermek berendezése stb.), hogy 1977. szeptember 1-én a tanévnyitót megtarthassák. A Lackner Kristóf Általános Iskola nevet névadó ünnepség keretében vették fel 1982. augusztus 29-én.⁷² A lakótelep másik általános iskolája, a zsúfolttság enyhítésére 1982 szeptemberében indított először osztályokat. 1979-ben a helyén még fűrészüzem működött, a munka 1980-ban indult el, így nagyjából két év alatt készült el az iskola a megnyitóra. A neve Jereván 2. sz. Általános Iskola lett, élére Karakai Győzöt nevezték ki 1982. augusztus 1-én igazgatónak, az avató ünnepséget pedig 28-án tartották.⁷³ A zsúfolttság az iskolákban továbbra is megoldhatat-

⁷¹ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1977.06.30. ülés, melléklet, 2. napirendi pont, 7. p.

⁷² Soproni Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény, Aprónyomtatványok, Leltári szám: A.2010.52.1

⁷³ Kisalföld 38 (1982), 201. sz., augusztus 28. 5.p. „Új iskola a lakótelepen.”

lan helyzetet teremtett. Ezért a Lackner Kristóf Általános Iskolában is az alsó tagozat több osztályában délelőttös-délutáni műszakban jártak a gyerekek iskolába. 1984-ben még építettek egy betonyp típusú lapokból készült épületet is, közvetlen az iskola mellé az Ikva patak felőli oldalon. Ebben 2 általános iskolai napközi csoportnak alakítottak ki termeket. Ezzel próbálták átvészelni a demográfiai hullám okozta túlszűfoztságot.

1977. november 5-én nevet és szobrot kapott a városrész. Az alábbi döntés idézet a VB szeptember 16-ai ülésének jegyzőkönyvéből: „Sopron várossá nyilvánításának 700 éves jubileumi éve alkalom arra, hogy az Örmény Szocialista Köztársaság és a megye között tovább mélyítsék ezeket a kapcsolatokat. Ennek jegyében a megyei Pártbizottság javasolta, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója alkalmával Sopronban az északnyugati új városnegyedet, nevezzék el az Örmény Szocialista Köztársaság fővárosáról, Jerevánról. A kezdeményezést a városi párt és állami vezetők megtárgyalták, amelynek eredményeként javasolták, hogy az északnyugati új városrész neve legyen 'Jereván városrész.'” A VB a javaslatot egyhangúlag fogadta el.⁷⁴ 1977. októberben elkezdtek az Örmény Köztársaság ajándékként felállításra kerülő emlékmű előmunkálatait. A tervek szerint megépítették az emlékmű körüli sétálóutat, járdát és a parkterületet. Egy közvilágítási gombafejes lámpa a parkosított részbe esett, ezt a művész kérésére eltávolították.⁷⁵ A névadás mellett november 5-én szoboravatásra is sor került. A Sopronban monumentálisnak számító méretű alkotást Szárkisz Bagdaszárján örmény állami díjas, képzőművészeti főiskolai tanár készítette. Hogy mit ábrázol a szobor, arról a művész így nyilatkozott, a mű felállítása előtt: „A közös tő, a szembenézés és a küllős napkorong a régről való, tiszta és meg nem szakadó barátság szimbóluma. Örülnék, ha majd tetszene a Sopron és Jereván barátságát jelképező végleges mű.”⁷⁶

A városrész növekedése elérte azt a határt, hogy szükségessé vált a tömegközlekedési hálózatba való bekapcsolása. 1975-ig minden helyi autóbuszjárat a Lackner Kristóf utcai Volán pályaudvarról közlekedett. 1976-ban a 11 vonalat bővítették a 12-es buszjáratral, amely az első vonal volt a lakótelepen. A Nyugati lakótelep (Jereván lakótelep) és a József Attila lakótelep között közlekedett. 1977-ben már két autóbuszjáratral oldották meg a lakótelep tömegközlekedését. Innentől évente növekedett a lakótelepről induló vonalak száma. 1978. novemberben készül el a Juharfa út 33-41. számú épületekkel szemben elhelyezkedő autóbusz végállomás aszfaltozása.⁷⁷ 1979-ben már három járat volt: 1Y (Jereván lakótelep – Lővér Szálló), 12 (Jereván lakótelep-József Attila lakótelep), 12/M (Jereván lakótelep – Tűgyár). 1980-ban már innen indultak az 1, 2, 12, 12/M jelű járatok. Az ezt követő évektől vált a helyi autóbusz-közlekedés legfontosabb kiinduló- és végpontjává a Juharfa úti végállomás.

⁷⁴ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai 1977.09.16. ülés, jegyzőkönyv, 3. napirendi pont, 11. p.

⁷⁵ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8001/1977

⁷⁶ Kisalföld 33 (1977), 262.sz., november 6., „Lakótelep- és szoboravatás.”

⁷⁷ MNL GyMSM SL XXIII. 521. Sopron Városi Tanács VB. Terv Csoport iratai. 8008/1978



8. kép. Az *Örök barátság* című köztéri szobor alkotója Szárkisz Bagdaszárján. Fotó: Finta Béla, 1980 körül (Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 71048)



9. kép. Az I. Országos Érembiennálé megnyitója a Lábasházban. A kép bal szélén szakállal Szárkisz Bagdaszárján Fotó: Adorján Attila, 1977. szeptember 11. (Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 40062)

A lakótelep befejezése előtt indult két olyan panelépítkezés, amely nem volt része a lakótelep-építési programjának. Az egyik a Márcfalvi utca 1., ami Sopron első garzonháza volt és 59 darab garzonlakást adtak itt át.⁷⁸ A GYÁÉV által épített ház tervezője Solt Herbert, 1983. október 27-én volt a műszaki átadása. A másik közvetlenül a tó mellett létesített Építők útja 1-5., szintén a GYÁÉV a kivitelező és 1984-ben adták át. Itt is az egyik épület garzonházként került kialakításra (Építők útja 1.). A lakótelep építési programok befejezésekor próbálták a fiatalok és egyedül élők igényeit is kielégíteni, ezért létesítették a garzonházakat.⁷⁹

A VB 1985. augusztus 21-i ülésén a tagok elé készített jelentésben az alábbi szerepelt: a Jereván lakótelepen az utolsó, 48 lakásos OTP lakóépület átadásával a lakásépítési tevékenység lezárult. Az építkezések súlypontja ezután az Arany János utca környéke lesz.⁸⁰ A befejező 48 lakás a 9. ábra látható „K” betűvel jelölve, amelyek alagútzsalus technológiával épült házakat jelentenek. A lakótelep tervezésében számos építész vett részt, de a dokumentumokon számos esetben fel nem tüntették a tervezők nevét, illetve tudjuk, hogy az egyes épületek esetében felelős tervező lett megjelölve a tervrajzokon. A dokumentumok ismeretében és tervrajzokon található nevek alapján – lehet, hogy a teljesség igénye nélkül – azt mondhatjuk, hogy a lakótelep tervezésében a legnagyobb szerepe Péchy György, Tolnay Lajos és Vajda Géza építészeknek volt.⁸¹

Lakás (db)	Lakás (%)	Beruházás típusa
1803	49,6%	tanácsi célcsoportos
1666	45,9%	OTP
165	4,5%	lakásépítő szövetkezet

10. táblázat: A Jereván lakótelep lakásainak megoszlása a beruházás típusa szerint⁸²

Év	Házgyári panel	Alagútzsalus	Összesen (db)
1974.	202	0	202
1975.	402	0	402
1976.	323	0	323

⁷⁸ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1985.03.05. ülés, melléklet, 1/b. napirendi pont, 10. p.

⁷⁹ Kisalföld 39 (1983), 109. sz., május 10. 4.p. „Garzonház Sopronban.”

⁸⁰ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1985.08.21. ülés, melléklet, 3. napirendi pont, 9. p.

⁸¹ Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged – Tatabánya, 2003, 92. p.

⁸² MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1985.10.01. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, 1-9. p.

1977.	223	0	223
1978.	419	160	579
1979.	345	200	545
1980.	320	100	420
1981.	170	80	250
1982.	90	144	234
1983.	59	112	171
1984.	109	128	237
1985.	0	48	48
Összesen	2662	972	3636

11. táblázat: A Jereván városrészben felépített lakások technológia és év szerinti megoszlása⁸³



10. kép. Épül a Felszabadulás út (ma: Juharfa út) Fotó: Torma József, 1977.
(Soproni Múzeum, Lelt. sz.: SOM-AF 71367)

⁸³ u.o.

Befejezés

1983-ban hagyták jóvá az Arany János utcai lakótelep beépítési tervét.⁸⁴ 1984-ben már módosították, ami szerint 303 lakást szeretnének építeni és 16 épületet szanálni.⁸⁵ 1984-ben ennek megfelelően megkezdték az első épület építését és kinyilvánították, hogy az állami lakásépítés központi helyszíne ezután az Arany János utca. A lezárult Jereván városrész beruházási programjáról 1985. október elsején hangzott el beszámoló a VB előtt. Eszerint az utolsó házakba a lakók 1985 márciusában költöztek be. Pozitívumként említették, hogy a Jereván lakótelepnek Sopronban döntő szerepe volt a lakáshiány enyhítésében. A célkitűzés szerint 3131 lakást kellett megépíteni, de 503 lakással több, 3634 készült el. 2662 lakás panelos, 972 lakás alagútzsalus technológiával készült el. Közel 12 ezer ember élt akkor ott, ami a város lakosságának 22%-át jelentette.⁸⁶ A beszámoló tartalmazott a jövőre nézve néhány lényeges mondatot, amit egy Sopron léptékű városnak érdemes megfontolni: „a jövőben arra kell törekednünk, hogy a kialakult településszerkezethez jobban illeszkedő, emberibb léptékű, kevésbé uniformizált, úgynevezett „kis lakótelepeket”, lakóterületeket hozzunk létre (például Arany János utcai lakótelep, Újteleki utcai lakótelep).” A befejezést követően a városrész átalakulása folytatódott, kereskedelmi hálózata áruházzal és számos magánérőből megvalósuló pavilonnal bővült. Az idő múlásával a lakótelepeken élők a kor kihívásainak megfelelően szükségszerűen alakították és formálták környezetüket, és így tesznek napjainkban is.

⁸⁴ MNL GyMSM SL XXIII. 502. Sopron Városi Tanács VB. iratai. 1983.10.11. ülés, melléklet, „Az Arany János utca lakótelep beépítési tervének jóváhagyása.”

⁸⁵ u.o. 1984.04.10. ülés, melléklet, 1/b. napirendi pont, 9. p.

⁸⁶ u.o. 1985.10.01. ülés, melléklet, 1. napirendi pont, „Tájékoztató a Jereván városrész programjának végrehajtásáról.” 1-8. p.

Veress Ferenc

Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zarándoktemplom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-émlék mecénásainak tevékenységéhez

A soproni Fő téren álló Szentháromság-émlék (1695–1701) építésének körülményeit, megbízóinak szerepét korábbi tanulmányomban világitottam meg.¹ Mostani írásomban – az előző tanulmányom kiegészítéseképpen és ahhoz kapcsolódva – a megrendelőkkel és az emlék stílusával kapcsolatos két fontos párhuzamra szeretném felhívni a figyelmet.

A soproni Szentháromság-émlék terveit, mint tudjuk, Kollonich Lipót győri püspök hozta magával Bécsből.² Az udvarhoz közel álló személyiségként Kollonich nyilvánvalóan jól ismerte a bécsi *pestis-émlék* építésének fejleményeit, lehetséges, hogy az általa hozott terv is a *Pestsäulén* közreműködő számos tervező egyikétől származik. Azonban a terv a helyi körülmények-mesterek miatt megvalósulásáig jelentős változásokon eshetett át. Kollonich maga tevékeny építető volt, pozsonyi kamarai elnök, bécsújhelyi, majd győri püspök minőségében több *Mária-oszlop*ot állíttatott, emellett közreműködött a budai *Szentháromság-émlék* alapításában is.

Kollonich ellenreformációs tevékenysége Sopronban nem lehetett volna annyira hatékony, ha a helyi érdekeltségekkel bíró arisztokrácia nem támogatja. Az evangélikusból katolikus hitre tért Esterházy Ferencné Thököly Katalin (1655–1701) az 1690-es években tulajdonosa volt az Új utca 11. számú háznak (a későbbi Mesko-palotának), egész életében az Esterházyakhoz kötődött, s az általuk patronált templomok díszítéséhez járult hozzá. Esterházy Ferencsel együtt alapították a *pápai* ferences kolostort (1673), továbbá adományoztak oltár-antependiumot a *máriacelli* zarándoktemplomnak (1679). Második férjével, tolleti Jörger Károly Józseffel együtt segítették a jezsuiták által gondozott soproni *Szent György-templom* bútorzatának elkészülését (1694).³

Thököly Katalin harmadik férje, a sziléziai Löwenburg János Jakab gróf (1670–1732) ahhoz az új-arisztokráciához tartozott, amely I. Lipótnak köszönhette felemelkedését és számos birtokadományban részesült (Végles, Sztrecsény és Szádvár vára). Kassai

¹ *Veress Ferenc*: A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót. In: Soproni Szemle 72. (2018) 3. sz. 252–278.

² Az alábbiakban csak azokhoz az adatokhoz fűzök lábjegyzetet, amelyek előző tanulmányomban nem szerepeltek. Kutatásaimat az NKFIH PD_18, no. 128219 számú pályázata tette lehetővé.

³ *Veress Ferenc* i. m. 254–256.

kamarai elnökként alapította a *rózsahegy*i piarista kolostort (1729), egyetlen lányának halála után pedig vagyona a *bécsi* piaristákra szállt (1748).⁴

Löwenburg gróf tiszteletben tartotta Thököly Katalin ragaszkodását az Esterházy családhoz. A sógora, Esterházy Pál nádor alapította *boldogasszonyi* (Frauenkirchen) ferences templomban ő finanszírozta a Szent Jakab-kápolna díszítését, itt feleségének emléktáblát is állított. Az epitáfium felirata szerint miután Katalin Lajtakátán (Gattendorf), valószínűleg az Eszterházy Dániel által épített kastélyban⁵ elhunyt, testét előbb Boldogasszonyba vitték, majd a kismartoni Esterházy-kriptában temették el. Löwenburg gróf ugyanekkor a bécsi *Mariahilf*-templomban, a Szent Kereszt-kápolnában is állított emléktáblát magának és feleségének (1701). A magyarázat erre az, hogy a Mariahilf-templom egykori *főoltárát* is Esterházy Pál készítette, így Löwenburg gróf ismét egy, a nádor által patronált templomban helyezhette el saját és felesége címerét.⁶

A felsoroltakon kívül azonban van még egy kiemelt helyszíne Löwenburg gróf mecénási tevékenységének, ez pedig a *lanzendorfi* ferences zárandoktemplom belső kialakítása (1 kép). Lanzendorfnak mint búcsújáróhelynek a kezdetei a középkorra nyúlnak vissza: 1418-ból van az első adatunk arra, hogy a helyet zárandokok keresték fel. Az 1529. évi török betörés idején a környéket feldúlták, csupán egy kis kápolna menekült meg, ahol a bécsi Stephansdom lelkészei mutattak be misét. 1683-ban, Bécs ostroma idején a török ismét kifosztotta a kápolnát, a kegyszobrot Savoyai Jenő költségén Fiechtl gumpoldskircheni szobrász restaurálta. A török visszavonulását követően a ferencesek gondoskodtak a kápolnáról, s mivel a pestis idején számos csodás gyógyulás történt, I. Lipót 1696-ban elhatározta, hogy megnagyobbíttatja a templomot és kolostort épít a Bécsből érkező ferencesek számára. Az uralkodó figyelmét magyarázza a laxenburgi vadászkastély közelsége is, emiatt gyakran látogatta Lipót az építkezést és vett részt a szentmisén. A templom alapkövét 1699 október 8-án tették le, 1727–1731 között pedig lapos kupolával fedett kórossal nagyobbitották meg.⁷

Az építkezés során a régi, gótikus formákat mutató kegykápolnát, Máriacellhez hasonlóan, beépítették a nagyobb bazilika terébe. Ahogyan az Máriacellben történt, az egyes kápolnák díszítésének költségét Lanzendorfban is az uralkodóhoz közel álló főúri családok vállalták magukra.⁸ Löwenburg János Jakab gróf maga a *kegykápolna hom-*

⁴ Rákossy Anna – Koltai András: Löwenburg – Windischgrätz emlékkehely. In: Koltai András (szerk.) Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus, Budapesti Történeti Múzeum, 2017, I, 415–417.

⁵ A gátai (Gattendorf) Neues Schloß történetéről ld. Koppány Tibor: Kastélyok a végvárak mögött. Későreneszánsz és kora-barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 165–166.

⁶ Veress Ferenc i. m. 256 – 258. és az ott hivatkozott irodalom.

⁷ Alexander Weiger: Pfarr- und Wallfahrtskirche Maria Lanzendorf. [Christliche Kunststätten Österreichs 281] Verlag St. Peter, Salzburg, 1996.

⁸ Galavics Géza: Magyar főurak és a mariazelli bazilika magyar kápolnái. In: Farbaky Péter – Serfőző Szabolcs (szerk.) Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2004. 93–113.



1. kép. A lanzendorfi ferences templom belső tere. Fotó: Veress Ferenc

lokfalának vörösmárvány architektúráját alakította ki. Oszlopszéken álló, jón fejezetű féloszlopok párkányzatot hordoznak, fölöttük Szent Péter és Pál apostol szobraival. A kápolna homlokívének záródásában a Löwenburg-címer, a bal oszlopszéken Czobor Mária Regina (a gróf első felesége), a jobb oldalin Thököly Katalin (a második feleség) címerei láthatók, hosszú latin feliratok kíséretében, amelyek a soproni Szentháromság-emlék, illetve a boldogasszonyi epitáfium formuláit (a gróf által viselt címek felsorolása és az ettársak neve) ismétlik⁹ (2 kép).

A lanzendorfi templom belső terének különlegessége Thököly Évának (1659–1716), Esterházy Pál nádor második feleségének díszes epitáfiuma (1716). A grófnő költségén épültek a templom mellékoltárai: a bejárathoz közelebb eső két mellékoltárt Matthias Steinl, a bécsi udvar elefántcsontszobrása készítette 1703-ban (a cartouche-ok kronogrammjai által kiadott évszám). A jobbra eső oltár *Krisztus rokonságának* (Heilige Sippe) van szentelve. Az oltár középmezejében magasdombormű-szerűen kidolgozott csoport: a felhők közül letekintő gyermek Jézus és a feléje elragadtatással forduló szü-

⁹ A feliratokat lásd a Függelékben. Lehetséges, hogy a lanzendorfi elrendezésnek megfelelően, a soproni Szentháromság-emléken szereplő, Szent Regina szűz alakja Czobor Mária Reginára, míg Alexandriai Szent Katalin Thököly Katalinra utal. Szent Regina alakjának meghatározása Csatkai Endrétől származik. Ld. Sopron és környéke műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső. Írták: *Csatkai Endre* et. al. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1956. 200.



2. kép. Czóbor Mária Regina címere. A lanzendorfi kegykápolna homlokfaláról. Fotó: Veress Ferenc

lők (Szűz Mária, Szent József) és rokonok (Erzsébet és Zakariás) láthatók. A jelenetet az oszlopok között álló Szent Anna és Joachim alakja keretezi. A *Szent Kereszt*-oltáron a művész különös drámaisággal formálta meg a Kálvária jelenetét: Krisztus magárahagyatottságát, a vele párbeszédet folytató jó latort (Dizmászt) és a halál minden borzalmát testén viselő gonosz latort. A jelenetet itt a Fájdalmas Szűz és Evangélista Szent János fogja közre¹⁰ (3 kép).

Ennek a mecénási tevékenységnek,¹¹ de a náddal megromlott házasságának is szerepe lehetett abban, hogy Thököly Éva már végrendeletében Lanzendorft választotta nyugvóhelyül, s nem a kismartoni Esterházy-kriptát, ahol a nádor első felesége, Esterházy Orsolya mumifikálódott holtteste feküdt üvegkoporsóban.¹² Nem lehet célja a jelen írásomnak, hogy részletesen megemlékezzek Thököly Éva és férje, Esterházy Pál közti

¹⁰ Leonore Pühringer-Zwanowetz: Matthias Steinl. Verlag Herold, Wien-München, 1966, 81–83, 224. A szerző nem csupán a két oltárépitmény, hanem a templom tervezésében is Steinl szerepét hangsúlyozza.

¹¹ Thököly Éva mecénatúrájával dr. Margit Kopp (Sammlung Privatstiftung Esterházy) foglalkozott, tanulmánya a témáról megjelenés alatt van. Szíves közlése szerint azonosított egy dokumentumot a bécsi ferences levéltárban, amely említi a Thököly Éva által a ferenceseknek adományozott 6000 guldent.

¹² Nagy Béni: Herczeg Esterházy Pál nádor, a ferencesek jótévedője. Az Érseki Liceum Könyvnyomdája, Eger, 1903. (Különnyomat az Egri Kath. Főgymnasium. 1902–1903. Értesítőjéből) 46–47. Thököly Éva végrendeletének kivonata német nyelven: MNL OL, P 108. 6. csomó, Fasc. G. 139.



3. kép. Matthias Steinl: Szent Kereszt oltár. Lanzendorf. Fotó: Veress Ferenc

viszony megromlásáról, annak okairól és a házaspár életéről. Annyit a levelezésük áttekintése alapján mégis meg kell említenem, hogy a kapcsolatuk 1698-ban már feszült lehetett, mert Thököly Éva februárban Köpcsényből írott levelében arra panaszkodott, hogy férje elhanyagolja.¹³ 1700 szeptemberében váltott leveleikből egy konfliktusra derül fény, amiről az udvar is tudott, és aminek a következménye az lett, hogy a nádor ettől kezdve külön élt a feleségétől.

Thököly Éva az életében bekövetkezett változást nehezen fogadta el és sokáig férje bocsánatáért könyörgött, de az nem volt hajlandó vele újra együtt élni. Így a feleség elintézte Bécsből, aztán Sankt Pöltenből, Lanzendorfából, végül Bécs mellől, Tribuswinkelből címezte a leveleit. Egy idő után a levelek hangvételében enyhülés állt be, a vádaskodás elmaradt, helyét elfoglalta a csendes beletörődés és az egymás iránti udvariasság. Inkább anyagi természetű kérdésekről váltottak levelet, néha fiúk, József Antal (1688–1721) ne-

¹³ MNL OL, P 125. Esterházy Pál nádor iratai. I. levelezés. Esterházy Pál nádor és második felesége, Thököly Éva levelezése. no. 509–684.

vét is említik, aki Sopronban szándékoztak iskolába járattatni és akivel anyja később csupán ritkán találkozhatott.¹⁴ 1707 május 29-én Thököly Éva Tribuswinkelből kelt levelében megköszönte a hintót, amit férje küldött neki, és kérte, hogy soproni házában (ez az Új utca 11. számú házzal lehet azonos, ld. fent) maradjon bútorait is küldesse utána.¹⁵

Thököly Éva lanzendorfi epitáfiumának (4. kép) felirata utal az állítató címeire, és Löwenburg grófot nevezi meg, mint végakarátának egyik teljesítőjét.¹⁶ A keretdísz allegorikus: lent koponyákra támaszkodó szarkofág, mellette jobbról és balról egy-egy gyászoló nőalak, síró puttók, felettük harsonákat fújó gyermekangyalok (talán az Utolsó ítélet harsonázó angyalai?), az oromzatban, a birodalmi hercegi koronával és az Aranygyapjas Rend láncával egyesített Esterházy-Thököly címert egy kezét mellére helyező nőalak (Fides-Hit?) és a homokórát tartó szárnyas időisten, Kronosz alakja övezi. A zsúfolt díszítést bizarrá teszik a hermapillérek fejezetének denevérszárnyú koponyái és a törzsükön látható keresztbe tett csontok, melyek a bécsi Kapuzinergruft *memento mori* hangulatát idézik. Mindezek a motívumok egyébként a síremlékszoberaszt széles körben elterjedt jelképei.¹⁷

A Thököly-címer feltűnik ezenkívül a kolostor előudvarát díszítő *Nepomuki Szent János*-szobor talapzatán is. Ez, ugyanúgy, mint a soproni Szentháromság- emléken látható társa, a szentnek még a boldoggá avatása (1721) előtt készült, korai ábrázolása. A lanzendorfi alak felhőkön térdel, melyek közül angyalok bukkanak elő, egyikük a szent breviáriumát tartja. Az álló tartású soproni *Nepomuki-alak* hermelines gallért, alatta karinget, fején birétumot visel, jobbával a Crucifixust öleli magához.¹⁸

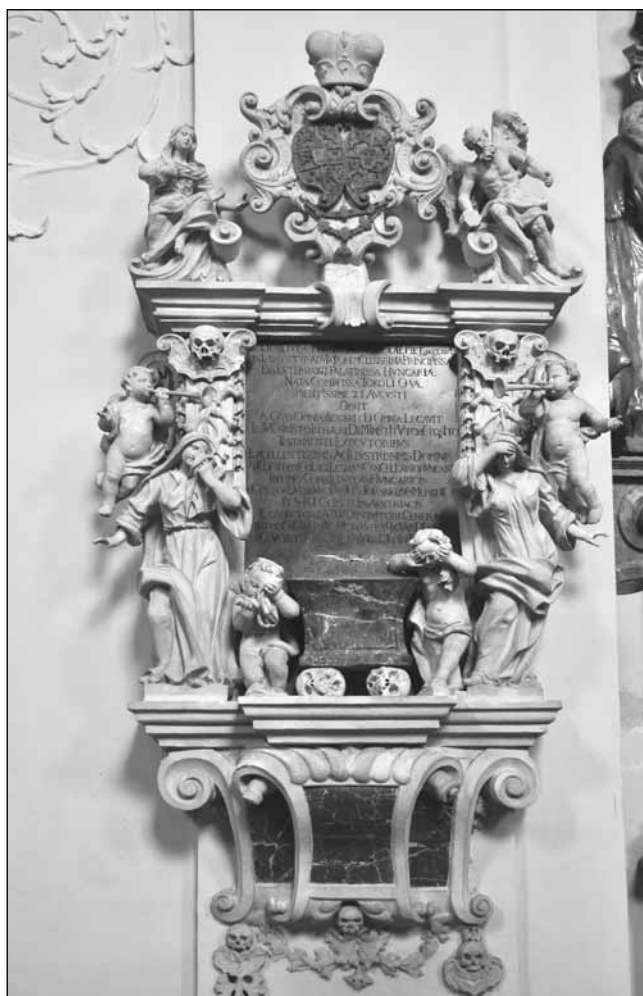
¹⁴ Thököly Éva 1698 november 1-én írott levelében említi, hogy Józsefke Sopronba jár majd iskolába (P 125 no. 632). 1705 (?) július 28-án azt írja Thököly Éva, hogy fia maradjon inkább otthon, ne látogassa meg Lanzendorfból, nehogy megbetegedjék. (P 125, no. 656).

¹⁵ P 125, no. 671.

¹⁶ A Thököly Éva hagyatékával kapcsolatos levéltári anyagban fennmaradt Löwenburg grófnak több, vonatkozó levele is: MNL OL, P 108, 6. cs. Fasc. G. No. 140. Több dokumentum arról tanúskodik, hogy Löwenburg gróf közvetített Thököly Éva fia, Esterházy József Antal gróf (1688–1721) és a lanzendorfi ferencesek között folyt hagyatéki vitában. Bruno Prenner provinciális 1718 március 10-i levelében Löwenburg grófot kérte közvetítésre az Esterházy Józseffel folyó vitájukban: P 108, 6. cs. fasc. G, no. 161. Végül az 1718 március 17-én felvett jegyzőkönyv szerint a vita megegyezéssel zárult: P 108, 6. cs. fasc. G. no. 162.

¹⁷ Ehhez a szimbolikához ld. *Jan Białostocki*: Művészet és Vanitas. Ford. Tóth Sándor. In: *Idem*: Régi és új a művészetben. Szerk. Marosi Ernő. Corvina, Budapest, 1982. 206–231, itt: 214–215. Különösen figyelemre méltók a síró gyermekekhez fűződő képzetek, melyek gyökere az antikvitásban (Eros-Thanatos, ill. Ámor, mint halálisten) keresendő. A kereszténység a témát az alvó, kisgyermek Jézussal is összekapcsolta. A szappanbuborékokat fújó puttó szintén az elmúlás jelképe, mint ilyen tűnik fel Goltzius metszetén (1594) is a *Quis evadet* (Ki kerülheti el?) mottó kíséretében. Ld. ugyanitt. Az elmúlást jelképező, szappanbuborékokat fújó puttó hamar közhellyé vált: a szárnyas Kronosszal együtt megjelenik például *Tóth István fali síremlékén*, a mihályi Szentháromság-templomban (1753, kapuvári járás). Ld. *Csatkai Endre* i. m. 556–557.

¹⁸ További példák erre a típusra: *Mihályi*, a kastély mellett (a Niczky-család címerével és az 1739. évszámmal). Igényes munka a *soproni plébániaház* udvarán álló, 18. sz. eleji *Nepomuki-szobor* is (a Szentlélek-templomból, vö. *Csatkai Endre* i. m. 377.). Dávid Ferenc a legjobb 18. századi szobornak tartotta Sopronban (szíves írásbeli közlése, 2018. október 29). Igen szép a szent mellére helyezett kezeinek kidolgozása. A talapzaton lévő címer még megfjésítésre vár.



4. kép. Thököly Éva epitáfiuma. Lanzendorf. Fotó: Veress Ferenc

A lanzendorfi kolostor bejáratát a ferences obszervancia két kimagasló alakja, az osztrák ferences rendtartomány védnöke fogja közre (5. kép). A bal oldalon *sienai Szent Bernardin* (1380–1444), jobbában Jézus kezdőbetűinek monstancia-formájú, sugárkoszorúba foglalt jelképével, lábánál a visszaütött püspöksüveggel. A jobb oldalon a török elleni keresztes hadjárat lelki vezéralakja, *Kapisztrán Szent János* (Giovanni da Capistrano, 1386–1456), jobbában kereszt és lobogó, a baljában kopja, miközben lábánál a leigázott török katona büszkje van kifaragva.¹⁹

¹⁹ A prédikáló, török ellen lelkesítő Kapisztrán Szent János alakja beleivódott a Baltikumtól az Adriáig terjedő térség lakónak, köztük a bécsieknek, a bécsűjhelyieknek, soproniaknak a kollektív emlékezetébe.



5. kép. Kapisztrán Szent János alakja. Lanzendorf, a kolostor bejárata mellett. Fotó: Veress Ferenc

A lanzendorfi szobrok kidolgozása sok részletben (zömök alak, kerekded fejforma, leegyszerűsített redővetésű öltözék) emlékeztet a soproni Szentháromság-émlék *padovai Szent Antal* figurájára. A szegények patrónusának és a jószágok védelmezőjének a jelenléte nem lehet véletlen a soproni emléken. Utalhat arra, hogy a Fő téren álló Nagyboldogasszony templomot alapítása óta a ferences rend gondozta, amely még az evangélikus többségű városban is megmaradt a katolicizmus zárványszerű szigetének. Ugyanakkor Szent Antal tiszteletére a 16–17. században társulatok alakultak (Congregatio Thaumaturgi S.

Bécsújhelyen 1451 május 30. – június 7. között prédikált, betegeket gyógyított, köztük láncsérieket, kismartoniakat is. *Gertrud Gerhartl*: Wiener Neustadt. Geschichte, Kunst, Kultur, Wirtschaft. Wilhelm Braumüller, Wien, 1978. 123–124. A hagyomány szerint talán ekkor Sopronba is ellátogatott, ahol a Nagyboldogasszony-templom szószékéről beszélt a hívekhez. Követőinek egyike, Soproni Péter ferences 1460 áprilisa és 1461 februárja között jegyezte le a sírjánál, Újlakon (Valkó megye) történt csodákat. *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. Székely és Társa Nyomdája, Sopron, 1939. 182–183.; *Stanko Andrić*: Kapisztrán Szent János csodái. Ford. Di Sandri Gabriella – Falvay Dávid. Szerk. Sággy Marianne. METEM – Historia Ecclesiastica Hungarica, Budapest, 2009. 15, 93–96.

Antonii), kultusza a 18. században Szent Józsefével (a család és a jó halál védőszentjével) is összefonódott.²⁰ Szent Antal alakja Lanzendorfban egyébként a templom mellett álló *Kálvária*-építmény támpilléreán látható, s karjában ugyanúgy a gyermek Jézust tartja a pályában, mint a soproni *Szenháromság*-emléken álló társa.

A ferencendi történetírás (*Zwey Tractätlein von Berg Calvari bey Eysenstatt*. Wien, 1716) már régen számon tartja, hogy a Lanzendorfból bőkezűen támogató Esterházy Pálnak megtetszett a templom mellett álló különleges *Kálvária* (6. kép), s ezért a szimbólumokban gazdag építmény mesterét, Felix Niering testvért hívta Kismartonba, az itteni *Kálvária* kialakítására (1701).²¹ A kismartoni *Kálvária* 1716. évi, Johann Ulrich Bibberger készítette *rézmetszetes ábrázolásának* (egykor a kismartoni Wolf-gyűjteményben) felirata szintén említi az építész nevét: „*Pater Felix Niring Ord. S. Francisci Architectus inv[enit] et fecit.*”²²

A formájával hegyre emlékeztető építmény a Golgotára utal, barlangszerű fülkéiben pedig felidézi Krisztus szenvedésének állomásait: elítélését, kereszttvitelét, sírbatételét, feltámadását. Mindezt élénk színűre festett, kőből faragott figuracsoportokkal, realisztikusan adja elő. Az egyes stációkat összekötő, angyalokkal kísért lépcsősor a lateráni palota mellett álló *scala santa* barokk megfelelője. A kismartoni *Kálvária-templom* gazdagabb, pompázatosabb formában épült meg, mint a szerényebb lanzendorfi, a *Zwey Tractätlein* szerint 18 kápolnája volt, 32 stációval. A Kálváriához csatlakozó *templom* alapkövét 1715. október 25-én tették le, 1745-ben a kegykápolnának előteret építettek, emiatt a 29–33 stációt le kellett bontani, a faragott alakokat is ekkor restaurálták. A templomot 1798–1803 között megnagyobbították Pietro Travaglia tervei nyomán.²³

A kismartoni *Kálvária* egyes szoborcsoportjain a helyi szobrásziskola jelesebb alkotói, például a hercegi szolgálatban álló kőfaragók, Michael Felser (1702–1709) és Peter Adam Rietl (1710 – ca. 1720), valamint a Sopronban letelepedett stukkátor, Pietro Antonio Conti és a boldogasszonyi ferences templomot kifestő Luca Antonio Colomba (1705) dolgoztak.²⁴

Michael Felser 1658 körül született Zwettl környékén, 1690-ben hívta Esterházy Pál Kismartonba mint hercegi szobrászt (Hofbildhauer). Kismartonban több gyermeke is született, 1710. február 11-én kelt végrendeletét Bécsben hitelesítették. Legismertebb alkotása *Pál herceg lovas szobra* a fraknói várudvaron, amely főként műfaja miatt jelentős (1691). Ő készítette a fraknói vár előtt álló *Mária-oszlopot* (1687), és a boldogasszonyi ferences templom több *homlokzati szobrát* (1703–1704). A kezdetektől folyamatosan

²⁰ *Bálint Sándor*: Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom. Szent István Társulat, Budapest, 1983. 50–51.

²¹ *Nagy Béni* i. m. 31–32.; *Adolf Mohl – Karl Varits*: Geschichte des Calvarienberges und Wallfahrtsortes Maria-Eisenstadt. Győr, 1912.

²² *André Csatkay – Dagobert Frey*: Die Denkmäler des politischen Bezirkes Eisenstadt und der Freien Städte Eisenstadt und Rust [Österreichische Kunsttopographie XXIV.]. Benno Filser Verlag, Wien, 1932. 98.

²³ *André Csatkay – Dagobert Frey* i. m. 100.

²⁴ *Harald Prickler*: Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit. Biographische Daten und Werke. [Burgenländische Forschungen. Band 105.]. Burgenländischen Landesarchiv, Eisenstadt, 2013.



6. kép. Kálvária-épitmény. Lanzendorf, a ferences templom mellett. Fotó: Veress Ferenc

dolgozott a kismartoni *Kálvária* szoborcsoportjain, amely munkáiért tekintélyes összegeket vett fel (1702-ben 3277 forintot, 1707-ben pedig 1817 forintot). Az ő műve volt az a Nagyhöflányban (Großhöflein) felállított *Mária-kegyszobor* is, amelyet a körülötte történt csodák miatt 1711-ben a kismartoni Kálvária-templomba hoztak át.²⁵

Felser veje és műhelyének örököse, Peter Adam Rietl annál a Philipp Ungleichnél tanult, akit mint a budai *Szentháromság*-emlék mesterét ismerünk. 1705-ben már Felser segítségére rendeli őt Pál herceg a kismartoni *Kálvária* szoborcsoportjainál. Számlái, részletes költségkimutatásai a kismartoni munkákkal kapcsolatosan fennmaradtak, de nem szabad megfeledkeznünk egyéb megbízásairól sem (fraknóváraljai, lánzséri, kapuvári, somfalvi oltárok), amelyek mutatják, hogy kőből-fából egyaránt faragott szobrokat. 1713-ban, Esterházy Pál herceg halálakor *castrum dolorist* (ravatalépitményt) készített; tevékenységét Esterházy Mihály szolgálatában folytatta. 1717–1718 között ismét sokat dolgozott a kismartoni Kálvária szobrain.²⁶

A Sopronban letelepedett, luganói illetőségű Pietro Antonio Conti stukkátor 1700-ban díszítette a kismartoni ferences templom alatti *Esterházy-kriptát*, 1695–1702-ben a *boldogasszonyi* ferences templom mennyezeti *stukkóit* készítette. A kismartoni *Kálvária*

²⁵ Harald Prickler i. m. 14–21.

²⁶ Harald Prickler i. m. 65–74.

számára 1705-től készített stukkókat a felső-kápolnába. 1708-ban a fraknoi vár *audienciás-termét* dekorálta, szintén Esterházy Pál volt az, aki megbízta a soproni jezsuita *konvik-tusház* stukkóinak elkészítésével (1709).²⁷

Végül Conti földijéről, a Tessin-kantonbeli Arognóból jött Luca Antonio Colom-ba (1674–1737) festőről tudjuk, hogy 1687-ben segédkezett mesterének Carlo Antonio Bussinak a *passaui dóm* freskóin, 1697–1702 között festette a *boldogasszonyi* ferenc-tes templom mennyezetét, 1705-től dolgozott a kismartoni Kálvária-hegy kápolnáin, emellett Lánzséron és Bécsben is teljesített megbízásokat Esterházy Pál részére. 1707-től Kremsben találjuk, majd a svábföldi Ludwigsburgban hunyt el, mint udvari festő.²⁸

A mesterekről összegyűjtött adatok kelően igazolják, hogy egy, Sopronhoz közel tevékenykedő, jelentős művészcsoporthoz van szó, amelynek tagjai a nádor megbízásából dolgoztak. Hasonló jellegű alkotás kétségtelenül a soproni *Szentháromság*-emlék is, amelynek állítatói az Esterházy-családdal rokonságban álló arisztokraták (Thököly Katalin grófnő és Löwenburg János Jakab gróf) voltak. Korábbi írásomban rámutattam, hogy a soproni *Szentháromság*-emlék térdelő donátorpárja közeli rokona a kismartoni Esterházy-kriptából származó hársfaszobroknak (Szépművészeti Múzeum/Magyar Nemzeti Galéria), amelyek az Esterházy Pált és Ferencet ábrázolják feleségeik, Esterházy Orsolya és Thököly Katalin társaságában. A hársfaszobrok mestere nem ismert ugyan, de elképzelhető, hogy Kismartonban működött és nem Pozsonyban, mint ahogyan korábban feltételezték.²⁹

Ez az összefüggés, a megrendelők azonossága, továbbá az időbeli egybeesés is támogatja a kismartoni *Kálvária-templom* szoborcsoportjai és a soproni *Szentháromság*-emlék összevetését.³⁰ Különösen *Krisztus elítélésének* jelenete (Krisztus a zsidó főpapi tanács előtt) jelenetén látható, változatos kosztümöket viselő figurákat [7-8 kép] hasonlíthatjuk össze a soproni *Szentháromság*-emlék és a kismartoni kriptá térdelő donátor-alakjaival. Megfigyelhető például, mennyire rokona egymásnak a kismartoni *megkötözött Krisztus* álló és *Esterházy Orsolya* térdelő alakja (Magyar Nemzeti Galéria). Krisztus alakját finom, szinte nőies vonásokkal jellemezte a mester. A nyulánk alak enyhe kontrasztban áll, testének vonalát a tunika redőzete kiemeli. Ruháját derekán kötél fogja össze, kezei összekötve. Büszkje mezítelen, fejét balra (a nézőnek jobbra) hajtja. A lágyan omló hajfürtök és a félig nyitott száj kifejezetten emlékeztet Esterházy Orsolya vonásaira, akinek még a ruhája redővetése is a Krisztusét idézi.

²⁷ Harald Prickler i. m. 129–130.; A Contival kapcsolatos korábbi adatokat *Csatkai Endre* gyűjtötte össze: Conti Péter Antal soproni stukkószobrász. In: Lyka Károly emlékkönyv. Budapest, 1941. 188–191.; Fia, Conti Antal Lipót Pesten telepedett le és sokfelé dolgozott, ld. *Jernyei Kiss János*: Néhány adalék Conti Lipót Antal tevékenységének megítéléséhez. In: *Ars Hungarica* 25. (1997) 269–288.

²⁸ Harald Prickler i. m. 168–169.

²⁹ Veress Ferenc i. m. 260–262.

³⁰ A 17. század-végi Sopronból csupán az evangélikus síremlékek motívumkincse szolgálhatna szerény párhuzamként a *Szentháromság*-emlékhez, de a síroknak inkább csak ornamentális és heraldikai dísz van, nagyméretű figurák nem jelennek meg rajtuk.



7. kép. Felser–Rietl: Trónon ülő alak. A kismartoni Kálvária stációjának részlete. Fotó: Veress Ferenc



8. kép. Felser–Rietl: Jézus elítélése. Kismarton, Kálvária. Fotó: Veress Ferenc.

Karakterisztikusak a kismartoni *Krisztus elítélése*-jelenet alakjainak és a kismartoni kriptából a Magyar Nemzeti Galériába került szobroknak a viseletén visszatérő geometrikus díszítőelemek, amelyek drágaköveket imitálnak. Lásd például *Esterházy Orsolya* ruháját a nyak kivágásánál és a derékon, valamint a *Krisztus elítélése*-jelenet középpontjában álló *Kaifás főpap* mellén viselt négyzetes formát. Diebold Károly fotójából következtetve az Esterházy Orsolyához hasonló viselete volt egykor a soproni Szentháromság-émlék *Thököly Katalin* alakjának is, de az időjárás mára a finom felületi díszítést eltüntette.³¹

Végül a kismartoni jeleneten a magas *trónuson ülő férfialak* gesztusai *Löwenburg János Jakab*ét idézik a soproni Szentháromság-émlékről. Bár *Löwenburg* gróf tartása hódolatot fejezi ki, a trónoló alaké pedig kételkedést, bizonytalanságot, mégis, mindkét esetben szembe tünő a kezek kifejező gesztusa, a viselet részletes kidolgozása. *Löwenburg* alakja ezenkívül még a *Ptolomeus* nevű farizeuséval is összevethető, akinek kosztümjét körgallér teszi jellegzetessé. A farizeus és szaduceus párt alakjait *Felser* és *Rietl* élénk megfigyelőkészséggel, realiztikusan ábrázolta, a szobrok színezése az életszerűséget csak tovább fokozza. A mintázás színvonala, az átütő jellemzőerő miatt a kismartoni szobrok méltó párhuzamai a soproni alakoknak.

Függelék. A lanzendorfi kegykápolna feliratai

A kegykápolna bal oldali oszlopszékén:

COM:[ITISSAE] MAR:[IAE] REGINAE: ZOBOR: DI: S:[ZENT] M:[IHÁLY]
IOAN:[NIS] IACO:[BVS] A: LOWENBVRG: CONIVX: I: 1691

Szentmihályi Czobor Mária Regina grófnőnek, Löwenburg János Jakab első feleségének (1691)

IOAN: IACOB: S: IMP: /COMES: A: LÖWENBVRG:/ HAEREDITA:[RIVS]
IN: STRECH:/ EN & WARY:/ D[OMI]NVS: IN: /ZATVAR: & VEGLES: & SVP/
REMVS: COMES: IN: CO[M]IT:/ BECKES: SAC: CAES: REGIAE/ MAIEST:/
LEOPOLDI: I: E[C]/ CELSAE: CAMERAE: AVLIC[AE]:/ NEC: NON: REGNI:
HVNGAE:/ CONSILIARI: SPECIALI: DEVOTIONE: HVC: DUCENS: EX:/
MARMORE: HOC: ORNAMENTVM: FIERI: CVRAVIT

Löwenburg János Jakab, Sztrecsény örökös ura, Szádvár és Végles ura, Békés vármegyének főispánja, Ő Császár és Királyi Felségének, I. Lipótnak, a tekintélyes Udvari Kamarának, nemkülönben a Magyar Királyságnak tanácsosa; különös tisztelettől ide vezetve ezt a márvány emlékművet állíttatta.

A kegykápolna jobb oldali oszlopszékén:

COM: [ITISSA] CATH: [ERINA] TOKOLY: DE: K: [ESMARK]: IOAN: [NIS] IAC:
[OBI] CO: [MITIS] A: LOWENBVRG: CONIVX: II: 1697

Késmárki Thököly Katalin grófnőnek, Löwenburg János Jakab gróf második feleségének

³¹ Veress Ferenc i. m. 262, 9. kép.

(1697)

IOAN:[NES] IAC: [OBVS] S:[ACRAE] R:[OMANAE] IMP:[ERII]/ COMES:
A: LOWENBVRG:/ HAEREDITARI: IN: STRE/ CHEN: & WARY: DNVS:/ IN:
ZATVAR: VEGLES:/ SVPRE[M]VS: COMES: IN: CO[MITA]T/ TV: BECKES:
SAC[RAE]: CAES[AREAE]: RE/GIAE[QVE]: MAIEST[ATIS]: LEOPOLDI: I:/
EXCELSAE: CAMERAE: AVLI/CAE: NEC: NON: IN: REGNI: HV/ NG[ARI]AE:
CONSILIARI: SPEC/ IALI: DEVOTIONE: HVC:/ DVCENS: EX: MARMORE:
HOC: ORNAMENTVM: FIERI: CVRAVIT

Thököly Éva epitáfiuma

NOLIOBLIVISCIMIHIHERIETTIBIHODIEFIETECCL38:V:23./ITALOQVITVR
AD VIATOREM CELSISSIMA PRINCIPISSA/ EVA ESTERHAZY PALATINISSA
HVNGARIAE/ NATA COMITISSA TÖKÖLI QVAE/ PIENTISSIMAE 21 AVGVSTI/
OBIIT/ A QVO OMNIA ACCEPIT EI OMNIA LEGAVIT/ IESV CHRISTO IN
HAEREDEM INSTITVTO AC POSITO/ TESTAMENTI EXECVTORIBVS/
EXCELLENTISSIMIS AC ILLVSTRISSIMIS DOMINIS/ VTI COMITE NICOLAO
ILESHAZI CANCELLARIO HVNGARICO/ INTIMO CONSILIARIO IN
HVNGARICIS/ AC IACOBO A LÖVENBVRG CONSILIARIO CAESAREO AC
CAMERATICO/ ET S. R. I. COMITE IN AVSTRIACIS/ COADIVTORE A R. P.
DIFFINITORE GENERALE / PATRE CACIA ISTIVS MONASTERY GVARDIANI/
HIC EVA ESTERHAZIN REQUIESCIT IN DOMINO

»Ne feledd: ami tegnap nekem, az ma neked is« (Eccl. 38.V.23) / Így szól a vándorhoz a Méltóságos Hercegné / Esterházy Éva, Magyarország nádornéja / született Thököly grófnő aki / augusztus 21-én békésen / elhunyt, /s akitől mindenét kapta, annak mindenét odaadta/ Jézus Krisztust téve meg örökösének / végrendeletének végrehajtóinak pedig jelölte / az Excelenciás és Nagytekintélyű urakat/ úgymint gróf Illésházy Miklós magyar kancellárt, / a magyar (ügyekben) belső tanácsost / nemkülönben a Szent Római Birodalom grófját, Löwenburg Jánost, az osztrák (ügyekben) császári és kamarai tanácsost / [és] a Tiszteletreméltó általános tanácsos atya segédjét, / Cacia atyát, ennek a kolostornak az elöljáróját. / Itt nyugszik Esterházy Éva az Úrban.

Előszó

A Johann Samuel Boór szépapámtól öt nemzedéken keresztül megőrzött és továbbadott kéziratot a 19. század első felében szokásos nagyalakú (21×35 cm méretű) papírlapokból összefűzött, majd' 150 oldal alkotja, amiből 92 oldalt használtak fel. (Egy helyen egy jelentősen nagyobb lap van kinyithatóan belekötve és hajtogatással a többihez igazítva.) Nem állapítható meg, eredetileg volt-e borítója, de valószínűbb, hogy sosem volt. A kézirat fizikai állapota jó, enyhe számfülességtől és az olvasást nem zavaró foltoktól eltekintve épnek mondható. (Egyetlen egykori veres viaszpecsét helye árulkodik a 26. oldal szélén a lenyomat sajnálatos elvesztéséről.) A kézirat ceruzával jegyzett oldalszámokat visel. Ezek valószínűleg nem a szerzőtől származnak, hanem attól az olvasótól, aki utólag a szöveget is megpróbálta helyenként – ugyancsak ceruzával – olvashatóbbra javítani. Az utólagos megjegyzésekre az 53. kéziratoldalig széles margó szolgált, de később a margó jelentősen szűkült, már nem is előre léniázott, végül el is marad.

A napló olvasata – szerzőjének az írásban való járatlansága miatt – nehéz, néhány helyen bizonytalan. A fordításban lehetőleg – de nem mindenáron – törekedtem a kor stílusának felidézésére, de elsősorban a gondolatokat próbáltam meg mai fejjel érthetővé fogalmazni. Néhol (szögletes zárójelben) olyan szavakat is beleszúrtam, amik az eredeti kéziratban nem szerepeltek, de az érthetőségnek javára válnak. Hasonlóképpen, az érthetőség érdekében feloldottam azokat a rövidítéseket is, amiknek a jelentése egyértelműen megállapítható volt. A tulajdonneveket és a nem német (vagy szépapám által nem németnek érzett) szavakat latin betűkkel írta, ezeket *dőlt betűkkel* jelöltem – szükség esetén lábjegyzetben adva magyar megfelelőiket. Sajnos, még maradt egy-két olyan szó, aminek a jelentését eddig nem sikerült megfejtenem, ezeket a lábjegyzetekben kiemeltem. A kéziratban szereplő áthúzott szavakat kihagytam, hacsak nem vittek közelebb a megértéshez.

Boór Sámuel (1798–1871) elődei már a 16. századtól soproni polgárok voltak. Sopronban évszázadokig legalább két, egymástól teljesen független Boór família létezett: az „építő” Boórok és a mieink, a „kékfestő” Boórok. A mi Sámuelünk a kékfestő Boórok gazdag soproni iparos családjában született és egyetlen gyermekként érte meg a felnőttkort. Atyja műhelyében kitanulta a kékfestő mesterséget, majd vándorútjának megtétele, mesterré válása és a soproni polgárjog megszerzése után átvette a műhelyt. Atyjától nemcsak jól menő üzemet, hanem több bérházat, tehát jelentős vagyont is örökölt. Sámuel a kékfestés mellett, már az 1830-as évektől szőlőtermesztéssel és bor-nagykereskedelemmel is foglalkozni kezdett. 1839-ben, legidősebb lánya esküvője után, átadta vejének az addig jól menő kékfestő műhelyt és 1842-ben a Győri út és a Kőszegi út szétágazásánál vendégfogadót nyitott „a magyar Lánchídhöz” címezve. A város külső tanácsában a

tagságát az 1848-as forradalom után is megújították, de amellet több városi bizottságnak is a tagja volt. A magát német iparosnak tartó Sámuel forradalompartoló érzelmei miatt 1848–1849-ben „kompromittálta” magát, ami később sok kellemetlenséget szerzett neki.

Két fiát Pozsonyban és Bécsben kereskedővé tanítatva, rájuk tervezte hagyni a családi borkereskedelmi vállalkozást, azonban előbb Gusztáv fia halt meg, majd Károly jelentette ki, hogy ő csakis gazdálkodóként tudja elképzelni az életét. A terveit feladni kényszerült Sámuel Kissomlyón (Vas megye) és Hosztódon (ma Hosztót, korábban Zala, ma Veszprém megye) birtokot vásárolt és 1855-ben Sopronból kissomlyói szőlőbirtokára költözött. A vidéki életet azonban nehezen viselte, ezért hamar eladta kissomlyói birtokát és Bánfálvára (Sopronbánfalva, Wandorf) telepedve belevetette magát a bor-nagykereskedésbe és a szőlőtermesztésbe.

Sámuel kissomlyói birtokának magányában kezdte el papírra vetni visszaemlékezéseit. Mintául szolgáltak számára anyai nagyapjának, Jakob Kistlernek 1745-ös feljegyzései.¹ (Ezeket korábban kékfestő-ipari vonatkozásai tekintetében Domokos Ottó dolgozta fel.)²

A kéziratot hosszú ideig legidősebb unokája, Boór Lajos őrizte, majd egyik leányági dédunokája, akitől Boór Samu egyik szépunokájához került.

Az „Errinerungen” [sic] egyes témacsokrok mentén, időpontok és témák közt csapongó emlékek halmaza, kiegészítve Sámuel gazdálkodásának egy évről közölt pénzügyi mérlegével és a Boórok hiteles családfájával. Bár egy némileg rezignált ember szavait olvassuk, mégis nem ritkán csendes humor érződik belőle. Nemcsak a leírásai miatt vagyunk különösen hálásak neki, hanem több, egész oldalas rajzáért is! E vízfestékekkel színezett ceruzarajzok esetlenségük dacára, hiteles tanúi a korabeli Sopron látványának, és az „Emlékek”-et a többi ránk maradt soproni krónikához képest egészen különlegessé teszik, még ha a rendelkezésre álló hely szűkössége miatt itt csak egyes részleteket tudunk is bemutatni.

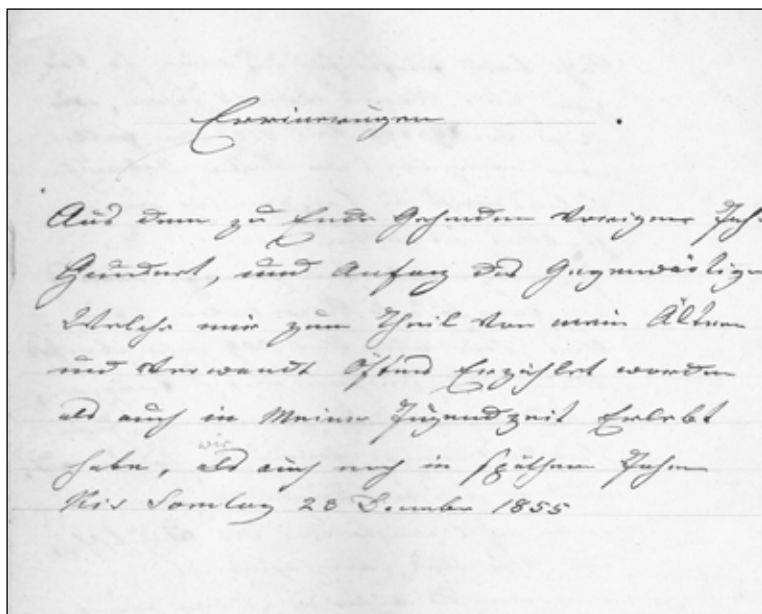
Az „Emlékek” („Errinerungen”)

Emlékek a véget ért előző évszázadból és a jelenlegi kezdetéből, a' mint azt az én öregjeim és rokonaim gyakran mesélék nékem és amit ifjúságom idején, meg még a későbbi években is, magam is megéltem volt.

Kis-Somlyó, 1855. december 28.

¹ A Kistler-krónikát ma a Soproni Múzeum őrzi (leltári száma: K.84.3.1).). A másolatot és a Boór család naplóját Luise Wanitsek készítette 1876-ban (Soproni Múzeum, K.84.2.2). Boór Sámuel és felesége akvarellképe megjelent: *Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet állandó kiállítás katalógusa*. Sopron, 1994. 24–25.

² *Domonkos Ottó: A magyarországi kékfestés*. Corvina, Budapest, 1981.



1. kép. Az „Errinerungen” bevezető sorai

Ritkán fordulhatott elő, hogy alig 15 esztendőnyi rövid idő alatt – mint ami 1796/97-től 1812-ig tartott –, a népek szokásai, az életmódgya 's. a t. egészen átalakuljanak. Európában általánosan a francia forradalom miatt, nálunk pedig a francia csapatok '809. évi ittéléte következtében ugyanúgy minden új alakot vőn fel: évszázados szokások hagyattattak fel és csodaszámba kellett volna venni, ha valaki nem tudta volna, hogy a német [nyelvű soproni polgárság] a francziát majmolja, hiszen az előtt kinek jutott volna eszébe, hogy a polgárórség zenével és dobszóval az oltárig a templomba masírozzon és ugyanúgy kommandérozzák,³ mint az utcán – [de] az emberek látták a francziáktól és utánozták. Ebben az időben kapá a régi czafliviselet [copfviselet] az első dőféseket, pedig még a francia huszárezredeknél is hordtak czaflit [...] (2. kép)

Az öngyilkosokat nem a temetőben temették el, sőt, a katolikusoknál még a gyerekeket is – akik újszülöttként nem lévén megkeresztelve –, nem a megszentelt földbe temették, hanem a [temető] falon kívül, közvetlenül az út mellett, egy ott állott kőkereszt mellé (ahol most a kis puskaportorony van), ami nem csak vigasztalan volt, de hozzájárultak még a disznók is, amik némelyeket kitértek [a földből], mígnem aztán egy gondos plébános a keresztet bátran oldalt a temetőbe tette és az ártatlanokat oda temettette, még ha pogányok voltak is. [...]

³ Kommandérozzák: vezényeljük.



2. kép. A franciák ellen 1809-ben felállított nemzetőrség néhány egyenruhája

A kézművesek hagyományai sokfélék voltak, és köztük voltak jók, de sok terhes és idétlen is. Az inasnak étkezéskor állania kellett: aki a' nélkül is a ház igavonó barma volt, az az evéskor se sokat pihenhetett! Vasárnaponként [ők] forgatták a nyársakat, hét közben sok helyütt a gyerekek czipelői voltak, mivel gyermekgondozó lányok sem voltak szokásban, ellenben nem volt hiány [a legények] üstök[é]nek cibálásában 's a t.

A bőrösöknek vándorlaskor bőr mellénye és bőrből való kabátta kellett legyen, szarvasgyilokkal⁴, vagy barna kabátokat hordtak. A kelmefestőknek nem volt szabad magukon semmi fehérét viselni. A kalapkészítő nem hordhatott viaszosvásznat a kalapján és nem hordhatott sipkát. [...] A mészáros nem hosszú kabátot, hanem csak rövid bebecset, vagy rövid bundát és egy fehér csücskös kötényt [viselt], körbekötve a derekán, ugyanúgy, mint a csizmakészítők, vagy a magyar kovácslegények, csak ezek sötétkéket [hordtak], esetleg ezüst gombokkal.

⁴ Itt arra az egyenespengéjű, hosszú törre utal, amit a vadászok is hordtak fegyverzetük kiegészítéseként.

Ha a legények közül valaki pofaszakállt viselt volna, na, az szépen jött volna ki a mi környékünkön, a német iparosoknál! [...]

Az évfordulóknál, egész őszintén [szólva], előbb-utóbb jó verekedések voltak, és aki nem tudott jól nyakalni és abban örömet lelni, annak nem sok szórakozása volt; kivéve néhány *professziót* [céh-egyletet], ahol igen derekas lakomákat tartottak, főképpen a kelmefestőknél – a kiknek a czéhe *Pozsonyban* székelt és egész Alsó-Magyarországról több, mint 250 mestert kebelezett magába – és egy ebéd költsége akár 800 fr-ra is rúghatott (ami nagy pénz volt akkor, amikor még nem járta a francia konyha!), de a szappanfőzőknél, meg a mézeskalácsosoknál is tisztességes összegre rúgott [...]

Egyáltalán, inni, azaz tulajdonképpen vedelni a fő szabály volt minden alkalomnál [...]. Időnként sok és jó bor termett, akkor aztán igencsak bőséggel. Ilyenkor, ha egy paraszt a gyümölcsöt a hetipiaczon eladta és berúgás nélkül utazott [onnét] kifele, akkor nem is a piacon járt! Ha áron alul adott el, akkor ivott mérgében, ha jó áron, akkor örömeiben. Voltak *kapitális* nagyivók, nem is kevesen, akik naponta akár 15 félmértéket is bedöntöttek.⁵ Voltak *kvartál*-nyakalók – akik, ha rákezdték, gyakran nyolcz napig is ültenek a borkimérésben, aztán megint 2–3 hónapig jól viselték magukat –, úgyhogy a [bor]kimérésnek a czéheknél valami éjjeli táborhelyet kellett adnia némely gyakorlott ivóknak, akik a vásár- és ünnepnapokon az egész délutánt szorgalmasan végigszopogatták, hogy amit derekasan megszolgáltak, azt a délután folyamán bevedelték [...]

Még a[z ezerhétszáz]70-es években is, ha egy pék az előírtnál kisebb süteményt süttött, akkor gyors pellengérezésként pocsolyába tunkolták.

Esküvői szokás volt, hogy a vőlegény két kérészt küldött, akik illendő megszólítással kikérték a menyasszonyt, azután az „igen” szóra a vőlegény húsz tallér, vagy egy dukát foglaló átadásával letudta a meghívást a vőlegény és menyasszonyhoz. Ugyanúgy, mint most is szokás, az esküvői ebédnél két legény, vagy fiatal házas férfi – a gazdapolgároknál hosszú rókaprémben – állt ki, a kezükben citrom és rozmaring, aztán szépen folyó szóval minden gondosan el soroltatott, ami az asztalra volt kerülendő – ami jó volt, mert az ember a hosszú éteksornál ahhoz tudta magát igazítani.

Az ember étkezéshez vendégségbe is gyalog méne, – a templomba is csak a házasulandók mentek kocsin, nem volt szokásban a tanúnak [a kocsin] jelen lenni –, mert a fogat nem nagyon volt divat.

Aztán a [lakodalmi] asztalnál jöttek a szokásos viccek, főként a nem éppen finom ízlésűek [...]

A táncot menüettel kezdék, elsőül a menyasszony az egyik vendéggel.

Az édes süteménynek még az átlagos házaknál is nagyon alárendelt szerepe volt, vagy csak vajas tészta képviselte. Hideg tejberizs megszórva fahéjjal és cukorral, rá mazsola és megszórva mandulával – ez már a *non plus ultra*⁶ előadása volt!

⁵ A félmérték (Halbe) italmérték, Bécsben kb. 7 dl, Magyarországon 8,5 dl.

⁶ Non plus ultra: felülmúlhatatlan csúcs.

Élelmiszer tekintetében az életmód igen egyszerű volt, például a jómódú iparosoknál ebédre leves és főzelék, rajta marhahússal, estebédre ugyanaz, vagy marhahús helyett rostélyos vagy stercz, dió, vagy [hab]csók, ha az étkezésben nem volt marhahús. Hét közben [napi] 2 vagy 3 meszely⁷ bor és vasárnap égetett szesz. Finom tésztafélélet egész évben nem ismerének, ha vendége volt az embernek, akkor rétes vagy kitolós fánk készüle. Maga a saláta csak azokkal a francziákkal lett módi, akik reggelire az égetett bor mellé mindig csak csirkét és salátát követeltek. Kávé reggelire a legkevesebb házban fordult elő. Befőttek az ember a nevét se ismerte, az esküvőre csak szárított gyümölcsöt hozatának, meg aztán a sültök is igen jutányosak voltak: egy pár csirke 8–10krajczár papírpénzben, kacsá 30–35kr, [...] egy szopós malacz 28–30 kr, [...] 4 csöbör [tej] 1Gl⁸, a legolcsóbb zab 25–28kr, a rozs 2kr, a búza 4kr 's a t'. A legdrágább volt egy mérő kolompér 9krajczárért [...] A bor 8–12–14 kr, csak az 1809–10-es, a '11-es, aztán a '14-től '17-ig terjedő évek voltak kivételek, amikor egy fél meszely 1-től 2 forintig kóstált. A ser 5–8 kr, akár 2 kr-ig, nem emlékszem [pontosan], a bürgerek konduktusában⁹ előírták, hogy 2 kr alatt senki ne adjon el, nehogy azzal a bor [árát] befolyásolják.

A három kávéházat nem nagyon látogatták. A Rózsában leginkább marhakereskedők, többnyire ráczok fordultak meg, mert akkoriban a disznókkal való kereskedés még nem az osztrákoknak volt kezében, hanem a sopronyi polgárokéban. A Spitalbrückéhez [Ikva-hídhöz] csak kevés iparos és kereskedő jára. Csak vasárnap estve, midőn a kézműves legények és gazdapolgárok fiai elteltek borral, akkor mentek kávéházba, hogy lazítsanak. A városban a tanácsháza mellett professzionista játékosok, a lump alakok játszanak – a város hadnagynak egyebek mellett már csak ezért se kellett messzire mennie.

A ruhák nem voltak külhoni módinak alávetve, és ahogy már említettem volt, minden [társadalmi] rend felismerhető volt az öltözékéről és némely ruha a gyerek gyerekére hagyományozódott, mint ahogy nekem is van egy posztó zekém a dédnagyanyám menyaszsonyi bundájából, ugyanúgy, ahogy a szekrényemben van édesanyám esküvői ruhája is.¹⁰

A [szóló]kapás minden nap rövid zsávolyruhát hordott, maga a tehetős gazdapolgár vasárnapon posztózekét, legföljebb kabátot visele. A gazdapolgár vasárnaponként czombközépig érő atillát, [...] galambtojásnyi gombok, aztán egy háromszögletű kalap (kerek kalap felhajtott karimával) és hosszú nádpálcza, ezzel tényleg készen volt az egyenruha. [...]

'809-ben a francziák érkezése előtt a polgárságot öt *kompániába* osztották be, amik közül 3 kompánia, mint a legjobb gazdapolgárok, télen atilla helyett egy hosszú kabátforma bunda, rókával kipurézva és bélelve, elől az atillához hasonlóan kizsinórozva, úgyhogy egy ilyen öltözetet a házasságkor beszerezve az egész élethosszára elég volt.

⁷ Meszely (fél icce): borra használt űrmérték, magyar (pozsonyi) meszely: ~0,42 liter, bécsi meszely: ~0,34 liter.

⁸ Gl (= Gulden, forint), 1 Gl = 60 kr.

⁹ Konduktus: kontraktus, bérleti szerződés.

¹⁰ Sámuel édesanyjának, Maria Elisabeth Kistlernek az esküvője 1783. július 7-én, több mint 70 évvel korábban történt...

A női személek sötét zekét hordtanak és letűzött főkötőt, és szoknyákat. Kék köntnyt kimenőre, két réteggel. Télen zeke, bundával, kivarrva és bélelve, aztán vasárnap csúcsos főkötő, a minnek elől az arczba egy csücske van.

Parapléről [esernyőről] szintén nem volt szó, hanem az asszonyok a szoknyát a fejükre húzták, a férfiak pedig úgy jártak, mintha nem esne [...] A kézművesek asszonyai közül sokan jártak hasonlóan, csak sokkal szegényesebben. A vagyonosak télen hosszú bundát hordtak, hozzá drága térdharisnyát és kalapot. A férfiak 1805-ig leginkább külön nyári és téli bundát viseltek. Az előbbieket csak világosabb színekkel voltak „kiprémezve”, a téli nagy utazó bunda volt. Farkasprémmel [mentek] a templomban és úgy ülének, mintha a közeli kályha mellett lennének. [Felső]kabátok szintén nem nagyon voltak használatban, inkább köpenyek nagy gombokkal és széles[szájú] zsebekkel. A frakkok nem nagyon voltak mások, mint a köpenyek, vagy az ember a köpeny tetejébe egy vállkendőt terített, ami hátul lelógott, mint a pándorfalvi¹¹ parasztasszonyoknál ma is, és a „frakk” kész volt. Czipő és harisnya, térdig érő rövid nadrág, részben előnyös viselet volt, részben csak a német iparosok sajtátya, és a fő dolog a czaflit volt, de csakis a kézműveseknél. [...] akik nemesek és előkelők akartak lenni, azok a kontyukat és a parókájukat hajporral hintették meg. Még azoknál is púderezés volt a divat, akik nem hordtak parókát. Nagyfejű nád sétatálcza, nagy ezüst czipőcsat, egyházi és tanácsbéli uraknál fekete selyemharisnya, úgy, mint az orvosdoktoroknál. Mindez csak a német lakosoknál volt érvényes. A gazdapolgárok czaflit hordtak. A magyar nemesemberek azonban, mint ma a Pecsovicsook, vagy mint az ősapáik, nem czipőt és harisnyát [hordtak], hanem szűk nadrágot [...] Kerek kalapokat régebben nem hordtak, éppoly kevésbé lebernyeget se, hanem csak házi sapkácskát. Az asszonyoknál ehhez jött a nagykendő, azonban nem olyan drága, mint a milyen manapság a legkisebb cselédnek is van, hanem fehér főkötő, és hosszú ruha [...] Ugyanúgy, a férfiak is kezdtek inkább földig érő hosszú, vagy felső [nagy]kabátot hordani a bunda helyett. Mivel a *pantalló* ’814–’16-ban már divatba jött, a szücsök (a magyar szabók) ugyanúgy eltűntek a használatból, ahogy a fodrászok is, mert hiányoztak a czaflit (az osztrák katonaság még a ’804-es vagy ’806-os évben is czaflit hordott), térd fölöttig érő fekete *kamásni* és czipő még a 30-as években (a német regimenteknél), rövid nadrággal. A hajadon nők, részben födetlen fővel, voltak a világiak megrontói és vasárnap délután sokan találták a szórakozás úttját az átelleni kukucskálásban – magam is gyakran kerestem ezt a mulatságot [...]

Úgy, mint a viselet és az étkezés, a lakás és a bútortartás is nagyon egyszerű volt. Az iparosoknál egy szoba, meg egy kamra, a vagyonosoknál egy lakó és egy [ünnepi] tisztaszoba, egy kamra (mert a kamra sosem hiányzott: az volt a jele, hogy az embernek van még tartalékja is, ma azonban inkább naponta lemond a helyről. Egykor három szatócs alig tudott megélni ott, ahol ma 20 vagy 30 van.)

A politúros bútortartás szintén nem ismerték, csak viaszolt vagy festett ládák és székek [voltak], a pénzesláda volt az asztal és szekreter, szófa csak az előkelőknél volt, de a

¹¹ pándorfalvi: Parndorfba (ma Burgenland, Ausztria) való.

nagypapaszék nem hiányzott sehol. Mennyezetes ágy függönyökkel és egy zöld kályha (mert akkor még nem kőszénnel fűtöttek), tűzhelyről (Sparherd) fogalmunk se volt. Az ajtó fölött egy stelázi az óntányéroknek és korszóknak, az ágyak fölé képek helyezve, a tükrök kicsinyek, vagy nem is valának és egy fából való svarczvaldi óra – egy debreczeni állóóra már előkelő dolognak számított.

A sétateretek, vagy más sétálási lehetőség hiánya, meg a házak mellett a rossz kövezet nem csinált kedvet a sétáláshoz: az ember szép időben kiült a kapu elé, vagy kiment a gyümölcsös-, vagy szőlőskertbe, rossz időben azonban a kályha mellé, vagy az ablakhoz, ennél fogva az embernek szívesen volt sarokablaka, hogy az utcafrontról ne lássák, de ő azért lásson ki, ezért ez a zsvány módi, a cikczakk-ablak. Most egy este több ember jár a városban, mint egykor három hónap alatt, mert korábban nem volt utcai világítás, úgyhogy az embernek vagy lámpavivő fiúcskával kellett világíttatnia – mint a színházból [hazafelé] –, vagy maga vehette a lámpát a kezébe. A színház akkoriban 4–500 embert fogadott be és nem volt félig! És egyes években operákat adtak, [egyed] naponként mi-csodákat!

Az uraságiakon kívül tulajdonképpen nem voltak fogatok, mert csak keveseknek volt ilyen megbámulni való kocsija [...], és az utcai kövezet se hívogatott kocsizni, mert a trappban utazás sokba kerülhetett a kocsikészítőnél és a kovácsnál. Ha a parasztok a szekerekkel szerencsésen bejutottak a városba, gyakran ők is széttörték magukat, ámbár az utcákhoz képest az országutak sem voltak jobbak, és még nem voltak kikövezeve, ami oda vezetett, hogy a *delizsánsz Kanizsáról* Sopronyig gyakran csak 3 nappal később érkezett meg, és volt, hogy ez is csak akkor volt lehetséges, ha 20–22 ökröt fogtak eléje és az oldalán parasztok mentek, akik rudakkal segítettek *palancírozni* [egyensúlyozni] a kast. Természetesen ez csak tavasszal és ősszel fordult elő, mert egyébként a sopronyi *postalovak* nevezetesek voltak lassú járásukról és nem fordult elő megbokrosodásból származó baleset, úgyhogy mindenben van valami jó [...]

Igen dicsérendő volt, hogy a háziasszonyok a személyzettel együtt teregették a vászonneműt. Az asszonyok szoknyáihoz félgypajjú vagy gypajjú anyagot használtak, és ezzel a házi igényeknek tartós szövettel tettek eleget.

Parketta, szárnyas ajtók üveggel vagy anélkül, társalgó luksuszútorokkal és vázákkal – a mire az embernek általában nincs szüksége –, a polgári házakban még névről se voltak ismertek. A kis ablakok, alacsony ajtók, boltozatos szobák, rossz és sötét lépcsőházak nem voltak alkalmasak fényűző berendezéshez, ahol már egy téli rátét-ablak is luxus volt, – éppoly kevésbé, mint felhúzó ütő-órákra se. Ezért sokszor megállapítam, hogy a mostani sokféle igény közepette könnyebb gazdagnak lenni, mint régen a kevesebb igénnyel – amikor az ember csak magán viheté – önmagát úgy visszafogni, hogy a nélkülözhetőt ne szerezze meg, és aztán továbbá, mert – különösen egy üzletembernél – az érdem a legtöbb esetben inkább, vagy akár jobban kifizetődik, amennyiben mindenki az önként mérsékelt igényeit számíttya be. Keveset építettek és Sopronyban [korábban] egy építőmester egész életében nem épített annyi új épületet, mint amennyi a '840-tól '855-ig terjedő időben egy-egy évben épült (alig 1/8 résznyi). Reparálni, a szükségeset ki-

javítani, ez vala a jelige. A nagy emeletes házakat [újra]bevakolni és kimeszelni, vagy az ablakokat újra festeni nagy fényűzés volt, mai napságra azonban igény lett rá. A szobák kifestése '815–20 közt jöve szokásba [...] Az aranyozók mit csinálhattak akkor, amikor az emberek az aranyukat a fazékban tartották, vagy a ládában, most ellenben már két aranyozó él. A tapétázó volt az egyetlen, aki csődbe ment, bár ő ugyanakkor kontár volt. Most a kontárból nemcsak hogy egy bútorkereskedés lett, hanem három másik lerakat is, ott, ahol a '830-as évekig a város összes asztalosának együttesen csak két kis üzlete volt, ami bútorokat tartott árusításra készleten.

Az adó a '48-as évig nagyon alacsony volt, ellenben a kereset a '808-as évig nagyon alacsony és egy legény heti bére magyar csizmapatkoló kovácsként egyebek közt heti 36 krajczár, másfél forinttól 24 forintig terjed, ami a számla ugyanazért a munkáért ami mai napság alig az ¼-ére rúg, a munka jó erős, ellenben tartós [...]

'799-től kezdte a bankóczédulának nevezett *papírpénz* árfolyama egyre följebb, egészen 500 forintig emelkedni, miközben az ezüst érmék fokról-fokra egészen eltűnének, mint maguk az ércpénzek is, a papír[pénz] azonban egyre szaporodott, úgyhogy minden nagyon drága lett. Így mindenki, akinek a vagyona áruban, vagy ingatlanban fekvő volt, annak nyernie kellett. A napibér az élelmiszerekkel magasabbra kúszott, a pénz sokaknál veszte becséből, és aztán egyre inkább jött a pazarlás és a visszaélések, ahogy a fényűzésbe belemerültek.

Az első leértékelés után, '814-ig jöve az átváltás az *előlegezési jegyre* [Einlösungschein], ahol aztán az adót a 250-es arány szerint kellett fizetni, aztán a '820-as évek táján a bankjegyek, amik az ezüstrrel egyenlők voltak, aztán megjelentek a húszasok is. Akik ebben az időben nyugdíjból vagy fizetésből éltek, azoknak keserves volt, mert minden szörnyen drága lett és a forintyaik napról-napra kevesebbet értek, ugyanígy, azok is rendkívüli nagyot veszítettek, a kiknek csak *tőkájuk* volt. Ezzel szemben, a kiknek árujuk, vagy ingatlanjuk volt, azok állandóan csak nyerének rajta és sokan anélkül levének gazdagok, hogy tudtak volna róla, úgyhogy azt lehet mondani, hogy emberek álmukban válának gazdaggá [...]

Mivel sem *járda*, sem világítás, sem kiépített utcák és hasonlók nem voltak, ezért igen szerény volt a város költségvetése, ami a *domesticát*¹² terhelte, és a polgárok tiltakozása mégis hevesebb volt, mint mainapság, mert a magához hasonlókkal szemben jártathatá a száját – anélkül, hogy ráverték volna, most azonban hallgatni kell és fizetni, amit a közösségi urak és társaik előszámlálnak. A többiekről gúnyosan Igen-uraságoknak nevezetnek, ha azonban az így elkülönülni akaró uraságok az eljövételbe voltak, egy hajszállal sem valának okosabbak vagy jobbak, mint a többiek [...]

Egy városi tanácsnoknak 400, főtisztségben akár 600 bécsi értékű forintja is volt (600!) [egy évben], és az emberek mégis minden fáradságot vállaltak egy ilyen hivatalért, mert a mellékjövedelmek meghozzák a [hiányzó összeget?]. A legrosszabbak a gyakornokok fizetései voltak, köztük [volt, a ki] 7–8 évig [volt], ismerék egyet, aki 15

¹² Domestica: házipénztár (lat.)

évig gyakornokoskodott, akkor kapott 60 fr fizetést. Vagyon nélkül, ahogy a legtöbben valának, nagy feladat volt fizetésén levegőn kívül valamin tengetni az életét. Egy erdőkerülő [bére] napi 30 krajczár, természetesen lopásra volt utalva. Előterjesztést tettem a közösség eránt, hogy mindenkinek olyan fizetség lenne adandó, hogy a mellékes jövedelmek elhagyásával a számára kiszabott életköltséget megkapandja, de válaszul azt kaptam, hogy maradjunk a réginél, mert mégiscsak van állásuk. Az összes *salárium* '834-ben 23770 fr W.W. [bécsi forint], vagy 9508 Cz [konvenciósi forint], a miből 12 tanácsnok volt – köztük 1 polgármester, 1 városmester, 1 városhadnagy, (aki egyúttal az egész rendőrségért felelős volt) –, a tanácsurak voltak a főjegyző, az aljegyző, 1 esküdt, városi pénztárnok, 22 könyvelő, 1 adószedő, 1 fő és egy al-kamarás, 2 segéd a városi és a polgármesteri hivatalnak, 2 árvák atyja és 1 vagy 2 felügyelő, 1 alfelügyelő, [...] 5 írnok, 3 bírósági előadó, [...] 4 hegyemester ugyanolyan jól fizetve, 1 városi őrmester, 2 káplár, 32 muskétás, 1 dobos, 1 börtönőr, 2 háziszolga a tanácsházán, 6 kocsis, 1 [ló?]etető, 10 éjjeli őr, 4 toronyőr, 1 kórházfelügyelő, 1 kórházi ápoló, 1 erdőmester, 8 erdőkerülő, 4 mezőőr, 4 lámpagyújtogató [...] 4 útfelügyelő, 1 tűzifafelügyelő, 1 tűzifaőr, 1 szénakötöző. Ebből belátható, hogy a fizetések igen kurták valának, és mégis több tőkés volt közöttük.

Mivel az emberi természetben van, hogy sose legyen elégedett, nem volt az eset másképpen különösen a jogalkalmazással [sem] és mégsem volt olyan szörnyű, mert egyszerű volt és sokkal gyorsabb, mint most. Kevés költséggel járt, minden apró vita a polgármester és 4 tanácsnok hetenként tartott részleges ülése elé került [...] Egyetlen polgár sem kaphata testi fenytést, előbb el kelle venni tőle a polgárjogot, ami csak bűnügyekben történe meg. A részleges bíróságon minden panaszt csak szóban tettek meg, bejelenteni az ember inkább szombat[i panasznap]on ment, mint frissiben. Bejelentés, nyilvántartásba vétel minden tanácsnapon volt [...]

Az újonczozás ezzel szemben egészen a '20-as évekig elítélendő vala, mert addig csak a legszegényebbeket emelték ki. Megérkeztek a parancsok 's a t. és oly módon, ahogy az ember a vadállatokat fogja be, az éjszaka a városkapitány vezényletével, muskétások segédletével az előre kijelölt házakba erőszakkal vagy fortéllal benyomulának és a legényeket az ágyból kifogdosák. Azért azonban, hogy békességben minél többet elcsípjenek, 3–4 oldalon egy időben kezdék el összefogdosni [őket], ez vala a káplárok és a negyedmesterek egyik fő feladata. A kedvezményeket jól megfizették. Amikor azonban egy utcában több legény [is érintett] vala, akkor lárma kerekede és megindula a futás, hogy mentenék magukat, át a városfalon, az erdőig is, ahol gyakran 20-an, 30-an egyfajta rablóéletet kellett éljenek. Nappal aztán minden oldalról megindult az üvöltözés és átkozódás. A legrosszabb az evangélikus legényekre nézvést volt, mert az evangélikus városhadnagynak toleránsnak kellett lennie [a katolikusokkal szemben], hogy a katolikusok kedveljék. Ha katolikus volt a városhadnagy, annak ez nem volt az inge és kímélte a saját embereit. Ez kellemetlen volt a városhadnagynak, a káplárnak és még egypáraknak. Másnap dél körül megjövének a járművek a falvakból, szekér szekér után. A bírók és esküdtek, 1–2, néha 3 rekrutával, megkötött kutyákkal (igen, a szekér után kötve), mellettük a jajveszékelő mamák, a legények berúgva, vagy egészen kétségbeejtő kinézettel. Égre kiáltó

méltánytalanságok történének itt. Némely szegény özvegytől az egyetlen fiát (és több szegény családnak akár 2–3 fiát is) elvitték, [...] legtöbbször a faluból a csordapásztor fiát is elvitték. Fokról fokra azonban megváltoza ez a szörnyűség is, hogy vagy minden helység felpénzt fizetett az önkénteseknek, vagy az ember maga helyett letett egy bizonyos összeget és akkor visszajött.

'830-ban országgyűlési határozat következtében elrendeltetett a sorsolás [...] Sopronyban hosszas ellenkezés után sorsoltak, és akire a húzás esett, azt a tanácshoz küldték, ahol szegényeket kísértésbe vivő felpénzt adtak, míg a vagyonosak, ha a húzás rájuk esett, kivásárolták magukat [...]

A nagy istenfélelemben, a miről elődeink életmódjukkal hírt adnak, hogy az ember minden vasárnapon és ünnepnapon kétszer ment a templomba, aztán otthon ebéd után kegyes énekeket énekelének és a műveltebbek még délután egy könyvből *prédikációt* olvasának. Hosszú reggeli és estvéli imádságok, ugyanúgy, mint étkezés után. A külsőleges viselkedésben egyfajta illedelmesség mutatkozott, de higgyétek el, hogy az akkori emberek ettől még nem voltak sokkal jobbak, mint a jelenkoriak, és a nagy vallásosság ellenére sokan eltértek [tőle], vagy hiányosak voltak [azok közül, a kik] a mostani idő előtt valók.

Hogy milyen hiányosak voltak az iskolák! [...] többnyire a tanáraik is úgy hívék, elég az olvasás, írás, számolás és hittan, de ebben is százak nem vettek részt. Nyilvános konfirmációról szó sem volt és a gyerekek [...] néha 13–15 évesen járulának [először] úrvacsorára, mindenféle előkészület nélkül, egészen kényszerből. Reális iskolának egészen a 30-as évekig még a gondolata se merüle föl: a vagyonos szülék gyerekeiket latin iskolába küldék a 2.–3. osztályig és azt hitték, ezzel [minden kötelezettségüknek] eleget tevének.

Az ország nyelvére annyi figyelmet fordítanak, hogy a gyerekeket cserébe adták, az iskolában azonban egyetlen betűt se tanítottak belőle [...] Nyomorúságos lukakba volt 100 gyerek összezsúfolva, a tanárok rosszul fizetve, ellenben a pálcza rendszeren lódula és a kézre kék foltok osztattak ki – nem egyet ismerék, akinek az ujjai szürkére verettettek. Aki ott állta, az inkább idomár volt, mint egy tanító intézmény – azok voltak a vallásos színezetű régi jó idők [...]

Nagyon szokásban volt borozni menni, és kávéházba járás helyett szolgált, azért is, mert mindenkinek volt szőleje, mivel ebben a városban minden egyes házhoz tartozott szőlőskert. Szívesen látták, ha tisztességes törzsvendégek jelennek meg, akik [maguk is] szívesebben jártak a jobb házakhoz, mint a *Wiedenen*, vagy más hasonló utczában lévőek – hogy ne kapjanak ütlegeket, ami igen gyakori volt, és gyakran véres fejjel végződtek, ami miatt ugyan a tanácsházán nem haragudtak, mert késéseket okoztak. Hétfőn korán reggelente mindig lehetett az embernek az őrszobán ilyenfajta letartóztatottakat találni, és ha az emberek reggel nem voltak otthon, akkor csak oda kellett küldeni [a szolgát], néha azonban akár a borkimérésbe is, mert az ismert nagyivók (a „Quartal Sauffer”-ek) több napig is a kocsmasztalnál maradtak, és sokuknak a legnagyobb gondja az volt, hogy [a boruk] csak jó szőlőskertből legyen, ahonnan csak jó csöppek származnak, és bizonyos fogásoknak jó híre volt, úgyhogy ritkán volt hiány vendégekben, és a bort mind egyenest

a pinczéből itták ki, egyenest leszívva (nem akaródzott lemenni, mert nem kaparta eléggé a torkot). Azt is hitték, hogy sokat veszít az erejéből, és szívesebben itták zavarosan. Persze a színét nem látták, mert korsókból itták – mert pohárból egyáltalán nem ízlett. Sok vendégnek ez volt az ízlése, de a francziák poharakat akartak, és tiszta (nem zavaros) bort, így ez az ízlés is megváltozott, még ha a sampányer név nem is honosodott meg.

A rendőrséget a városi hadnagy alkotta két káplárával és a muskétásokkal. *Titkosrendőrségről* az embernek fogalma se volt és csak a Bécsben terjengő szóbeszédéből hallott róla. Főlölesleges is lett volna, mert a titkos adatokat nem nagyon találták volna meg, és ha ilyenek váltak volna ismertté, akkor bizonyosan nem nekik maguknak kellett volna a kabátot kipo-rolniuk, a rend mégis volt olyan jó, mint mai napság a bőséges felügyelet mellett [...]

Balfot inkább szokás volt látogatni, mint a későbbi időkben. Főleg azoknak volt ez egyfajta szórakozás, a kiknek lovuk volt [...] Ellenben inasra kevésbé volt kereslet, egyáltalán, fürdőket látogatni szintén nem volt divat és csak lemosdásra használták, amihez némi izzadságot és esővizet is számításba vettek, de a reumatizmust is kevésbé ismerték – némelyek csak hírből. Minden esetre, beszéltek olyan szakadásokról, amik ma csak a pénzes zacskótól vagy a levéltárczától fosztanak meg, amely bajok gyakran a fürdőben történtek meg.

Egyes férfiaknak igénye volt a lövöldékre [...] A lövészkorus '806-ig a Háromkirályok napján [Vízkeresztkor] 11 órakor felvonulást tartott, csak a belvárosban, a '705-ös ostrom emlékére, amit visszavertek, de a '849-es évvel ez a szórakozás véget ért.

A Lőverek sokak számára egy csendes vasárnapi szórakozóhely volt, ami szelídgesztenyékkel volt beültetve. Korábban keresztül-kasul átjárható volt, és keveseknek volt [elkülönített telke], később a költekező polgárok körbekapálták és [telek]sorokat csináltak, aztán nemes gyümölcsfajtákat ültettek (a bánfalviak hasznára és a kukacok tenyészetére), azonban nem saját haszonra, kivéven egyeseket, ahol a telek alkalmas volt, és az ember nem szégyellé a költségeket. Aztán a kunyhókat is átalakíták *villákká*, mert most nyaranta az embernek vidékre kell mennie, Bánfalvára 's a t., vagy legalább a Lőverekbe [...]

A szivarozás számomra ismeretlen dolog volt és az újabb idők gyermeke, mert az ember a jó wigniczter dohányt füstölé a pipából és a költség 20 fr-tól lefelé, a minőségtől függően 4 fr-ig. Általában inkább a bagó vala szokásban és a dohányzás inkább közönségesnek számított. Ha a czopfkorszakban egy hivatalos irodában dohányoztak volna, az hivatalsértésnek számított volna és eljárást vont volna maga után. Később sajnos nemegyszer megengedék a pipázást.

A katolikusok zarándoklatai is sokkal gyakoribbak valának, mint most, és ahogy nekem mesélék, még amikor a pálosok Bánfalván voltak, főleg nagypéntek napján, keresztrel vonulnak és közben korbácsolják magukat – a szegény emberek, akik nem tudnak a titkos átjáróról a kolostortól a hegyen át a gazdasági [...] Már az 1800-as évektől emberséges szellem mutatkozott az evangélikusok és a katolikusok közt, nem az az elutasító elátkozó, ami a korábbi időkben, és még ha a mi iskoláink sokkal hátrább voltak is, mint ahogy lenniük kellett volna, de mégis előbbre voltak [másokhoz képest] és a művelt katolikusok nem szégyellték a gyermekeiket hozzánk küldeni iskolába, mígnem '849-től a *jezsuita* szellem ismét életre kelt – és ezt be nem tiltották.

A kereskedelem állása össze sem volt hasonlítható a mostanival. A heti- és az éves vásárokat kivéve az üzletek üresek valának, a *principális* nyugodtan ülhete a szobában, vagy elmehete sétálni, mialatt a bolti segéd ráérősen ácsorgott az ajtóban. Két fűszerárus kereskedőnek volt némi dolga, mindkettőnek nagyjából ugyanannyi, mint mainapság. Az első házak egyikének, egy vaskereskedésnek, a [piac]téren volt egy lerakata, két posztókereskedő volt – kevéssé foglalkoztatva, mert akkoriban egy ember egy kabátot húsz évig szokott volt hordani, attól függetlenül, hogy modern vagy sem. Kelmeárus is csak kettő vagy három volt, leginkább kendervászonban és közönséges pamutban volt némi forgalmuk, összekötve a kalapeladással, ami évente annyi volt, mint amennyit ma a három kalapkereskedés közül az egyik egy hónap alatt ad el, mert az emberek a kalapostól erős filczkalapokat vásároltak és kettővel-hárommal egész életükre el valának látva. Nürnbergi árús¹³ boltnak korábban nyoma sem volt és '825-ben csak egyetlen küzdött keseresen a jelenléteért, és ámbár a lélekszám '840-ig csak keveset növekedett, de a forgalom megtízszereződék. Ami ezt eredményezte, az a lukszus volt – és az eladók új szelleme. A mérlegházat, ahol az idegen termékek voltak lerakva, és gyakran egy évben több mint 1000 fr bevételt hozta, a város bérbe adta, mint ma a negyedes borkimérést, mert korábban a városnak saját szőleje vala, és az időben nyolcz napig, a város birtokában lévő *jegyzőkönyv* szerint (*írásos megbízás*) minden[bor]t adómentesen lehetett eladni – egyedül ez gyakorolá a borkimérést. (Akkor örültenek a borisszák, mert egyedül csak akkor kapának jó bort, nem úgy, mint amikor ugyanaz bérbe volt adva. Volt egy szűk időszak, amikor a legrosszabb volt kimérve.

Az *Erzsébet*-napon megtartott dohányvásárt nagynak mondhattuk, mert kocsi százai jöttek dohánytól megterhelve. Ez jó időszak volt a feketézőknek a [vám]határon [...] A disznós szekerek is nagy tömegben érkezének, amíg a vasútvonal Stájerországon keresztül a gazdák számítását át nem húzta, és több kézművesnek a jövedelmét nem korlátozta.

Zsidók közül '848-ig csak két családot tűrének meg, a többiek csak időszakosan tartózkodhatnak a falak közt, amihez a városnak joga volt.

A '830-as évig még joggal nevezhető az ember Sopronyt gazdavárosnak, mert addig ez volt a túlnyomólagos, merhogy a külvárosok legnagyobb része kizárólag föld- és szőlőműveléssel foglalkozának, ugyanúgy, ahogy sok kézműves és a belváros legtöbb urasága még szőlőművelést űz. Az utcák tisztaságára egyáltalán nem ügyelének, a házak lépcsői gyengén valának burkolva és kevéssé takarítva, az utcák rendszerint soha nem takarították. Amikor a mocskok már a cipő közepéig – és még följebb – ére, akkor néha az egyes háztulajdonosok összelapátolák, de néha hónapok hosszát ott terjenge, ugyan úgy, a' hogy a marhahajtás és a trágyahordás összemocskolá. A városnak nyomorúságos volt a kinézete. A felsőbbség e tekintetben hanyag volt, a gazdapolgároknak meg nem

¹³ Nürnbergi áru: eredetileg nürnbergi finom fémáru, mint tűk, kulcsok, gyertyatartók (soproni evangélikus templomé!), ecsetek, gombok, fésűk, órák (Nürnbergi Ei = „nürnbergi tojás” az első zsebórák neve), később lemezárak, gyerekjátékok...

volt érzéke a tisztaság iránt. Az volt a válaszuk, hogy „mi egy gazdálkodó város vagyunk, ezért nem foglalkozhat az ember a takarítással” [...] Ezért tehát az embernek gyakran az egész utcán végig kelle mennie, míg egy átkelési lehetőséget talált. Nem nézett ki jobban a helyzet a gazdapolgárok házaiban sem, ahol a pinczékben és kamráikban a káposztát és a répát – részben még ma is – a musttal és a borral együtt tárolták.

A sok tűzvész sokkal járult hozzá ahhoz, hogy a szint lejjebb szálljon, mert ismertem olyant, aki háromszor [is] leégett, és csak kevesen vannak, akik ’800 óta ne égtek volna le, mert az emberek újra és újra zsindeellyel fedték [a házaikat], amíg szabályt nem hoztak, és cserépről is nem gondoskodának [...]

A templom egyedül nem tudta a képzést véghez vinni (a fiatal embereknél) és az iskolát sokan csak kevésé látogatták és megelégedtek azzal, hogy a katekizmust és a [kegyes] mondásokat – a gyakorlati életre történő utalás nélkül – kimerítően tanulmányozzák, ami nem volt elég. A jó prédikáció ugyan kedveskedett az öregeknek, de a fiatal-ság számára csak az iskola tud hasznos lenni, ha az minden társadalmi osztály számára [megfelelően] van kialakítva. Az evangélikus egyháziak a ’830-as évekig munkaruhaként a hátukon lecsüngő pluviálét hordtak az utcán, [...] prédikációnál és más hivatalos tevékenységnél fehér ujjatlan karing, amit aztán a Luther-kabát váltott fel [...]

A postakocsi hetente háromszor ment Bécsbe és kétszer *Pozsonyba*. Ma se túlzottan elegáns a zörgő kasztni, a’ miben az embernek 12 órába telik Bécsbe érni, és néha csak másodnapra sikerült Pozsonyba jutni.

Az újságok a bécsiek és a pozsonyiak voltak, mint az Oesterreicher Beobachter, amit a kávéházban, vagy a társaságnál olvastak. Az Augsburger Allgemeinen egy társaság járatta [...], egy hír *Párizsból*, vagy Londonból legtöbbször 10, vagy akár 14 napig volt úton, most, ha a telegráfós híradások pár órával később érkeznek, mint a közönséges 8 vagy 10 óra, akkor az emberek rögtön ki akarnak ugrani a bőrükből. A fogadók hasonló léptékűek voltak, a kisvárosokban és vidéken olcsók, de nyomorúságosak is. (Egyszer atyámmal anno ’829 Pestre utaztunk és étkezésért és szobáért 5 bécsi értékű forintot adtunk ki.) Borraló se volt divatban és az ember nem állított az asztalra két lámpást vagy egy köteg gyertyát, amik hamarost leégnek, de 6 vagy 12 krajczárt kell értük fizetni [...]

A proletariátusnak se volt akkora befolyása, azokon kívül, akik kórházban vagy szegényházban voltak, egyáltalán nem sokan koldultak, kivéve a kézműves ficzkókat, leginkább csak posztósok, vagy takácsok, de inkább *spekulációból*, mint szükségből, csak kevesen voltak, akik tényleg házaltak, azoknak megvoltak a házaik, ahol támogatták őket, csajkányi levesekkel és hasonlókkal, mint mainapság a nőegyletek (akik ezzel széles körben elterjedtek), csak a lustaság vagy a könnyelműség nevelésére nem gondoltak, hanem úgy tekintették, mint embereket táplálni, adománnyal ellátni s. a t.

A bálokat vasárnaponként a kaszinóban tartották [...] A kézműves, vagy kereskedői állású lányok fehér perkálsruhát viseltek, amik nem csak az egész farsangra, hanem nyárra is elég jók voltak, ha minden alkalomra frissen kimosták és egy kicsit rendbe szedték [...]

[Ma] az egész világ csak nemes akar lenni, minden cipész s. a t. A sintérek *von X uraság*-nak nevezetik magukat, következőképpen az asszonynak kegyelmesnek kell lennie. Nevetségesnél nevetségesebb [...]

Jobban élni, jobbat enni és inni maga után vonta, hogy több édes, úgynevezett aszú-bort termeljenek, erről azonban a természet nem vett tudomást, így mesterségesen kellett kisegíteni. A '806–7-es években még a „hideg eljárást” gyakorolták, [...] mivel azonban ez az eljárás igen hosszadalmas – egy évig, vagy azon túl is eltarthat, mire ugyanolyan jó lett –, ezért elkezdtek a „meleg eljárást” használni, ahol leginkább óborral dolgoztak, és az érlelés 3–4 hónap alatt készen lett. Ez az eljárás sok évig bevált, mert csak néhányan értettek ehhez az eljáráshoz [...] Általában a fűszeres [borok] felé fordultak, amik közül azonban sok mérsékeltebb minőségű fajta, mint a miket régebben előnyben részesítettek. A szőlőskertek megművelése is egyre költségesebb lett, mert a munkások egykor korábban mentek a munkába és később haza, és szorgalmasabbak is voltak, amit egyébként régi, 40–50 évvel ezelőtt vezetett munkakönyvek igazolnak, mert egy 10 kapaaljányi szőlőskertet egykor 15-től 18 napig kapálták meg, most 25 nap és még több is kell hozzá. Ehhez vegyük még hozzá az akkor még viszonylag alacsony napidíjakat, és a sokkal takarékosabb karókat és czölöpöket. Még az új szőlőskertek kimérése is egy ügyetlenség volt, mert 6 vagy akár 7 év is eltelhetett, mire az elkészült, amennyiben az ember hosszú árkokat húzott, egymástól 6 láb távolságra, a vesszőket bele helyezte, aztán megvárta, míg azok a szükséges hosszát elérték, hogy betemessék, aztán megint ki kellett várni, amíg a vessző a szükséges vastagságot eléri. A szüret ellenben vidámabb volt, mint mainapság.

A mezei gazdaságot a gyakorlatban 3 évig művelték, azután megtrágyázták és egy évig pihentették. Kevés vörösbor természetetett, *kukuricza* egyáltalán semmi, éppoly kevés burgonya, vagy repcze – e két utóbbinak nevét se ismerénk, a csicsókát pedig kevéssé termesztették.

Meg kell említeni a majálisokat is, amelyet az evangélikus iskolai ifjúság annak a hétnek a vasárnapján tartott, amelyikbe május 1-e esett. Ez egy igazi ifjúsági ünnep, a minnek már egy hónappal előbb mindenki előre örült és készülődött rá, részben zenedarabok begyakorlásával – minden iskola felsőbb osztályainak [„latin iskolák”] volt zenekara –, aztán a Deákok kútjának berendezésével, különösen amikor oda sétáltak, és táncz helyként használták.

A *prímának*¹⁴ és a *retorikának* volt egy zenekara, összehasonlíthatatlanul a legjobb, aztán a *szintaksisnak*, a *grammatikának* és a *donátusnak* is volt néhány hegedűje. Közvetlenül mielőtt a menet elindult volna, ezek a *zenekarok* szalagokkal feldíszítve átvonultak a városra és kora reggel engedéllyel összegyűltek és elrendeződtek, ellátvák magukat egész napra elemőzsiával, aztán megindult a menet a *professorok* kíséretében, állandó ujjongás és zeneszó közepette ki a városkapun által. Legtöbbször Bánfalva és Brennborg voltak a kitűzött úti cél, aztán a Deák-kút, néha Balf és a Tómalom. Brennborgig csak a nagyobbak mentek, a többiek a Bánfalva utáni erdei tisztáson játszottak és ebédre visszamentek

¹⁴ Az evangélikus líceum osztályainak hagyományos megnevezései Sámuel ifjúkorában a következők voltak (alulról felfelé haladva): sexta („hatodik”), quinta („ötödik”), quarta („negyedik”), grammatika (tertia, „harmadik”), szintaxis/secunda („második”), retorika/prima („első”). Sámuel szóhasználata itt pontatlannak tűnik, tán „szintaxis és retorika” akart lenni.

Bánfalvára, ahol az alumnistáknak¹⁵ a szakácsnőjük főzött, a többiek rendelhettek maguknak ebédet, vagy a magukkal vittekből ebédeltek. Az egész délután így telt el a diákok főzőcskéjével, ahova idősebbek vagy ismerősök is ugyanúgy bekapcsolódtak, mint tánczos kedvű leányzók, míg a Nap nyugovóra hajlása a tanárok visszahívó szavát ki nem váltotta. Ez a szokás a diákok számára bizonyosan dicséretes volt és a tanárok számára és a tanárok lelkesítésére a pálczánál alkalmasabb volt [...]

Egyszerű volt a táplálék, egyszerű a ruházat, egyszerű a bútortzat és a lakás. Hasonlóan atyám is pompa nélkül, minden vonatkozásban takarékos és szorgalmas volt, így volt számára lehetséges oly sokat megtakarítani, hogy az '801-es esztendőben [...] 10.000 forint bankóczéduláért megvásárolta a szomszéd házat¹⁶ [...] Ennél a háznál állott a pellengér is, ahol korbácsoltak és nyakaztak is. Azért, hogy az emberiség eme szégyenoszlopát eltüntessék, saját költségre kellett eltávolíttatni. Akkor meg egyetlen kőműves se volt, aki akár egyetlen követ vállalt volna lebontani, így aztán a czehegyletben hallatlan módon oda jött a polgármester egy pár tanácsúrral, fogott egy kőműves kalapácsot, odament a pellengérhez, rákoppantott vele a kövekre, miközben azt kiáltotta: „Megtisztítalak! Megtisztítalak! Megtisztítalak!”, azután kezdték el a kőművesekkel együtt lebontani, hogy aztán a nagy Pócsi kapuhoz telepítsék [...] aztán '850-ben, vagy 51-ben teljesen megszüntették.

'808-ban a nagy tűzvészben a Pócsi utcában lévő ház leégett, azzal együtt, ami a Mamától éppenhogy átvétetett, de szerencsére a sarokházat sikerült megmenteni, holott már mindkét oldalról meggyullada, ahogy már a készáruszobák és több más helyek is komolyan elkezdettek lángolni. A készáruszobát a bátor Kistler mama [Sámuel sógornője] oltotta el, aki a tűz alatt a házban marada.

'809-ben jöttek a francziák, akik hathónapos ittlétük alatt szintén párezer forintba kerültek.

A '811-es évben jött a márczius 11-i császári *rendelet*, ami a[tyám] számára 50.000 forint *devalvációs veszteséget* okozott. A telkek és a *termékek*, a miknek az ára emelkedett, hamarosan pótolták a károk nagy részét, csak az bankódhatott, akinek kizárólag tőkéje volt. Hogy akkor milyen alkalmas volt az idő a *termékekkel* kereskedésre, azt az bizonyítja, hogy atyám 150 mérő kitűnő boron ½ év múlva 10.000 bankóczédulafortintot keresett. '811-ben a bor mérője 250 forintig kóstált, a '812-ben 5 fr-ért vehetőn a nyereség 100–120 fr volt, ebből azonban szeszélyből semmit se vett, annak daczára, hogy a pénz rá a fiókban hevert [...] '816/17-ben az árfolyam már 400 fr-on állott. '818/19-ben végre megjelent [a pénzforgalomban] az ezüst és a jegyek bankjegy-árfolyama 250-en maradt, ezért aztán végül 20 fr-ból 10 fr maradt, így a holdanként 400 forintért eladott agyagos mező 80 fr-ra és hasonlókra jött ki.

[...] A reformáció 300 éves emlékünnepe nagy nap volt nekünk, protestánsoknak, és nagyszerű módon volt megünnepelve ugyanazon a napon – a templom kicsi volt!

¹⁵ Alumnisták: szegény sorsú tanulók, a kiknek az ellátását a líceum szervezésében soproni családok biztosították.

¹⁶ A mai Várkerület 81. helyén állott az 1900-as évek elejéig.

Azóta évenként megünnepeljük a reformácziót. Korábban az ember Luther nevét 10 év alatt egyszer se hallotta a szószékről.

Nem kevesebb az emlékezetemben az 1817-es drágulás. A hetibérem a közönséges legényekével volt egyenlő, magamnak kellett gondoskodnom a ruházatomról (a mosást is beleértve), és mivel az idegen legények kiszolgálása sokat elvett, ezért a '816-os esztendőben 300 fr tőke és '820-ban 476 [...], minden beváltási jegyben számolva, ez volt tehát a *gazdagság*[om] és '825-ig fennállott [...]. Akkor a szőlőskertek a bort egészen haszon nélküli mennyiségben és gyöngye *minőségben* termők voltak, ezért aztán az én ellenkezésem következtében [atyám] némelyeket eladta, elajándékozta, és nekem az üzletet átadta [...]

[A műhelyben] az évi 80 vég feljött 1400 darabra, hogy a posztósok a szövötüket az én sopronyi [műhelyem helyett ...] a színt és a tucatzékét Lépesfalván adták le festeni, ami számomra szörnyű volt [...], ezért csináltattam magamnak egy ahhoz szükséges üstöt, engedtem az *árból* és az enyém volt mindkét munka.

Még hozzá kell fűznöm, hogy miután a festőüzemnek egyre több tételt kellett a saját áruból megfesteni, ezért a boltot nem tartottam alkalmasnak az emeleten, hanem a földszintre helyeztem át, így ezután a festőhelyiséget is át kellett alakítani, a kékfestés egy része bal oldalt az utca felé volt, aztán jöttek az alkalmas szárító szobák, és a hideg kupák [festő üstök] továbbá a fehérítő felvitele is helyet igényelt, így sok mindent át kellett építeni. Ennek során egy pallér hanyagsága miatt a kupaszobában egy boltozat építéskor '827. július 10-én szerencsétlenség következett, épp akkor, amikor az építési bizottság azt megsejmelendő ott vala, [a boltív] beomola és a *pallért*, a legjobb kőművesmestert, *Artner M.* tanácsost és atyámat betemeté! Szerencsére haláleset nem történe, de sérülések miatt kártérítési *pert* kaptam a nyakamba, a' miben azonban bizonyosodék, hogy a pallér volt a felelős.

Később jött a sima gyapjú festés, és én festettem sima gyapjút. Amikor [Lajta] pordányban egy takács bemártott pamutvásznat durván feltekerve kezdett el feldolgozni, amit a kereskedelemben nem kap az ember, akkor *Pordányba* utaztam és megvettem nagyban [...]. Az üzemi költségek és az adók levonása után egyszer éppen 7000 forintot takarítottam meg, egészen '839-ig, a mikoris a festődét *Erzsébet* leányomnak, illetve *Schätzelnék*¹⁷ átadtam. Hogy miért, arról hallgatok [...]

Hogy az üzletnek, amit szüleim halála után átvettem, használjak, kevésbé hajlottam kölcsönt fölvenni, amelynél elkerülhetetlenül kárt és veszteséget szenvedtem volna [...]. '834-ben megvásároltam egy nagyobb porció bort, '835-ben a Forster-féle házat és épületeket (amik a Hosszúsoron '836-ban leégtek), hozzá a '839-es esztendőben a szomszédos Hutflöss-házat és melléképületeket. '834 augusztusában a házat, ahol a festőműhely volt – megelőzendő a sok tüzeseményt, ami addig [Sopronban] már vagy 30-szor megesett – [zsindey helyett] cseréptetővel egészen lefedtettem.

¹⁷ Schätzél Mátyás Boór Sámuel műhelyében tanulta ki a kelmefestést és '39-ben feleségül vette B. Sámuel lányát, Elisabeth Maria-t.

'839-ben [ismét] egy nagyobb *porció* bort vásároltam, amihez már volt pinczém *Bánfalván* és *Tarcán* [Mosontarcsa, ma: Andau, Ausztria], mert az idegen borok behozatala még nem volt megengedve. Ugyanezen időszakban vettem meg három házat, *Huberttől*, *Harkamptól* és *Weigelbaumtól*¹⁸.



3. kép. A Várkerület és az Ötvös utca sarka a domonkos templom felől, 1840 előtt. A feliratozott Weigelbaum-Harkamp-Huber házak helyére építtette Boór Sámuel 1840-ben az ő ma is álló kétemeletes házat, ami utóbb Léderer-ház néven lett ismert.

'840-ben a várostól megvett telken felépíttetem azt a kétszintes házat, ahol azt a Palatinushoz¹⁹ címzett fogadót építtetem, ami miatt a városi hatóságokkal perbe keveredtem, ami kamarai árverésig vezetett. Más *processusok* [percek] is terheltek tömegével, mint a sopronyi *rövidáru*-kereskedővel a saját mérlegem használata miatt, aztán az atyám által kikölcöszött pénzek esetei, különösen a *Schützel czipészé*, ahol egyetlen napon 7 bevégzett árverést tartottam és még több más ügy, hogy 40 foglalást kellett végigcsinálnom, a miket azonban mind megnyertem, mivel mindegyik jogos *passzuson* alapult és nyugodtan tudtam aludni, mert a napi teher elmúlt.

'840-ben betársultam Lenck Sámuellel a borüzletbe, a miből azonban az ottani komolytalan eljárások miatt 18 hónap múlva kiléptem, csak szintén a társulathoz tartozó *bánfalvi kamarai jószág* bérletét tartottam meg 12 éven át, '852-ig [...]

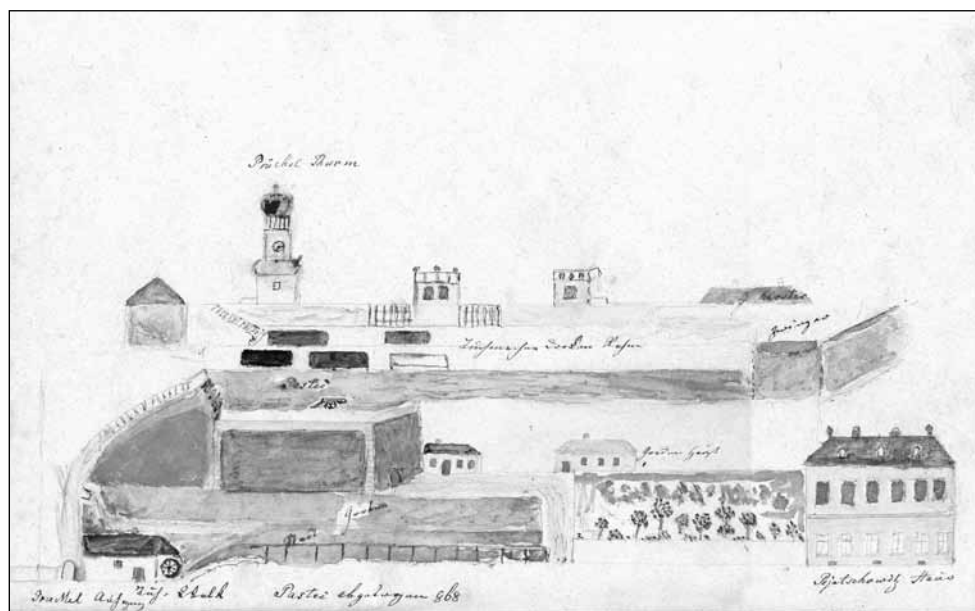
¹⁸ Mindhárom ház megvan feliratozva Sámuel vonatkozó városrajzán! A három kis házat lebonttatta és helyükre építtette azt a 79. sz. alatt ma is álló kétemeletes házat, mely a II. világháború alatti gettó részeként „Lederer-ház”-ként tett szert szomorú nevezetességre.

¹⁹ A fogadót 1842-ben „A magyar Lánchídhöz” (!) címzéssel nyitották meg, de hamar átnevezték Palatinusra.

A '840-es esztendőben átadám a festőüzemet és ugyanezen év májusában a Hoszsúsorra húzódék. A borkereskedelmet tovább folytatám, kiterjedő mértékben egyre nagyobb, részben nagy tételekben. '842-ben építtetém a pinczét Bánfalván, ahol a telekhez három házikót is megvevék. A legnagyobb lendület '846/7-ig tartott, amikor volt egy 5–6000 akós raktár, egy hátsó lejtő, 1 pincze must és 6–7 munkást foglalkoztaték, azonkívül utazókat, egy küldönczöt, főleg Galíczia [felé], és évente 2–3000 akót szállíték le, úgyhogy 10 esztendő során 31.000 akót forgalmazék. Mindezeket elvevé a '846-os esztendő, amikor *Lengyelországban a forradalom* kitörése miatti veszteségek által megtörtetett a lendület – nem kevésbé a '848/49-es esztendő, amikor nálunk is ugyanezen események zajlottak le.

A kolera kitörésekor – a '830-as esztendő – nagyon nyomorúságos időszak volt, egyrészt a teljesen ismeretlen betegségtől való félelem miatt, meg a határok erőszakos lezárása miatt.

Mivel *konventtag* és községi tanácsos voltam, továbbá az építési és egyéb bizottságok tagja, és nem azok közül való, akik mindenre igent mondanak, így voltak küzdelmek, a miket meg- és végig kelle harcolni, [...] különösen '848-ban, amikor megtörténe a felkelés Magyarországon, a haladás baráttjaként, ami oly szépen kezdőde, hogy az embernek kőből kellett volna lennie, hogy részt ne vegyen benne, mint a nemzeti gárda képviselője és *hadnagya*. Mindenben szorgalmasan részt vevék, ami oda juttatott, hogy [utóbb] nem

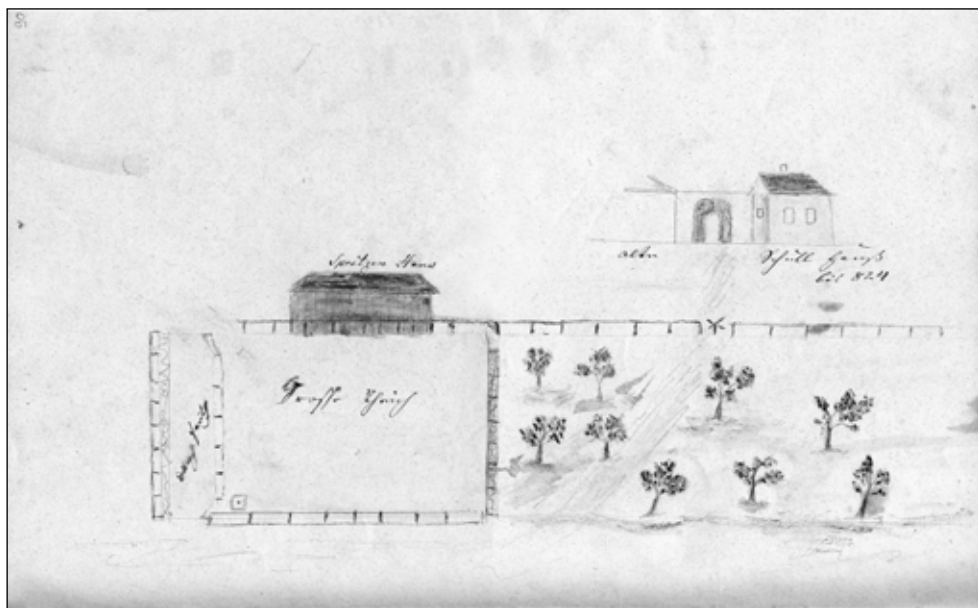


4. kép. A belváros déli fala a mai Széchenyi tér felől nézve. Balra lenn a posztóskok kallómalma, mögötte jobbra a Kaszinó helyén állt olaszbástya, fölötte a posztóskok szárítókeretei a belváros falának szorosában (Zwinger), balra fenn Brückl (Zöld)-torony. Tőle jobbra az orsolyiták épületgyűjtésének tornyai.

csak kellemetlenségeket és pénzbírsággal sújtott csalódást szenvedék, hanem a lovassági kaszárnyában 18 nap elzárást is, de hozzá jött még az is, hogy az én sok fáradtsággal létrehozott borüzletem (amiben más borokat és származási helyeket megvizsgáló sok utazáson is részt vevék), majd előbb Károly fiamnak a kereskedésre alkalmatlan viselkedése, ami annyira elkedvetlenített, hogy már '848-ban magam is megijedtem, aztán annak a *Gusztáv* fiamnak a halála, aki kitűnőnek bizonyult és reményt nyújtott számomra *terveim* kivitelezésére, [mindezek miatt] az üzlettel való teljes felhagyás és a már említett kellemetlenségek miatt szülővárosom elhagyása mellett döntöttem.

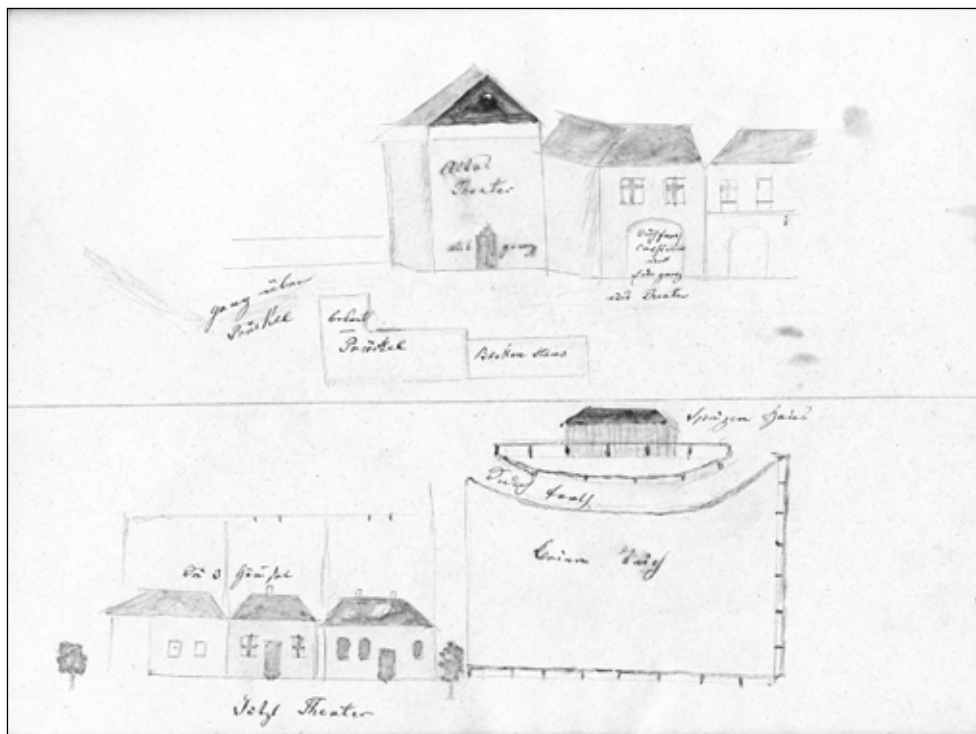
Így '854-ben *Kis Somlyón* vásároltam egy kicsiny, de kellemes birtokot, hogy távol élhessek attól a helytől, ahol az utóbbi időben polgártársaim besúgásától és árulásától valék körülvéve [...] Ezt a '856-os esztendőben 2000 konvencziós forintért eladám és Pozsonyba mentem [...] onnét '858-ban Bánfalvára mentem ottani házamba, ahol '860-ig maradtam (és folytattam a borkereskedést).

Alkotmányos jogaim életbe lépése következtében megengedtettem Sopronyba átköltözni, mivel azonban, sajnos, '861-ben ez az elkövetkezett *provizórium* alatt ismét felfüggesztetett, teljes visszahúzódásban töltöm napjaimat. Ugyan nem ez a végső lakhelyem [...] '868 *szeptemberében* megint Bánfalvára menék, hol talán napjaimat nyugalomban fejezhetem bé [...]



5. kép. A mai Széchenyi téren egykor, a nagy víztározó partján álló fecskendőház és a Líceum 1824. évi átépítése előtti formájában

A kézirat itt megszakad. Sámuel sosem fejezte be, le sem tisztázta. Károly fia egyre súlyosbodó betegsége miatt 1868 után Sámuel papa megint Sopronba költözött, menye és unokái közelébe. Ott halt meg 1871-ben, a Várkerület és az Ötvös utca sarkán állott házában. (Az épületet örökösei eladták, majd hamarosan a ma is ott álló 81. szám épült a helyére.) Boór Sámuel (szüleivel, feleségével és két fiával együtt) a soproni evangélikus temetőben nyugszik. (A régi temető felszámolásakor hamvaikat a hálás utódok átmentették mai sírhelyükre.)



6. kép. A kép felső része a Templom utcát ábrázolja a Fegyvertár utca felől. Rajta a mai Széchenyi István Gimnázium helyén álló régi színház és a Pejacsevich-ház látható. A bal oldali színházépületnek az utca felé csak kijárata volt. Bejárataként a jobb oldali ház szolgált, mely egyúttal átjáró volt a mai Petőfi téren álló kaszinó és sörház hátsó udvarába. Az alaprajz a Zöld-torony előtt álló épület sematikus ábrája. A kép alsó részén a mai Petőfi téren az egykor elhelyezkedő kisebb víztároló tavat ábrázolja. A tó partján fecskendőház és három lakóház állt. Utóbbiak helyén épült fel 1841-ben az új színház.

SOPRONI ARCOK

Turbuly Éva

„Jó szóval oktasd, játszani is engedd” I. Beszélgetés Baranyai Lenke tanárnővel gyökerekről, tanítványokról, kutatásról.¹ Az ősök, a falu és a gyermekkor

Baranyai Lenke történelem-magyar-filozófia szakos tanárnő Sopron közismert és köztiszteletnek örvendő alakja, aki tanári munkája mellett több cikk, tanulmány, helytörténeti kötet szerzője. Ezekben többnyire szülőhelye, Beled, és soproni iskolái, a Soproni Állami Tanítóképző és jogelődje,² valamint a Széchenyi István Gimnázium történetét³ dolgozta fel, ahol 42 éven át tanított. Utolsó, kéziratot munkájában családjáról írt.⁴

Sopronba kerülésemkor egy lépcsőházban laktunk, gyakran beszélgettünk, a családról is. Beledről származol, az oda kötő szálakat máig ápolod. Történelemtanárként több kötetben dolgoztad fel rendhagyó módon szülőhelyed történetét.⁵ Régi beledi család a tiétek?

Apai ági nagyanyámék, a Novákok voltak ős-belediek. Anyai nagyapám 1851-ben jött Beledre. Talán emlékszel, a kis szobámban volt egy fonott kosárka. Alul vegytintával rá volt írva, hogy 1851. *Beledbe jöttem*. Nagyapa, miután a céhes vándorlását befejezte és letette a mestervizsgát, szabóként érkezett a faluba. Egyébként Rábatamásiban született, ahogy a másik nagyapám is. Egyik nagyszülőmet sem ismertem. Amikor megszülettem, már csak a szájhagyományban éltek, különösen az anyai nagyszülők. Anyukám is csak özvegy édesanyja elbeszélése alapján ismerte az édesapját, hat éves volt, amikor meghalt. Anyai nagyapám a reformkorban, 1830-ban született, ami hihetetlenül hangzik a 21. század elején. Haiczinger Ignácnak hívták. Sokgyermekes iparoscsaládból származott, az édesapja is szabó volt.⁶ Kétszer megözvegyült, háromszor nősült. Szépen írt, okosan fogalmazott,

¹ Az interjú a 2010. július 4-én, 14-én és szeptember 14-én folytatott beszélgetés alapján készült. Ezt követően a tanárnő további családtörténeti és falutörténeti kutatásokat végzett, ezek eredményei a későbbi konzultációk során beépültek az interjúba.

² *Baranyai Lenke*: Az Isteni Megváltó Leányai Tanítóképzője és jogutódja, a Soproni Állami Tanítóképző története 1899–1957. Sopron, 2007. 175.

³ *Baranyai Lenke*: Az utolsó nárciszok Adalékok a soproni Széchenyi István Gimnázium XX. századi történetéhez. Sopron, 2014.

⁴ *Baranyai Lenke*: Családom története. Kézirat, 91. p.

⁵ *Baranyai Lenke*: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Sopron, 2000., 304 p. + 12 p. fotómelléklet; *Baranyai Lenke*: Múltunk tükörcserepei. A régi Beled dokumentumok és életrajzok tükrében Sopron, 2008., 309. p.; *Baranyai Lenke*: Beled hideg napjai 1944–1945, Győr 2016. 175 p.

⁶ Egy, a "családi levéltárban" megőrzött, 1908-ban kelt hagyatéki irat szerint öten voltak testvérek: Az utód nélkül elhunyt, Julianna (Kovács Mihályné), Anna (Döbröntei Sándorné), János, akit iparosként jelöltek, Róza (Törzsök Józsefné) és Ignác nagyapa.

jól érvelt, ahogy egy hagyatéki beadvány tükrözi. Makk Rozáliával való első házasságából három gyermek született, egy Ignác nevű fiú, aki korán meghalt, és két lány. Egyikük, Katinika, Tahitótfaluban volt az agglégény Kőnig báró házvezetónője. A másik lány, Márrika, Bécsben szolgált, majd férjhez ment Blazsek József iparoshoz, és Kis-Garamba kerültek.⁷ Nagyapa második felesége Somogyi Erzsébet volt, vele temették el Beledben. Tőle egy fia született, János, aki jegyző lett. *Az írni nem tudók tollvivőjének* nevezik az egyik, múlt század végi beledi iraton, amit én őrzök. Később Magyarkimlére került. A rábakecöli Cziráki Irmával kötött házasságából hét gyermek származott, közülük többen diplomát szereztek. Velük már volt élő kapcsolatunk, leveleztek édesanyámmal. Az egész család hithű katolikus volt,⁸ a gyerekek taníttatásában az egyház is segített.⁹ A harmadik feleség volt a nagymamám, az Edvéről származó Egyed Ilona. A családi hagyomány szerint nem mehetett férjhez ahhoz az evangélikus fiúhoz, akit szeretett, így lett 24 évesen a nála 40 évvel idősebb, köztisztviselőként álló, módos szabómester felesége. Édesanyám elmondása szerint Ilona nagymama mindig szeretettel beszélt a férjéről, három gyermeket szült neki. A kis Jóska csecsemőként meghalt. 1897-ben született édesanyám, Lenke, majd 1899-ben öccse, Károly, aki pincérnek tanult, és később egy kisvendéglőt nyitott Pesten.

Hihetetlen, hogy a nagyapád a reformkorban született!

Édesanyám a 19. század végén született, és a születésemkor 41 éves volt, így alakult ki két nemzedék alatt a nagy időbeli eltolódás a nagyszülők és köztem. Ez a tény megkönnyítette a családfakutatást, hiszen egy „ugrásnyira” volt a reformkorban született nagyapa, és az anyakönyvekben jól vissza tudtam lépegetni az időben, legalább is ezen az ágon. Itt szeretnék elmondani egy érdekes dolgot: Nagyapa, ahogy mondtam, szabó volt, dédapa is, az ükapa pedig Mária Terézia egyik krajnai ezredében gyógykovács. Felesége, Kalmár Erzsébet is „gyógyító ember leánya” volt az anyakönyvi bejegyzés szerint. Utólag ezzel magyarázom édesanyám érdeklődését a gyógynövények, a népi orvoslás iránt. Ajándékba mindig e témával foglalkozó könyveket kért. A családi hagyományról semmit sem tudott, de a vonzódás a gyógyító természethez megvolt benne.

Édesanyámnak tragikus volt az élete. Idős édesapja 1903-ban meghalt. Anyukám hat, a kisöccse négy éves volt ekkor. Nagymamának tanult mestersége – a kor szokásainak megfelelően – nem volt. Nagypapa viszont a varráson túl felteltávolítással, tisztítással is foglalkozott, hiszen az általa készített, zsinóros posztóruhákat egy életre szánták. Nagymama megtanulta mellette ezt a munkafolyamatot, később ebből tartotta el a gyerekeit.

Hiába volt tehát módos ember a nagyapád, az örökség a sok gyerek miatt sokfelé ment, nem biztosított elégséges alapot az árvák felneveléséhez.

Pontosan. Nagyapának szép márvány obeliszkje van a beledi temetőben, ami a társadalmi állását és vagyonosságát is jelzi. Felvésték rá: „*Volt Beledben férjiszabó 52 évig.*” Számított, hogy ilyen hosszú időn át szolgálta a közösséget.

⁷ Az említett 1908. évi hagyatéki irat szerint.

⁸ Egy szép, bársonyborítású, elefántcsont berakásos, kapcsos imakönyv is örzi emléküket.

⁹ Jánosról tudom, hogy a győri székeskáptalan taníttatta, de nem lett pap, világi hivatást választott.



1. kép. Baranyai Lenke 2010-ben, az interjú készítésének idején

Az árváknak volt ugyan némi öröksége egy gyermektelen nagynéni után, ami azonban az árvaszékhez került. Mire kézhez kaphatták volna, elvitte az infláció. Nagymamának özvegyként nehéz élete lehetett, mégis taníttatta a gyermekeit.

Említetted, hogy a nagybátyád pincér lett. Édesanyád mit tanult?

Varrást. Azután 16 éves korában egy ismerős vagy rokon közreműködésével feljutott Pestre, dr. Molnár Béla orvos professzorékhoz. Az anyós, dr. Strasser Imréné komornája lett. Segített az öltözésben, felolvasott, kikocsizott, színházba járt vele. Ez nagy előrelépést jelentett számára. Megismerte a nagyvárosi életet, szokásokat, fizetéséből segíteni tudta az otthon maradottakat. Nagymama azonban az első világháború alatt megbetegedett, 1917-ben kórházba került. Anyukámnak így haza kellett jönnie öccse ellátására. Volt Pesten egy beledi tanárjelölt udvarlója, de hazajövetelével a házasság, így a felemelkedés lehetősége elszállt. A család emlékét megőrizte, fényképalbumába tette egykori munkaadója újságban megjelent gyászjelentését. Nagymamát Győrből a pozsonyi kórházba vitték, ahol rövidesen meghalt. A háborús időkben nem tudtak intézkedni a hazahozataláról, ott hantolták el a ma már nem létező vöröshídi temetőben.

Beszéljünk most az apai ágról! Másik nagyapád hogyan került Beledbe?

Baranyai Géza nagyapám is Rábatamásiban született. Édesanyja, Baranyai György és Rózsás Ilus Rozál nevű leánya ott szolgált egy módos családnál. Nagyapámat, a házasságon kívül született gyermeket az anyja nevére anyakönyvezték. Amikor ezt kutattam, a Sopronban közismert Bindes Ferenc atya volt Tamásiban a plébános, és rámutatott levelében, hogy bölcs elődei általában a vérszerinti apát (itt a gazdát) szokták keresztszülőknek beírni. Baranyai Rozált később feleségül vette egy Budai János nevű zenész Beledből, így nagyapám a véletlen folytán lett zenész. Nyilván képessége is volt hozzá. Nagyon régen, 1917-ben meghalt. Tagja volt az ipartestületnek, bálokban, rendezvényeken, lakodalmakban játszott zenekarával. Ez a zenészek között magasabb kategóriát jelentett, a falusi kocsmákban általában csak egy cimbalom, vagy citera szólt.



2. kép. A Baranyai család 1902-ben

Baranyai Géza a tósgyökeres beledi Novák Esztert vette feleségül, és házasságukból nyolc gyermek született, egy lány, és hét fiú. Nagyon érdekes a sorsuk alakulása. Az 1902-ben készült képen apukám még pendelyes, nagymama ölében ül, két fiú később született. Jenőből, a legidősebb fiúból tehetséges zenész lett. Bécsben tanult, ahogy a soproni Munczy Lajos is. Ott ismerkedett meg későbbi feleségével, Cseresnyés Rizával, aki Cseresnyés (Tschürtz) János és Munczy Karolina leánya volt.¹⁰ Ő tehát tehető családba nősült 1909-ben.

Innen van közöttünk Munczy Lenke nénivel az a bizonyos „szerzett rokoni kapcsolat”, amit említettem már neked.¹¹ Jenő nagybátyámék a monarchia felbomlása után is Bécsben maradtak. Egyik lányuk házassága révén Spanyolországba került. Jenő nagybátyám testvérei közül még két fiú, István és József lett zenész, akiket bátyjuk segített bécsi iskoláztatásukban. Az első világháború a mi családunk történetét is átrajzolta. Jenő és Pista bátyám Bécsben maradt, Mari néném Olaszországba került a férjével, Tóni bácsi ezüst vitézségi éremmel, Géza bácsi pedig egy orosz feleséggel tért haza.

Tudsz valamit a nagymama, Novák Eszter ágáról?

Igen. Öten voltak testvérek. Ketten iparosokhoz mentek feleségül, annak számított a zenész nagypapa is. Mária férje Vörös József cipész volt. Ilona férje Rapos Béla főhadnagy volt, Pesten éltek, Erzsébeté tisztviselő. Teri néni pedig a Beleden birtokos Barthodeiszky család egyik unokatestvéréhez ment hozzá. Történetét *Múltunk tükörcserepei* című könyvemben is megírtam. Férje Répcelakon volt földbirtokos, 48-as honvédtiszt, híres vadász. Az egyedül élő férfi már elmúlt ötven éves, amikor megismerte nagymama 17 éves testvérét, a vadászterületén levő téglavetőben dolgozó lányt. Beleszeretett, feleségül vette. Így lett Teri néni földbirtokosné. Amikor megözvegyült, férjhez ment Darányi Vilmos bécsi magánzóhoz. Beledben béreltek egy nagy házat, ott éltek jó módban. Néhány szép, régi tárgy emlékeztet rájuk.

Édesapa, ahogy mondtam, festő lett. Szombathelyen a pincérséget is kitanulta, mert festeni nyáron lehet csak, ebből egész évben nem lehetett megélni. A pincérség jó kiegészítő keresetet biztosított. Emellett különböző cégek, például ablakroló gyártók ügynökeként is tevékenykedett.

A nagypapa zenével keresett pénze elment tehát a nyolc gyerek felnevelésére, tanítására. Vagyonfelhalmozásra nem volt mód.

Volt a Fő utcán egy L alakú háza, ami még kamasz koromban is állt.¹² Nagyapám halála után az egyik utcai szobát és a mögötte levő kamrát nagyanyám kiadta Kelemen Antal

¹⁰ Vö.: *Baranyai Lenke: A Munczy család* In: Soproni Szemle 57. (2003), 70–77. Riza néni édesapja Munczy Lajos feleségének közeli rokona volt. Munczy Lenke többször említette, hogy hozzájuk került a végrendelet nélkül 1910-ben elhunyt Munczy Lajosné Tschürtz Elvine vagyon.

¹¹ Munczy Lenke zenetanárnő (1902–2001)

¹² Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Beled község házjegyzéke 1907. 41. sz. bejegyzés.

cipésznek, aki ebből boltot és műhelyt alakított ki. A bérleti díj nagy segítséget jelentett. A vagyoni helyzetüket mégis jól mutatja nagyszüleim fakeresztes sírja. A külföldre szakadt gazdag utódok nem állítottak kőből, vagy márványból készült obeliszket a szüleiknek, de tartották a kapcsolatot itthoni családjukkal, segítették őket.

Mari néni, a lánytestvér története is érdekes. Az első háború idején megismerkedett egy olasz hadifogoly tiszttel, akihez férjhez ment. A háború végén került vele Olaszországba. Későn, előttem hat évvel született egy kislányuk, Szantina. Az ő gyönyörű ruháit hordtam, amelyekkel ámulatba ejtettem iskolatársaimat. Mari néném később Németországba került, Berlinben, majd Frankfurtban élt. Szantina a II. világháború idején egy amerikai katonával kötötte össze életét, és megismételve édesanyja sorsát, Amerikába költözött.

Ez valóban nagyon szerteágazó és kalandos család! Beszéljünk röviden édesapád Géza nevű testvéréről is!

Géza bácsi hadifogságba esett Oroszországban, 1919-ben jöhetett haza. Hozta magával orosz asszonyát, és két éves gyermeküket, Sanyi unokatestvéremet, akit édesanyja nevére anyakönyveztek a polgárháborús viszonyok között. Ő később fodrász lett. Itthon megszületett a második fiú, ifjabb Géza. A nagybátyám csak úgy tudta csak a nevére venni a fiait, hogy 1941-ben örökbe fogadta őket. Erről megtaláltam az iratot a jegyzőségi anyagban. Adél néni lassan sajátította el a magyar nyelvet, mosni, vasalni járt el házakhoz, volt egy kis kertje is. Baranyai nagymama mindenben segítette, nála laktak, majd amikor nagymama meghalt, ők maradtak a házban. A másik fiú cipésznek tanult. Székesfehérvár ostrománál láblövést kapott, ezért a kórházvonattal kivitték nyugatra, és Ausztriában amputálták a lábát. Orvosai tanácsára Németország amerikai megszállási övezetébe ment, ahol műlábat kapott. Cipézműhelyt nyitott, ami gyorsan felvirágzott. Lányuk, Margit a kölni zeneakadémián végzett fagott és zongora szakon. Egy tanárnőjétől megtanult magyarul, így több nyelven kommunikál a család, amely három lányt és egy fiút nevel.

Visszatérve a szüleidre, ott tartottunk, hogy anyukád 20 éves volt, amikor meghalt az édesanyja. Pestről hazatért Beledbe és gondoskodott az öccséről, Károlyról. Édesapád a festő és pincér szakmákat tanulta ki, testvérei elkerültek Beledből. Baranyai nagymamád meddig élt?

1931-ig. Az első könyvemben van egy fénykép a temetéséről.¹³ Látni a díszes hintót a lámpákkal, ahogy az iparosok kísérik. A ravatalon is készült róla kép. Sok fotó maradt a fenn családban, annak ellenére, hogy akkoriban ez ritkaságnak számított.

Édesapád mikor született?

1900-ban. Fiatalon házasodott. Anyukám józan megfontolásból választotta őt. Volt egy másik udvarlója is, Köntös Kálmán, aki egy Vache nevű zsidó nagykereskedőnél volt

¹³ Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Lásd az 5. lábjegyzetet!



3. kép. A Baranyai szülők esküvői képe

könyvelő. Kálmán bácsi nem volt katolikus, és ezt nem merte megmondani. Akkoriban, különösen falun, az eltérő vallási hovatartozás nagyobb problémát jelentett, mint a városokban. Édesanya, amikor ezt a tényt megtudta, szakított vele, mert úgy tartotta, ha valaki már a kapcsolat elején nem mond igazat, abban nem szabad bízni. Édesanya fiatalon maradt egyedül öccsével a háború utáni szétszakadozó világban. Amikor az árvaszéktől megkapták a pénzüket, az már semmit sem ért. Édesapa, aki három évvel fiatalabb volt nála, felkarolta, segített, élelmet szerzett, gondoskodott róla, és nagyon szerette. Ez hajlította arra, hogy férjhez menjen hozzá. Biztonságot keresett és talált benne. Anyukám volt a család pénzügyminisztere. A megrendeléseknél ő ült le és számította ki a festési területeket, különösen, ha bonyolultabb alaprajzról, például emeletes ház lépcsőházáról volt szó. Ő osztotta be a pénzt. Emlékszem bölcs mondására: „A kevésből is lehet megtakarítani, és a sok pénzt is el lehet szórni.” Édesapámnak nyaranta a bátyáim segítettek a festésben. Laci festőnek tanult, Zoltánt értelmiségi pályára szánták, taníttatták, Béla cukrász lett volna.

Hogyan alakult anyukád testvérének, Károlynak az élete?

Édesanya tisztességgel kitanított, pincér lett belőle. Pestre került, egy halászcárdában dolgozott, később önállósította magát. Beledi lányt, Buthi Esztert vette feleségül.

Mi lett anyai nagyszüleid házának sorsa?

Amikor édesanyám férjhez ment, eladták, ebből kifizette az öccsét, ő pedig vett egy kisebb házat egy közös udvarban. Hagyományos, hosszú épület volt oszlopos folyosóval, konyhával, két szobával. Később épült hozzá egy nagy festőműhely. Kelet-nyugati tájolású volt. Reggel a szőlőlugas levelei között bekandikált a nap, aztán késő délután a konyha magas, hátsó kisablakán át intett búcsút. A nagyszobában asztalos által készített szokásos bútorok álltak, apukám által különleges színűre festve. Sok kézimunka tette barátságossá. Volt egy kis könyvgyűjteményünk is. Nekem a kimeríthetetlen Tolnai lexikon sorozat volt a kedvencem. A házat kívül-belül édesapa festette ki, nagyon szépen, mintegy a mestersege címereként. Kirítt a környező házak közül hátul a világos, hatalmas műhellyel, ami sok funkciót töltött be. A falak mentén álltak asztalok a szerszámok, papírminták, amelyekkel a sima falfelületre növényi díszeket, girlandokat festett. A középső nagy térben mázolta apukám a szétszerelt bútorokat, amihez maga készítette, keverte a festéket.¹⁴ Télen ott zajlott a disznóölés. A sarokban álló katlannal lehetett fűteni, és benne meleg vízhez jutni.

A festők akkoriban kerékpárral járták be a falvakat 30-40 km-es körzetben munkát keresve. A megrendelők szekérrel jöttek a felszerelésért, nagy ládákban vitték a festőszerszámokat, festékeket, létrákat. Édesapám, legtöbbször hazajött estére a családjához. Mindig hozott valami kis ajándékot nekem: „madárlátta” gyümölcsöt, süteményt, vadvirágot.

Három bátyám volt. 1920-ban született Laci, aki a polgári után abbahagyta az iskolát, festőnek készült. Az 1922-ben született Zoli volt a legtehetségesebb. Ő a csornai polgári után a győri bencéseknél kezdte el a gimnáziumot, de a háború közbeszólt. Béla 1926-ban érkezett. Mivel kettőjüket nem tudták volna a szüleim taníttatni, őt cukrásznak szánták. Pestre került, Károly bácsi segítségével ott tanulta a mesterséget. Én később, 1938-ban születtem, a fiúkról alig volt emlékem. Ahogy a *Múltunk tükörcserepei* című könyvemben is leírtam, egykeként nőttem fel a négygyermekes családban. A szüleim sokat meséltek a fiúkról, és karácsonyestéken, anyák napján mindig előkerült az egykor népes család szomorú, könnyes témája. Zoli, amikor behívták, Sopronba került írónak, majd kivitték a frontra. A háború végén Ausztriában került amerikai fogságba. A hazatérő foglyokat szállító vonatot azonban tovább vitték az oroszok, így lett ismét hadifogoly. Az is drámai történet, ahogy életben maradt. Egy bányában dolgoztak Karagandában, ahol primitív kosárforma liften engedték le őket. Egy alkalommal, mosakodás után fent maradt az erős selyemszára fűzött Szűz Mária érmecskéje. Már benn ültek a kasban,

¹⁴ Akkor még csak fehér olajfestéket lehetett kapni, azt színezték a festők porfestékkel, több lépcsős munka során.



4. kép. Biciklitúra Zoltánnal, Baranyai Sándorral és Foki Istvánnal 1942-ben

engedte volna le őket a katona, amikor észrevette a hiányt. Mondta a katonának, „*Grisa, az Istenanya képem ott maradt, engedj vissza érte!*” A vallásos őr teljesítette a kérését. A kas kötele elszakadt, mindenki, aki benne volt lezuhant és meghalt. Amikor a lakásom jó része leégett,¹⁵ a kishálószobában volt egy kis emlékpólcom, ahol az ereklyéimet őriztem. Édesanyja, édesapa utolsó fényképe, egy szívecske, amit Zoli bátyámtól kaptam. Amikor a polcon elégett könyvek hamuját szedtem le a jegyzeteimről, ott volt a szív érme! Az volt akkor az üzenete, hogy lesz folytatása életemnek, ahogy Zoli is hazakerült.

Mikor történt ez?

1947-ben. Szerencséje volt. A haza küldött tábori lapra a bal sarokba egy négylevelű lóherét meg egy kis kéményseprőt festett, amellyel boldog újévet kívánt a családnak. Koromból készített festéket. Ezt a lapot meglátták a parancsnokságon. Tetszett nekik, keresték, ki készítette. Hozattak festéket, festhetett, nem kellett többet a bányába mennie. Így is nagyon rossz állapotban került haza. Egy nap szódásüveggel a kezemben a boltba indultam, amikor szemben jött velem egy sovány katona. Abban a pillanatban belém villant, hogy Zoli bátyám az! Letettem a szódásüveget, hogy futok édesanyához a hírral, mégis inkább repültem az ismeretlen katona nyakába! Nagy volt az öröm, hogy egy fiú hazatért. Zoli később Pestre ment, befejezte a tanulmányait.

¹⁵ 1998-ban a Baranyai Lenke lakása alatti, bérbe adott lakásban tűz ütött ki. Ennek martaléka lett sok érték. A lakást ki kellett üríteni a felújítás miatt. Ezalatt a Martos, ma Eötvös Gimnázium szolgálati lakásában élt.

A 18 éves Bélát néhány levele társaival együtt hívták hadba a háború végén. Oktatójuk, Radics Pista bácsi felrakta őket a vonatra, ő pedig a másik oldalon leszállt. Ezt mindenki tudta Beledben. Béla, a 16 éves Foki Lali valahol leszakadt az egységüktől. Elfogták őket a nyilasok, és mint katonaszökevényt Súron, egy kis bakonyi faluban tartották fogva. Civilek is voltak ott, például a gyógyszerész lánya, aki vonakodott szállást adni a német katonáknak. A kántort azért zárták be, mert egy lelőtt amerikai gép pilótája katapultált, és elbújta a templomban az orgona mögé. Amikor az oroszok közeledtek, a 22 foglyot a szeszgyár udvarán a falhoz állították és legéppisztolyozták. Ott, helyben hantolták el őket. Édesanyámat a Bélánál talált levelek címzése alapján a sári plébános értesítette. Azt írta: *Eltemettük őket sebtében, nem tudtunk méltó temetést rendezni, mert fa volna az erdőben, de szög nincs a koporsókhöz.* Ősszel, szeptember végén, vagy október elején volt az exhumálás. A cipész, Koczka bácsi vitt el bennünket kis furgon autójával, nagy kerülővel, mert sok híd még felrobbantva meredezett. Engem hátrahagytak egy bányász családnál, mert nem gyermeknek való látvány várt rájuk az azonosításkor. Bélát és Foki Lalit felismerték, így ők külön sírba kerültek. A temetőben később külön kőkeresztet állítottunk, a faluban márványtábla emlékeztet az áldozatokra.

Nem mondtad, Lászlóval mi történt.

A II. magyar hadosztállyal kikerült a Donhoz, és az urivi áttörés után eltűntnek nyilvánították. Édesanyám sokáig reménykedett, hogy az ő ügyes Laci fia biztosan túlélte, és hazatér egészer. Nem így történt, a küzdelmesen taníttatott fiúkból végül csak Zoli tért vissza.

Ő milyen pályát választott? Emlékszem, még élt, amikor itt laktam.

Győrffy kollégista lett, pénzügyi-számviteli főiskolát végzett, mérlegképes könyvelő lett. Később összeköttetései révén mindenkinek mindent elintézett, sok neves embert ismert. Először a SZOT-nál helyezkedett el, azután a Művelődésügyi Minisztériumban dolgozott revizorként. Járt a felsőfokú intézményeket. Már a fronton levelezgetett Horváth Erzsikével, és amikor hazajött, elvette feleségül. Egy fiuk és egy lányuk született. Az utóbbi Szalay Józsefhez, a festőművész rajztanárhoz ment feleségül. Bátyám 1993-ban halt meg. Szüleinkhez sokszor hazajárt. Amikor édesapa hozzám került, akkor itt, Sopronban látogatott bennünket. Apa halála után egy ideig megtartottuk a beledi házat, de végül el kellett adni, mert sok gonddal járt a fenntartása. Zolit különösen mélyen érintette a szülői ház elvesztése.

Mikor halt meg édesanyád?

1976-ban. Már nagyon beteg volt, de önmagát még 79 évesen is el tudta látni otthon, ahol pontosan tudta, mi hol van. Apa mindig ment utána, nehogy balesetet okozzon, például, ha a gázt meggyújtja. Figyelni kellett, mert egy kisebb stroke, és keringési problémák miatt zavart volt néha. Nehezen mozgott, de lényének finomsága a test romjai között is

megmaradt. Az ebédet hozatták, volt ápolónő, aki a gondozásban segített. Hétvégeken, amikor tudtam, hazautaztam. A nagy lelki és fizikai teher azonban édesapám volt, lefogyott. Amikor anyukám végleg ágynak esett, fizetés nélküli szabadságot vettem ki, és mellette maradtam. 1976 júniusában halt meg. Az iskolában mindent elkészítettem a történelem érettségéhez, így egy kollégám le tudott helyettesíteni érettségiztetni. Ezután magamhoz vettem édesapámat, aki hat évig lakott velem. 1983-ban ment el örökre. Együtt nyugszanak a beledi temetőben.

A fontos kitérők után térjünk vissza hozzád, 1938-hoz, amikor megszületted.

Édesanyám nagyon félt, hogyan mondja meg a fiainak, hogy gyermeket vár. De nagy volt az öröm, különösen, hogy lány született.

Anyukádról mondtad, hogy ő volt a család esze. Mit végzett, a szokásos elemi iskolát?

Igen, esetleg polgárit, de ezt nem tudom biztosan. Rendezett írásképe volt, jó helyesírással. Emellett - ahogy említettem már -, varrni tanult. Megvannak róla a papírok. Amíg a gyerekek nőttek, szükség volt a keresetére, bejelentett varrónő volt. Emlékszem, hatalmas zsákokban álltak a ruhák eltett maradékai, mert gyakran hozták vissza őket javításra, bővítésre, ingnyak cserére. Nagyon ügyes volt, alkotó módon tudta kombinálni az anyagokat. Sokféle tudás volt a kezében, szeretett kézimunkázni is. Később már csak egy-egy darabot készített, a kiszabott ruhát a házhoz vitte próbára, mert az iparendélyét visszaadta.

Apukád helyben pincérkedett?

Igen, az emeletes Schuller vendéglőben. Fent a bérlő lakása, és egy nagy bálterem volt. A földszinten a „népi” rész, ahova az utcáról be lehetett térni, utána egy úri szoba biliárddal, ahol játszani lehetett, és legfeljebb az úgynevezett kaszinó. Itt kétoldalt hatalmas könyvszekrények álltak, bennük az iparosok könyvtára. A gazdáknak külön könyvtára volt. Az iparosoknál a cipőfelsőrész készítő Torma bácsi után édesapám lett a könyvtáros, engem is ellátott olvasnivalóval. Először természetesen a saját könyveimmel kezdtem, köztük bátyáim May Károly könyveivel. Amikor elfogytak, Somos igazgató úrértől kaptam kölcsönbe Jókai Mór jubileumi sorozatának egy-egy darabját, majd Németh Endre tanár úr könyvtára következett. Nyáron édesanyámék kitétek a folyosóra a tűzhelyet, mert anyukám ötletére a műhely kéményének vágtak a folyosó felől egy vasajtóval fedett nyílást, ahova be lehetett csatlakoztatni a füstcsövet. Kint járt a levegő, a szőlőlugas jól beárnyékolta a helyet, nem volt olyan meleg. Könyvvel a kezemben kevergettem a stercet, le is égett!

Ismerős történetek! Én is emlékszem hasonló balesetekre!

Itt újra kitérek édesanyám kreativitására, ami már gyermekkorában megmutatkozott. Egy télen a szél hatalmas hótorlaszt emelt a házunk oldalába. A bejárati ajtó befelé

nyílt, nem volt hova háyni a havat, foglyok voltak. Anyukám kitalálta, hogy fazekakban olvasszanak havat, a meleg vizet öntsék a torlaszra. Így az lassan megrogyott, át tudták fűrni. Később varrónőként rengeteg cérnakarika maradt nála. Egy fém rúdra fűzve és befestve igazi esztergályozott oszlopai lettek a többpolcos könyvvállványnak. Ez volt a mi kispolgári etager-ünk!

Említetted már Beleden a különböző társadalmi rétegek öltözködési, viselkedési kultúrájának a különbözőségeit.

Meghatározott rendje volt mindennek. A templomban baloldalon ültek a paraszt családok asszonyai. A férfiak hátul, vagy fent a karzaton álltak. Jobboldalon ültek az iparosok, férfiak, nők vegyesen. Most is automatikusan oda ülök a templomban. Az iparosok asszonyai kis csipkegallérral díszített ruhát, kalapot viseltek. A parasztasszonyok fejkendőt. 1948 azután átrajzolta, egyenlősítette a viseleteket is.

Hány lakosa volt akkor Belednek? Úgy tudom, jelentős számú zsidó népesség élt a faluban. Innen származott Sopron tudós rabbija, Pollák Miksa is, akinek a fia, Papp Károly legismertebb regényében, az *Azarelben* emléket állít a beledi zsidó közösségnek.

Az összlakosság 2-3.000 fő lehetett, ennek mintegy 10 %-a, 2-300 fő volt izraelita a családtagokkal együtt. Zsinagógát, iskolát működtettek, harmadikként a faluban, a katolikus és az evangélikus mellett. A zsidó iskolában német nyelvet is tanítottak, az iparos gyerekek oda jártak németre. Ez nagy előrelépés volt. Édesapa is bejárt ezekre az órákra. Az iparosoknak jól jött a jómódú zsidó családok kereslete. A hétvége szépen megoszlott. A zsidóknak szombat volt a pihenőnap, a keresztényeknek a vasárnap. E napokon sokan vonultak nyaranta a Rába, vagy a Linkó partjára fürödni, piknikezni. A fürdőzésben is elkülönült a paraszti és az iparos kultúra. Nekünk fürdőruhánk volt, a falusi gyerekeknek klott gatyája.

Édesanyád is fürdőruhára vetkőzhetett?

Igen, az iparos rétegnél ez elfogadott volt. Anyukámé és az enyém egyforma anyagból készült. A parasztasszonyokat nem láttam megmártózni. Nem vetkőzhetek le, megszólták volna őket, meg a háztartás, az állatok ellátása mellett idejük sem volt rá. Az iparos férfiak is adtak a megjelenésükre. Amikor édesapa festett, festőkabát volt rajta, de ha ki kellett menni az utcára, mert doboltak, vagy átment a boltba, a nadrágot nem, de ezt a kabátot mindig lecserélte, ahogy Németh Marika szíjgyártó apukája is más kötényt vett fel, ha emberek közé ment. Tehát az írott régi céhes szabályok, és az iparos hagyomány erős gyökerekkel bírtak, tovább éltek.

Gyerekként nekem édesapám eszközei, a festőbakok kitűnő játéklehetőséget adtak. Néhány deszkával hol boltot alakítottunk belőle pajtásaimmal, hol házat, színpadot, vonatot. A legnagyobb élmény az volt, amikor egy hintót hoztak festésre. Felültünk rá kis

barátnőimmal, és hercegnőt játszottunk. Aztán a hintót édesapa szétszedte, befestette ereszetre, azaz flóderezte, majd összerakta. A cégtáblák betűit és ábráit Zoli bátyám készítette. Olyan sonkát remekelt a hentes Szabó Jóska bácsinak, hogy a csodájára jártak!

A háborús évekről milyen emlékeid vannak? Még nagyon kicsi voltál.

Emlékszem a légiriadókra. Jöttek a repülőgépek, el kellett oltani a tüzet, este elsötétítés volt. Még a Szantinától örökölt fényes ruhám miatt is be kellett mennem az utcáról, nehogy célpont legyek.

Bombázták Beledet?

Szerencsére nem, de a légiriadó alatt bújni kellett. Nálunk volt egy nagyon erős fal, mellette a varrógép. Édesanyám oda bújtatott. Egy szőnyegre kuporodva, félve öleltem a bábit. Később a kertben ástak egy hatalmas óvóhelyet, ahol több család összejött.

Többektől hallottam, hogy a lövészárók-szerű megoldás volt a legjobb. Ha nem közvetlenül oda vágott be a bomba, kielégítő védelmet adott. Nem kellett attól tartani, hogy a pincében lévőkre omlik a ház.

Ilyen is volt nálunk a köz elején. Hátul egy szoba alakú négyszögletes bunker készült több család számára. Az evangélikus iskola vezetője, Pálffy igazgató úr a közelünkben lakott. Az oroszok bejövetele előtt ő is átjött a családjával. Megmaradt bennem az emlék, hogy a tanító úr kabátja zsinaggal volt összekötve. Az a rémhír járta ugyanis, hogy akinek gomb van a kabátján, azt az oroszok burzsujnak nézik, és annak megfelelően bánnak vele. Az óvóhelyet felülről nem lehetett látni, befedték szalmazsuppal, deszkákkal, majd a zsuppra földet hánytak. Amikor elmúlt a háború, mi gyerekek játszóhelynek, játszóháznak használtuk.

Ahogy közeledett a front, menekültek áradata öntötte el Beledet. Szinte minden házban laktak beszállásoltak. Egy asszony a Politzer-házban, egy férfi a plébánián lett öngyilkos. Az előbbiről Markó Árpád egykori katonatiszt is írt emlékiratában, aki családjával nyugatra menekülve két hónapig tartózkodott Beledben.¹⁶

Visszatérve a háborús eseményekre, a faluban nem folytak harcok.

Nagyobb baj nélkül átlépett rajtunk a front, annak ellenére, hogy komoly harcok voltak a közelben. Egy bomba eltévedt repeszei lerombolták a futballpálya lelátóját, és egy asszonyt halálosan megsebesítettek. A futballpálya békeidőben szinte kultikus hely volt, vasárnap délután ott volt a fél falu. Emlékszem Kőrös bácsi biciklivel kombinált fagyaltos kocsijára, az oldalára Zoli festett fagyaltot. Édesapa nem kért pénzt érte, azt mondta, lehetem az árát. Csodálatos volt, amikor meghívhattam a pajtásaimat fagyizni. Aztán jött

¹⁶ Mészáros Kálmán: Markó Árpád világháborús visszaemlékezéseiből In: Hadtörténelmi Közlemények 126. (2013) 4.

a háború, gyermekként láttuk a lehulló bombákat, és azt hittük, ránk fognak esni! Látni lehetett a repülő küzdelmeket is. Felszálltak a vadászgépek, üldözték a másik gépet, roptak a fegyverek.

A közelben volt a kenyeri reptér. Onnan szállhattak fel a gépek.

Az is emlékem, hogy édesanyával ketten vagyunk, mert édesapát behívták munkaszolgálatra. Fertőrákoson volt egy repülőgép összeszerelő műhely a köfejtőben, ahol zsidó munkaszolgálatosok dolgoztak. Édesapám ott teljesített szolgálatot. A kora, és amiatt, hogy a gyerekei katonáskodtak nem került ki a frontra.

Mennyi ideig volt távol?

Nem tudom megmondani, hat éves voltam akkor. Amire emlékszem, hogy egyszer hozott sárgarépas lepényt. Nem almásat, hanem sárgarépasat. Valami fertőrákosi asszony küldte nekünk. Akkoriban tért haza, amikor a front elért bennünket. A sereg egy része tovább ment, valamennyi orosz katona a faluban maradt. Néhány repülő is volt. A Bárkovicsek kertje mögötti, hosszan elnyúló lucernaföldet használták kifutópályának. Emlékszem az élményre, hogy a katonák állandóan muzsikáltak, meg táncoltak. Szállt a tangóharmonika-szó a Kozma ház előtti teherautó platójáról. Persze a bejövétel tragédiákkal is járt. Pontosan tudták, hol dolgozott első világháborús orosz hadifogoly, hogyan bántak vele. Mentek lepuffantani a zord Balázs boltost. Tévedésből Balázs állatorvos lakására mentek, aki ráadásul már nem is volt ott, mert elvitték munkaszolgálatra, kikeresztelkedett zsidó volt. Az utódját lőtték le. Utána került sor az igazi Balázs fogolytartóra.

Azt mondd, pontosan tudták, melyik hadifogoly hol volt?

Karsai Sándor bácsit is agyonlőtték ugyanezért.

Hihetetlen! Végigmentek annyi országon, és tudták, hogy Beledben ki mit csinált évtizedekkel azelőtt?

Ez valóban félelmetes volt. Később kiderült, hogy Büki Antal bácsitól megszökött két orosz fogoly, ő tájékoztatta őket. Büki bácsit nem bántották. Adél néni, Géza nagybátyám felesége került nehéz helyzetbe. Mivel orosz volt, tolmácsolt. Ezzel jót tett, de többen azt gondolták, ő volt az informátor. Arra is emlékszem, hogy a nők nem voltak biztonságban. Édesanya rettenetesen öregítette magát. Karsai Jolika elmesélte, hogy őket, lányokat eldugták. A naplójában le is írta, hogy a konyhából nyílt egy kamra. Elé húzták a konyhaszekrényt, oda dugták el, később meg a padlásra. Nálunk a házukban is volt egy titkos hely. Amikor édesapa megnyitotta a festőműhelyt, annak a mennyezetén nem volt ajtó, de egy helyen három deszkát felnyomva fel lehetett menni a padlásra. Tűzfal volt, nem lehetett tudni, hogy van ott egy helység, mivel teljesen elkülönült a rendes padlástól. A háború alatt élelmiszert dugtunk el itt. Ugyanis mikor elmentek a németek, fel akarták robbantani a raktárukat. Akkor mondta valaki, hogy engedjék az élelmiszert széthordani

a lakosságnak. Így lett. Édesapa is hozott két zsák cukrot, amit eldugtunk. Az orosz katonáknak több nő áldozatul esett. Megírom a *Tükörcserepek*ben, hogy rendelet biztosította ezeknek az asszonyoknak a terhességmegszakítás lehetőségét. Nagyon tapintatosan volt megfogalmazva. Az is előfordult, hogy a randalírozó katonákat saját előljáróik lötték, vagy lövették le. A katolikus templom bejáratánál halt így meg három orosz katona. Ott hantolták el őket, később átkerültek a temető katona sírjaiba. Az asszonyokat krumplit hámozni vitték az orosz konyhára, ami tudjuk, gyakran hogyan végződött. Az iparosokat szakmunkára fogták be. Jött édesapáért reggel a kocsi. Félelmetes volt számomra, ahogy a Sztarasina nevű hajtó a lovakkal száguldva érkezett. Amikor brrr kiáltással meghúzta a gyeplőt, a lovak felágaskodtak és megálltak. Egyszer bejött hozzánk a kocsi. A kézi-gránátokkal megrakott övét laza mozdulattal a bejárati ajtó melletti fogasra akasztotta. A lovakat kinn hagyta, azok álltak, mint a cövek. Édesanyám megkínálta valamivel. Másnap, amikor jött édesapáért, hozott egy nagy borjúcombot.

Sok hasonló eset történt, amiről sokáig hallgattak. Az állandó életveszélyben a vadság, a kicsapongás, a kegyetlenség mozzgatórugói működtek a civil lakossággal szemben. Senkit nem kíméltek. Nem volt hadbírótság, hivatalos eljárás, csak önbíráskodás. A saját embereiket minden következmény nélkül lelőhették. A feljebbvaló élet-halál ura volt.

Arra emlékszem, az orosz tiszttól, akinél édesapa dolgozott, volt egy írás, hogy ezt a családot nem szabad bántani. Ki volt tűzve. Emlékszem, ahogy jöttek és böngésztek. Egyszer kimerészkedtem megnézni a repülőgépeket, ahogy szálltak fel a kertünk mögötti kifutópályán. Térdzokni volt előtte a lábamon, a gumi nyoma megmaradt. Az egyik orosz mindjárt kérdezte: „Őra jeszty?” Azt hitte, az volt a lábamon, az hagyott nyomot. Viccelt, vagy komolyan gondolta, nem tudom, de többet nem mentem hátra.

Mennyi ideig maradtak ott megszállóként? Heteket? Hónapokat?

Hónapokat. Az is nagyon érdekes, hogy azonnal fel kellett állítani valamilyen rendfenn tartó alakulatot belediekből. Csendőrség már nem volt. Ezt is megírom a *Tükörcserepek*ben, hogy néhány fiatal, például Csiti Jenő ügyesen megúszta a bevonulást, mert látták, ahogy a náluk lakó tiszték is, hogy már minden elveszett. Katonaruhában jártak, ha valaki kérdezte, azt mondták, a pápai repülőkhöz tartoznak, ha a pápai repülők kérdezték, akkor a soprofiakhoz. A leventéket azonban nem mentette meg senki.

Valami papírjuk kellett, hogy legyen.

Valószínűleg szereztek, két katonai alakulat, hadtápegység is volt a faluban. A negyvenöt elején alakult számonkérő bizottságban Csiti Jenő, és az Auschwitzból hazatért Heimler Sándor is részt vett. Például a munkaszolgálatos Lebovits fiút '45 elején a Rábába lövető egyik nyilas, Takács Antal letartóztatásában, hadbírótság elé küldésében jártak el. Csiti Jenő mesélte nekem, amikor interjút készíteni elmentem hozzájuk Győrbe. Ő nagyon

szerette Somos János igazgató urat, aki kántortanító és leventeoktató is volt. Amikor a bizottságban megtudta, hogy másnap beidézik, elment hozzá éjjel és figyelmeztette. Édes-apa jóban volt vele, így akkor éjjel az igazgató úr áthozott egy ládát hozzánk, amit a szilvafa alatt ástak el. Hogy mi volt benne, nem tudom. Talán a leventék fegyverei. Másnap internálták, Márianosztrán volt fogoly valameddig. A másik leventeoktató, aki a testvére-
met a társaival felcsalta a vonatra, hogy ő is megy velük, de nem, 1945-ben rögtön beállt a kommunista pártba, így ő „mentelmi jogot” kapott. A templomban, amikor a nagypén-
teki kórusban énekelt, mondták is a faluban, hogy ő olyan „hol Jézus hol Júdás” ember.

Visszatérve a beledi rendfenntartókhoz, többnyire katonaviselt emberek voltak, ka-
tonaruhában, fegyverrel. Ideiglenesen ők látták el a helyi közigazgatási feladatokat. Lezaj-
lottak a 45-ös választások, a konszolidáció ezt követően indult el.

A beledi zsidóság sorsáról részletesen írtál egyik könyvedben.¹⁷ Gyerekként mennyire emlékszel vissza az eseményekre? Volt gettó?

Kevés személyes emlékem maradt, de kikérdeztem a szemtanúkat, a túlélőket, kutattam. Öt helyen gyűjtötték össze a zsidó lakosságot, a zsinagógában, az iskolában, a Wollstein-házban, a Spitzer- és a Reichmann-házakban. Amikor elhurcolták őket, a keleti ország-
részből ide áramlók és katonák települtek be az ingatlanokba. A nyilas uralom alatt a zsi-
nagóga megrongálódott, elemeit, az ajtókat, ablakokat széthordták.

A háború után közvetlenül tizenvalahányan érkeztek vissza, köztük a gazdag Reichmann Simon, a fiatal Goldstein Laci és Hoffmann Vili. Vili papájának képkerete-
ző műhelye volt, az úgy-ahogy megmaradt. Elkezdték benne a munkát, és édesanyám kosztosai lettek. Nagyon megszerette őket. Azt mondta, két fia elveszett a háborúban, ők pedig elvesztették a szüleiket. Jöttek minden délben. Én addig nem ehettem, amíg ők be nem fejezték. Fizettek az ebédért, és édesanya rendszeren ellátta őket. Már nem tartották a kóser szabályokat. Mindketten magyarosították a nevüket. Vili Hajósrá, Laci Gellérré. Tovább tanultak, Vili ügyvéd, Laci tanár lett. A múltjukat igyekeztek elfelejteni.

Még szállingóztak haza. Ábrahám órásnak a felesége veszett oda, Frissnének a férje, összeházasodtak. A háború után úgy 30 zsidó élt a faluban. Már a kisgyerekeknek volt óvó bácsija, héberül tanította őket. Az iskoláztatásra nagyon sokat adtak. És ügyesek, talpraesettek voltak. Ez a kis kolónia 1956-ig ott élt a faluban. Akkor a bádogos feleségére azt mondták, ávós. Ez nagy bélyeg volt.

Egy nőre miért mondták, hogy ávós? Nem volt az, gondolom.

Azt feltételezem, hogy a népbírósági perek során a nyilasokat, csendőröket szembesítet-
ték azokkal a nőkkel, akiket megkínóztak. Ő ott volt a szembesítéskor. Hazajött, tudott vallani az átélt szörnyűségekről. Szász Baby néni mesélte, tanítónőként jelen kellett lennie az evangélikus iskolában, amikor a bábaasszony a kislányokat is átvizsgálta, nem rejtet-

¹⁷ Beled hideg napjai 1944–1945 Lásd a 4. lábjegyzetet.

tek-e el a testnyílásaikba aranyat. Borzasztó emlék maradt a számára.¹⁸ Hogy a megvádolt nő milyen minőségben volt a bíróságon, nem tudtuk.

Furcsa, hogy őt marasztalták el.

Suttogtak róla, mert valamiféle bennfentességet élvezett.

A nagymamám is mesélt arról, hogy amikor elvitték a zsidókat, valamilyen módon részesülhetett a falu a vagyonból. Tulajdonképpen bűnrészessé tették a falubelieket. Sajnálták őket, de ha már ott maradt az a sok minden, akkor kapni akartak belőle.

Amikor a zsidó lakosokat gettóba költöztették, az ingóságokat egy bizottság (községi elöljárók, tanítók, 1-1 zsidó ember) leltározta. Ez korrektnek tűnő, de álságos és felesleges dolog volt. Az elhagyott házakat csak rövid ideig őrizték. Volt, amelyikbe önkényesen behatoltak a nyilas vezetők, és vittek mindent. Később az értékeesebb darabokat összegyűjtötték a székházba, egy részüket kiosztották a faluba letelepült menekülteknek.

Nem tudom, visszakapták-e a dolgaikat azok, akik hazajöttek.

A töredékét kapták vissza a javaiknak. Ingóságaikból azt, amit keresztény családoknál helyeztek el, vagy elrejtettek. Ingatlanukat a visszatérők el tudták foglalni, az elpusztult rokonai, ha jelentkeztek, eladták a rájuk maradt épületeket. A többit az államkincstártól vásárolták meg a belediek.

A gazdag, művelt családból való Wollstein Vica mesélte, náluk dolgozott Kovács Béla, rá bízta a javaikat. Ő mindent megőrzött, de Vicák nem költöztek vissza. Járt Beledben, de gyötörték a rossz emlékek. Először Amerikában élt, később a család Izraelbe költözött. A fiát, Avigdort, akiből nagyszerű mentős tiszt lett, megtanította magyarul. Ő tette rendbe, számozta meg, szedte lajstromba a beledi zsidó temető síremlékeit. A másik fia tanár lett, a lánya pszichológiát tanult, poszttraumás esetekkel foglalkozik. A beledi zsidók szétszóródtak, senki nincs már ott, ahol 250 évig éltek az őseik. 1956 után csak Lőwinger Salamon bácsi maradt, akinek a családjában 48-as honvéd is volt. Bőrökkel, régiségekkel foglalkozott, keresztény nőt vett feleségül. Mindenki szerette, köztiszteletben állt. Ennyit tudok tapasztalatból, a többit a kutatásaimból.

Ennyit az ősökről, a családról, a falu 1945 előtti életéről. A Te személyes életedről való beszélgetés egy következő interjú témája lesz. Köszönöm a beszélgetést!

¹⁸ 2001-ben ott volt a Régi Beled Baráti Kör alakulásakor, utána néhányszor Zalaegerszegen is felkerestem. Akkor mesélt erről.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Németh Ildikó

Líceumi olvasókönyv. Összeállította,
a bevezetőket írta és szerkesztette
Horváth Edit. Sopron, 2018.

„Erkölcsei kötelesség az elődöktől átvett szellemi örökséget újabb szellemi kincsekkel gyarapítani, csak így lehetünk méltók az átvett szellemi hagyatékra.” Ezt az idézetet választotta a kötet mottójául az olvasókönyvet összeállító Horváth Edit, a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) könyvtárosa, a gondolat pedig Sopron egykor volt, 17. századi legendás polgármesterének, hajdani líceumi diáknak, Lackner Kristófnak a tollából származik.

A rövid bevezető lényegre törően tisztázza a kötet célját és műfaját: olvasókönyv, amely „nem tudományos történeti munka, nem tanulmánykötet, nem összefoglaló iskolatörténet; a hangsúly a háttéranyagon van, elsősorban a személyesség, a személyes vallomások, a tényekhez, eseményekhez kapcsolódó írások kerültek a középpontba.” Az elkészült mű maradéktalanul eleget tesz az eredeti célkitűzésnek, nagyon olvasmányos, szórakoztató, a komolyabb és könnyedebb témákat egyaránt felvonultató, mégis bensőséges, személyes hangú olvasmány, amely nem csak az egykori és jelenlegi licisták, hanem a szélesebb közönség érdeklődésére is méltán tarthat számot.

A kötet koncepciója jól átgondolt, a tartalomjegyzék alapján egységes szerkezet tárul elénk. Az általános iskolatörténet felől haladva a kisebb témák felé, minden fejezet azonos rendszer szerint épül fel. Az átfogó bevezető tanulmány után, lehetőség szerint korábban megjelent ünnepi beszédek, iskolatörténeti írások, visszaemlékezések adott témára vonatkozó részeit idézi meg a szerkesztő. Az egyes fejezetek bevezető tanulmányait többségében Horváth Edit készítette el, térben-időben elhelyezve a történéseket, a továbbiakban pedig tág teret kapnak az intézmény korábbi és jelenlegi tanárai, igazgatói, tanítványai. Az olvasó számára újra és újra nagy felfedezés, hogy a nagy elődök beszédei azért időtállóak, mert az általuk igényes írásokba öntött gondolatfüzérek közérthető és emberközeli módon fogalmazzák meg a mai életünkben is jelen lévő örök emberi dilemmákat. Az egyes fejezetekbe szervesen beilleszkedő, az intézmény történetéhez kapcsolódó versek pedig fokozzák az elmélyülés élményét.

Az olvasókönyv mozaikszerű felépítése lehetővé teszi, hogy a kötetbe akkor is belelapozhassunk, ha csak egy fél órácskánk akad egy rohanós napon. Mindjárt az első, iskolatörténeti fejezetben az intézmény több évszázados történetének rövid áttekintése után tizenkét emlékbeszéd részleteit olvashatjuk. Müllner Mátyás, Fridelius János, Ribinyi János, Domanovszky Endre, Hetvényi Lajos, Jausz Béla, Peéry Rezső, Baráth Zoltán, Ikvai Nándor, Lampérth Gyula, Tölly Balázs, Szimon János írásai végig kísérik az alapítástól a Líceum 450 éves évfordulójáig. A fejezet méltó lezárása a névadó Berzsenyi Dániel soproni éveit taglaló néhány oldalas tanulmány a szerkesztő tollából. A következő két fejezet

a líceum épületének és a közadakozásból épült, a maga korában rendkívül modern nevelési elveket követő diákotthonnak állít emléket. Tanulságos, és más feldolgozásokban alig-alig említett a tápintézet – a korabeli menza – története, amelyről remek keresztmetszetet nyújtanak a különböző korszakokból származó értesítők rövid szemelvényei.

Kihagyhatatlan és meghatározó diákszervezeteket mutat be három fejezet: a Magyar Társaság történetét a Líceumi Diákszövetség és a Deákkuti Vármegye leírása követi. A Líceum életében a mai napig fontos szerepet tölt be a soproni erdőben található Deákkút, amely a mindenkori ballagások színhelye is: a deákkúti búcsúztatás meghatározó élménye minden végzős licistának. Beszéd, visszaemlékezés, vers, jegyzőkönyv, ünnepi műsor vázlata – megannyi megközelítési mód, műfaji megkötés nélkül, mégis egységes egésszé rendezi a sok-sok információt. Nem szikár tények, évszámok, nevek felsorolása, hanem egy élő, működő, közös célokért küzdő közösség bemutatása rajzolódik ki az olvasó előtt.

Nem maradhat ki a sorból a valódi kincseket őrző líceumi könyvtár – és könyvtársai, köztük a legendás könyvtáros, Pröhle Jenő – történetét taglaló fejezet sem. A sportélet történetét és közelmúltját bemutató fejezetet a nevezetes évfordulók megünnepléséről tudósító fejezet követi. Nemcsak a líceum többszáz éves jubileumai, hanem a Magyar Társaság évfordulós megemlékezései is szerepelnek itt. E fejezet bevezetője egy részletes kronológia, amely az 1557-es alapítástól napjainkig követi végig az intézmény történetét. Az egyik legszínesebb fejezet az egykori tanárok, tanítványok visszaemlékezéseit közlő szakasz. Domanovszky Endre, Marusák Pál, Németh Sámuel, Csaba József, Benkő László, Peéry Rezső, Vajda Péter, Székács József, Soós Lajos, Bruckner Győző, Nagy Endre, Zsirai Miklós, Nikolics Károly, Várszegi Asztrik, Winkler András, Gabrieli Gabriella, és Pokker Patrícia személyes hangú írásai végén rövid életrajzi adatokat is találunk a szerzőkről. Az utolsó fejezet forrásértéke önmagában is hatalmas: az iskolában és az iskolán kívül felállított emléktáblák részletes katasztere a tábla fotója mellett közli a tábla feliratát, a tábla felállításának történetét és a rajta szereplő nevezetes személy életrajzát. Sokunk számára tartalmazhatnak ezek a részletek új információkat azokról az emléktáblákról, amelyek mellett naponta elmegyünk.

Bár a kötet felvállaltan nem tudományos történeti munka, az egyes forrás-részletekre való pontos bibliográfiai hivatkozás, amely minden esetben közölt szöveg végén vagy a lapszámon szerepel, példaértékű. A források, felhasznált irodalom jegyzéke a kötet végén található. A könyvben való tájékozódást külön szerzői névmutató, illetve betűrendes névmutató segíti. Előbbinek azért van külön jelentősége, mert a szövegben idézett források szerzőinek líceumhoz való kapcsolódásáról árul el további adatokat.

Az olvasókönyv tartalmának dicsérete mellett külön kiemelendő a formai megjelenése is: úgy a tipográfia, mint a szövegek belső tagolása, a technikai szerkesztés is figyelemre méltó. Kis hiányérzet támadhat az olvasóban, amennyiben a közölt képek eredeti helyére kíváncsi: csupán az impresszumból, nagy általánosságban derül ki, hogy az iskola archívumából, szerzőktől, tanároktól vagy éppen a *Fortepan*ról származnak.

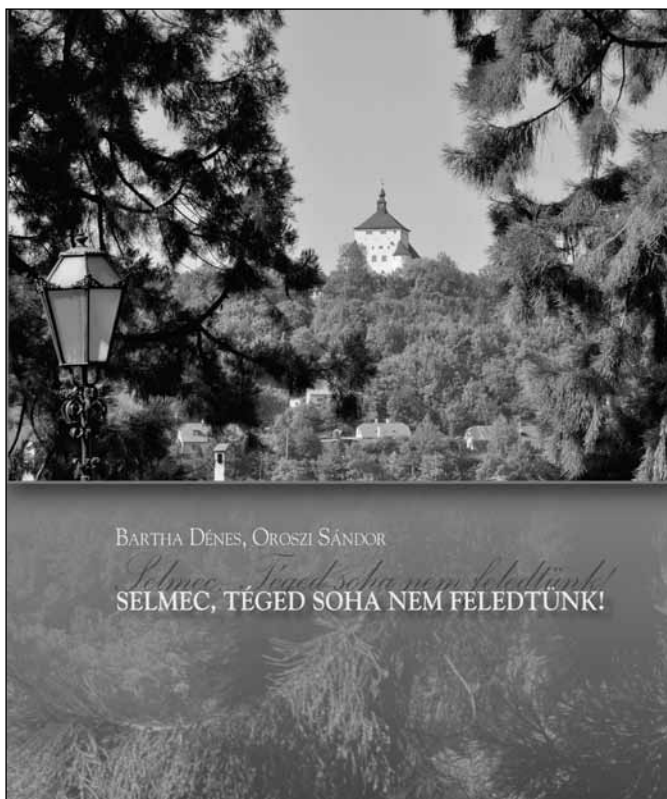
Összességében egy nagyon szép kiállítású, tartalmas kötettel gyarapodhatnak az olvasók, amely olvasókönyv nagy erénye, hogy korábban megjelent, adott esetben nehezen elérhető szövegeket, verseket, képeket – vagy éppen eddig még egyáltalán nem közölt tartalmakat – tesz szélesebb körben elérhetővé.

Száz éve lelt új otthonra Sopronban a selmecbányai M. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola. A centenáriumi évfordulóra jelent meg Bartha Dénes – Oroszi Sándor szerzőpáros figyelemfelkeltően impozáns kötete a volt alsó-magyarországi bányavárosról, Selmecbányáról és környékéről. A két szerző korábbi műveivel (publikációk, tanulmányok és könyvek) már sokat tett azért, hogy az olvasó nagyközönség figyelmét ráirányítsa a nagy múltú városról való ismereteink gazdagítására, elmélyítésére. A jelenlegi kötet sorban a negyedik, legteljesebb Selmecbánya-könyvük, mely látványos megjelenése mellett számos tartalmi újdonságot hordoz a korábbi kötetekhez képest. Míg az első két ismertető könnyen használható volt városjáró zsebkönyvként, addig a legújabb összeállítás akár karszékben ülve visz minket Selmecre a számtalan régi és új fotográfia, valamint a kiváló térképek, látképek segítségével. A leíró szöveget külön kiemelt szépirodalmi részletek, érdekességek, rövid életrajzok színesítik.

A most megjelent, enciklopédikus kötet az első fejezetekben elénk tárja az egykori bányaváros természeti viszonyait, Selmecbánya küzdelmes történelmét, a bányászat meghatározó szerepét a város fejlődésében. A középkortól kezdve ezüstműveit virágoztatták fel Selmecbányát, a montanisztikai oktatást is ennek köszönhetően telepítették itt le. Az erdőmérnök szerzőpáros külön fejezetet szánt a környék erdőgazdálkodásának: a szakmai elkötelezettség mellett elsősorban azért, mert az erdészet tudománya a 18–19. században – a bányaművelés faigénye miatt – elválaszthatatlan volt a bányászattól, így a város életére is jelentős hatással volt.

A bányászat és erdészet kapcsolata a város szellemi életét is meghatározta. A montanisztika oktatására 1735-ben létrehozott Bányászati és Kohászati Tanintézet később akadémiai rangot nyert, majd 1808-tól erdészeti képzés is társult hozzá. Az 1846-tól már Bányászati és Erdészeti Akadémiaként (1904-től Főiskolaként) működő intézmény összefonódott a város kulturális életével. Az „Iskolák városa” főcím és annak alfejezetei a helyi bányászati oktatás kezdetétől egészen a Főiskola 1918 decemberében történt kényszerű elvonulásáig és Sopronba való áttelepüléséig foglalja össze Selmecbánya oktatás- és művelődéstörténetét.

Külön fejezet foglalkozik a selmeci diákélettel, a máig élő diákhatározások bemutatásával. A Sopronba költöző főiskolások magukkal hozták szokásaikat, melyeket generációról generációra továbbadtak az utódintézmények hallgatóinak. Ma a selmeci diákhatározások hivatalosan is a nemzeti szellemi kulturális örökség részét képezik, Sopron mellett Miskolcon, Dunaújvárosban és Székesfehérváron is ápolják azokat. A diákélettről szóló fejezeteket csak olyan emberek tudták így összeállítani és megírni, akik maguk is éltek, éltek és továbbadják az utánuk következő nemzedékeknek a selmeci hagyományokat.



A kötet a második felétől valóságos történelmi útikönyvvé válik. Mindenre kiterjedő részletességgel csábítja az olvasót Selmecebánya látnivalóinak megismerésére és befogadására. Indulásként a szerzőpárossal együtt vonatra vagy gépkocsiba szállunk, és így jutunk el a szeretett, ifjúkoruk óta szívükbe zárt Selmece és annak környékére. A Selmecebánya felé vezető fejezetben sorra veszik az útmenti látnivalókat, mielőtt a városba érkeznénk velük.

Bartha Dénes és Oroszi Sándor öt városi séta keretében összegezik számunkra mindazt, amit a mai Selmecebányán feltétlenül fel kell keresnünk, fel kell fedoznünk és meg kell tekintenünk. Többek között bemutatják az egykori Deák Ferenc (ma Fő) utca valamennyi épületét, közöttük azokat is, amelyek ma már nem láthatók. Megismerhetjük a Szentháromság tér palotáinak történetét, és mindent megtudhatunk a Kálváriáról, az Óvárról és az Újvárról (Leányvárról) is. Az akadémiai paloták bebarangolása és a botanikus kert felfedezése után fejet hajtunk azok emléke előtt, akik e város temetőiben nyugszanak, és polgármesterként, akadémiai professzorként, tanárként vagy diákként érdemesek az utókor kegyeletére.

A városi séták után a szerzők együtt invitálnak bennünket a környéket bemutató túráikra. Megismerhetjük Selmecebánya és az akadémia (később főiskola) történetéhez oly

szorosan hozzátartozó Kisiblyét, Hodrusbányát, Vihnyét, Szklenu-fürdőt, Szentantalt. A kisiblyei tanulmányi erdő meghatározó szerepet töltött be az erdészeti oktatásban, híres „E betű”-jét Csontváry Kosztka Tivadar is megörökítette. A montanisztika iránt érdeklődőknek külön ajánlom a szabadtéri bányászati múzeumról szóló fejezetet, mely élményszerűen vezeti az olvasót a föld alá, emellett igen alapos áttekintést ad a környék bányászati emlékeiről.

A szakmatörténet iránt érdeklődők számára külön csemege az Ungarischer Forstvereine és az Országos Erdészeti Egyesület selmeci közgyűléseit összefoglaló fejezet.

A szerzőpáros ezzel a lebilincselő tudományos és ismeretterjesztő kötetükkel kézen fogják az olvasót. Odaviszik minden látnivalóhoz, hogy együtt fedezhessük fel álmaik városát, Selmecebányát és annak környékét. Hatalmas, múltat a jelennel összekötő utazásba kezdünk ezzel a kötettel. Az egykori selmeci polgárok, professzorok, diákok, írók, költők nyomait követjük a szerzők kalauzolásával. Mert az emlékek nyomot hagytak nemcsak a selmeci köveken, a templomokon, a kápolnákon, a házakon és épületeken, de ezek a nyomok megtalálhatók még a hegyeken, völgyeken, forrásokon és bányatavakon egyaránt.

Bartha Dénes és Oroszi Sándor szeretettel invitál bennünket arra – mintegy megkoronázva selmeci látogatásunkat – , hogy velük együtt kirándulások keretében megmászjuk a környező hegyeket, vessük meg lábunkat Selmec „szent hegyén”, a Szitnyán.

Külön felhívnam a figyelmet a kötet 160, keretes szakirodalmi és szépirodalmi vonatkozású szövegére. Az utóbbiak azoknak a szerzőknek a tollából valók, akik Selmecebányán születtek, oda jártak gimnáziumba, vagy főiskolára. Mert Selmec emléke kötelez és el nem ereszt...

A kötet fejezeteihez felhasznált és ajánlott irodalomjegyzék társul, témakörönként. A város nevezetességeiben való eligazodást betűrendes felsorolás segíti. A szerzők valamennyi intézménynek és magánszemélynek megköszönik azt a segítséget és támogatást, amelynek köszönhetően ez a szép és hasznos munkájuk megszülethetett. Az albumszerű kötet fő paraméterei imponálóak: 396 oldal, 23 térképpel. Az illusztrációként felhasznált (és többségében korábban nem publikált) fényképek száma 425; ezek mellett 53 korabeli képeslap, 46 rajz, és két festmény teszi a befogadó számára felejthetlenné munkájukat. A kötet megformálásában közreműködő szakemberek közül kettőt név szerint is kiemelnék. Egyikük az album tervezője és tördelőszerkesztője, Kiss Melinda, a Soproni Múzeum munkatársa. A térképek pedig a kiváló geodéta mérnök, Miklós Ákos munkáját dicsérik.

Jó szívvel ajánlom ezt a kötetet valamennyi leendő olvasójának. Azoknak, akik bár eddig még nem voltak Selmecebányán, de többet és mélyebb ismereteket szeretnének megtudni a város és környéke ragyogó múltjáról. A Selmecért lelkesedő, a hagyományokat élő egyetemi hallgatóknak alapmű ez a kötet. Továbbá szeretettel ajánlom e munkát a magyar erdész, bányász, kohász, földmérő és geofizikus társadalom valamennyi tagjának figyelmébe. Azoknak is ajánlom, akik már sokszor jártak abban a városban, amely 1994 óta a világörökség része. Nem fognak csalódní. Mert „Selmec, Téged soha nem feledtünk!”



Sielők sétálnak a soproni Dalos-hegyi sípálya felé (Madách utca az Újlaki utca kereszteződésénél).
Fotó: Ismeretlen, 1930 körül, Soproni Múzeum Fotótár

*Minden kedves olvasónknak áldott, békés Karácsonyt és sikerekben gazdag, boldog
Új Évet kívánunk!*



E számunk szerzői |

Bolodár Zoltán fotó-adattáros, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8.,
zoltan.bolodar@gmail.com

Bóhm József bányamérnök, c. egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Bányamérnöki
kar (Műszaki Földtudományi kar) Nyersanyagelőkészítési és Környezeti
Eljárástechnikai Intézet, jozsef.bohm@uni-miskolc.hu

Gyarmati Béla villamosmérnök, nyugalmazott mérésügyi szakfőtanácsos,
gyarmati102@gmail.com

Károlyi Bálint doktorjelölt, Eszterházy Károly Egyetem, Eger. Postacím: 2151 Fót,
József Attila utca 110., karlmax91@gmail.com

Németh Ildikó történész, múzeumpedagógus, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.
nemeth.ildiko@sopronimuzeum.hu

Ormos Tamás bányamérnök, geofizikus, egyetemi magántanár, Miskolci Egyetem
Műszaki Földtudományi kar, gformos@uni-miskolc.hu

Ifj. Sarkady Sándor történész, tudományos kutató, Soproni Egyetem Központi
Könyvtár és Levéltár, 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.,
sarkady.sandor@uni-sopron.hu

Turbuly Éva történész, 9400 Sopron, Macskakői u. 13., turbuly@gmail.com

Veress Ferenc művészettörténész, posztdoktori kutató, Szegedi Egyetem Néprajzi és
Kulturális Antropológiai Tanszék, veressf@gmail.com

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2019/4

MITTEILUNGEN

BÁLINT KÁROLYI: Das Soziale Netzwerk von István Vitnyédy	359
JÓZSEF BÓHM – TAMÁS ORMOS: Geschichte und Wirkung der Deklaration über die geistliche Erbschaft der Schemnitzer Bergakademie	371
ZOLTÁN BOLODÁR: Baugeschichte der Wohnanlagen in Sopron zwischen 1967 und 1985	387

KLEINERE MITTEILUNGEN

FERENC VERESS: Graf Johann Jakob von Löwenburg, Gräfin Éva Thököly und die Wallfahrtskirche in Lanzendorf. Einige Angaben zur Tätigkeit der Gönner der Soproner Dreifaltigkeitsstatue	421
BÉLA GYARMATI: Erinnerungen von Sámuel Boór, Blaufärbermeister und Weingroßhändler	435

ÖDENBURGER PORTRAITS

ÉVA TURBULY: Ein Gespräch mit der Gymnasiallehrerin Lenke Baranyai über Familienwurzeln, Schüler und Forschung, Teil 1.	456
--	-----

BÜCHERSCHAU

ILDIKÓ NÉMETH: Ein Lesebuch des Evangelischen Lyzeums in Ödenburg. Zusammengestellt und editiert von Edit Horváth. Sopron, 2018.	473
SÁNDOR SARKADY JUN.: Dénes Bartha– Sándor Oroszi: Schemnitz, wir werden Dich nie vergessen! Sopron, 2019.	475